

Rogha dánta as LS G 167 i Leabharlann
Náisiúnta na hÉireann

Tráchtas PhD
2021

Philip Mac a' Ghoill

DEARBHÚ / DECLARATION

Dearbhaím nár cuireadh an saothar seo faoi bhráid na hOllscoile seo ná faoi bhráid Ollscoil ar bith eile roimhe seo, mar chuid de scrúdú céime, is gurb é mo shaothar féin go hiomlán é.

Ceadaím an tráchtas seo a chur i dtaisce i dtaisclann institiúide rochtana oscailte na hOllscoile, nó ceadaím don leabharlann amhlaidh a dhéanamh ar mo shon, de réir Dhlí Cóipchirt na hÉireann, agus de réir choinníollacha úsáide agus admhála Leabharlann Choláiste na Tríonóide.

* * *

I declare that this thesis has not been previously submitted as an exercise for a degree at this or any other university and that it is entirely my own work.

I agree to deposit this thesis in the University's open access institutional repository or allow the Library to do so on my behalf, subject to Irish Copyright Legislation and Trinity College Library conditions of use and acknowledgement.

Philip Mac a' Ghoill

Márta / March 2021

BUÍOCHAS

Ba mhaith liom buíochas ó chroí a ghabháil le achan duine a thug lámh chuidithe dom an tráchtas seo a chur i gcrích.

Táim buíoch d'fhoirne na leabharlann a chuir fáilte romham agus a bhí sásta cabhrú liom agus mé ag obair leis na LSí. Táim buíoch den fhoireann i Leabharlann an Ruiséalaigh in Ollscoil na hÉireann Má Nuad go háirithe a bhí thar a bheith fáilteach agus cabhrach le linn mo chuairte, agus do David Knight, Cartlannaí Choláiste Stonyhurst, a sheol grianghraif ardchaighdeáin de LS chugam nach raibh ar fáil aon áit eile.

Táim buíoch d'fhoireann Roinn na Gaeilge i gColáiste na Tríonóide, an tOllamh Damian McManus go háirithe a mhúin modúil ar an Dán Díreach nuair a bhí mé i mbun na bunchéime, agus a thug aiseolas luachmhar dom le linn na tuairisce ar dhul chun cinn sa dara bliain den taighde. Gabhaim buíochas le Caoimhe ní Bhraonáin freisin, a bhí i gcónaí ar fáil agus sásta cabhrú le deacrachtaí riaracháin. Táim buíoch de Peter, d'Eimear agus d'Ariana as a gcuid comhludair agus cairdis.

Tá buíochas speisialta ag dul don Dr Deirdre Nic Chárthaigh as cóip dá tráchtas PhD féin a chur ar fáil dom, agus as dréacht luath den tráchtas seo a léamh agus athraithe éagsúla a mholadh. Táim buíoch freisin d'Áine Nic an Mhuilinn a chabhraigh liom leis an teanga agus leis an bhfrásaíocht in áiteanna, agus as a cairdeas. Gabhaim buíochas leis an bhfoireann agus leis na taighdeoirí eile i Mol an tSeomra Fhada, Coláiste na Tríonóide, as a gcuid tacaíochta le linn na bliana deireanaí den taighde, go háirithe le linn phaindéim COVID-19.

Ba mhaith liom buíochas speisialta a ghabháil le mo thuismitheoirí, le mo thriúr deirfiúracha, agus le mo chéile, Lucas, a thug misneach agus tacaíocht shárлуachmhar dom.

Táim buíoch den Ollamh Damian McManus agus den Dr Eoghan Ó Raghallaigh a mhol athruithe éagsúla chun barr feabhais a chur ar an tráchtas seo.

Ar deireadh, ba mhaith liom buíochas ó chroí a ghabháil le mo stiúrthóir, an Dr Eoin Mac Cárthaigh, as a shaineolas, a thacaíocht bhuan, agus a fhoighne gan deireadh. Bhí sé mar fhoirse inspreatha ón gcéad lá, agus táim go mór faoi chomaoin aige.

Mé féin faoi deara gach botún agus dearmad.

ACHOIMRE

Is éard atá sa tráchtas seo ná eagrán de shé dhán ón séú haois déag, le haistriúcháin orthu, bunaithe ar na cóipeanna díobh a mhaireann i LSí ón seachtú agus ón ochtú haois déag. Cumadh na dánta seo de réir rialacha teanga agus meadarachta na Nua-Ghaeilge Clasaicí. Tá cóip de gach dán i LS G 167 i Leabharlann Náisiúnta na hÉireann, agus cumadh na dánta ar fad do phátrúin ó chlann Dálaigh, muintir Uí Dhomhnaill, a bhí i gceannas ar Thír Chonaill don chuid is mó den tréimhse chlasaiceach (1200–1650). Baineann na dánta atá sa tráchtas seo le triúr de na tiarnaí a bhí i gceannas i dtreo dheireadh na tréimhse clasaicí, 1537–1602: Maghnas Ó Domhnaill (†1563), Aodh Ó Domhnaill (†1600) agus Aodh Ruadh Ó Domhnaill (†1602).

Sa réamhrá, déantar cur síos ar na LSí ina bhfuil cóip de dhán(ta) atá in eagar sa tráchtas seo. I gcás Dhán 6, a bhfuil naoi bhfinné ag baint leis, déantar seachadadh an dáin a rianú trí stair na naoi LSí a iniúchadh agus trí chomparáid a dhéanamh idir na leaganacha éagsúla atá acu den dán féin. Leagtar amach an polasaí eagarthóireachta sa réamhrá chomh maith.

Cuirtear réamhrá ar leith le Dánta 1–4, agus réamhrá ar leith le Dán 5 agus le Dán 6. Déantar cur síos ar na pátrúin, ar na filí, agus ar ábhar na ndánta. Déantar plé ar ghnéithe den mheadaracht, den teanga agus de stíl an fhile sna réamhráite seo chomh maith, agus leagtar amach polasaí ar leith do na filí éagsúla maidir le roinnt gnéithe den teanga.

Cuirtear an t-eagrán criticiúil de gach dán ar fáil taobh le leagan dioplómaitiúil ó LS amháin, chomh maith le haistriúchán Béarla. Nuair atá níos mó ná finné amháin i gceist, cuirtear léamha ar fáil thíos faoin eagrán ar gach leathanach. Leanann nótaí na heagrán agus déantar plé ansin ar ghnéithe spéisiúla den téacs agus ar dheacrachtaí ar leith a bhaineann leis an téacs agus leis an aistriúchán.

Dánta 1–4 — Cú Choigcríche (mac Dhiarmada mhic Thaidhg Chaim) Ó Cléirigh a chum na dánta seo do thiarna Thír Chonaill, Maghnas Ó Domhnaill, timpeall na bliana 1546. *Ollamh re seanchas* ab ea Cú Choigcríche do mhuintir Uí Dhomhnaill i dTír Chonaill, ach d'éirigh idir é agus Maghnas Ó Domhnaill nuair a fuair Domhnall Ó Domhnaill, deartháir Mhaghnaís, bás i mí Aibreáin 1546. Bhí Domhnall faoi chosaint Chú Choigcríche ag an am a maraíodh é, agus cuireadh Cú Choigcríche ar díbirt as Tír Chonaill tar éis an bháis. Chuaigh sé go Tuamhain, áit ar chum sé na dánta seo ag iarraidh ar Mhaghnaís ligint dó teacht ar ais. Tá téama an dlí lárnach síos trí na dánta, agus maíonn an file go mbeidh an tiarna thíos leis an díbirt ar deireadh thiar, agus faigheann muid léargas ar ról an *ollaimh re seanchas* sa tsochaí.

Dán 5 — Uilliam Óg Mac an Bhaird a chum an dán seo d'Aodh (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill tar éis do Chineál Chonaill bua suntasach a bhaint amach ar fhórsaí Sheaáin Uí Néill i gcath Fhearsaid Mhór, a thit amach ar 8ú Bealtaine, 1567. Cur síos ar an gcath féin agus ar an méid a tharla ina dhiaidh atá sa chuid is mó den dán, ach tá roinnt rann ag déanamh cur síos ar luach an dáin féin, agus ceithre rann ag an deireadh ag moladh bhean an phátrúin (.i. Fionnghuala iníon Mhic Dhomhnaill, 'an Inghean Dubh').

Dán 6 — Eochaidh (mac Mhaoileachlainn Óig) Ó hEódhasa a chum an dán seo d'Aodh Ruadh Ó Domhnaill thart ar an am a ndearnadh tiarna d'Aodh Ruadh sa bhliain 1592. Cuireann an file a mhíshásamh in iúl faoin gcaoi ar theip ar ríthe na hÉireann ord agus síocháin a bhaint amach agus a choinneáil sa tír. Molann an file Aodh Ruadh mar oidhre dlisteanach ar an ardríocht, ag rá gurb eisean an t-aon duine a fhéadfaidh ord agus síocháin a thabhairt do mhuintir na hÉireann. Tá apalóg faoi Chonaire Mór sa dán seo, chomh maith le rann iargcomhairc ag an deireadh d'Aodh Mág Uidhir.

Ag deireadh an tráchtais, tá innéacsanna le léarscáileanna agus léiriú ar chraobh ghinealaigh chlann Dálaigh. Tá dhá aguisín ag deireadh an tráchtais freisin: tras-scríbhinn ar Dhán 6 ó LS eile atá in Aguisín 1, agus in Aguisín 2 tá aistriúchán ar chodanna de Dhán 6 le O'Grady a foilsíodh in *Catalogue of Irish Manuscripts in the British Library* (1926).

CLÁR

Réamhrá

Lámhscríbhinní	1
Polasaí eagarthóireachta	10

Dánta 1–4

Réamhrá.	16
Téacs, léamha agus aistriúchán	40
Nótaí	80

Dán 5

Réamhrá.	105
Téacs agus aistriúchán	116
Nótaí	134

Dán 6

Réamhrá.	144
Téacs, léamha agus aistriúchán	154
Nótaí	174

Aguisín 1: Tras-scríbhinn ar Dhán 6 as LS E	189
---	-----

Aguisín 2: Aistriúchán O’Grady ar chodanna de Dhán 6	193
--	-----

Giorrúcháin	195
-----------------------	-----

Leabharliosta	198
-------------------------	-----

Innéacsanna

Léarscáileanna	204
Craobh ghinealaigh chlann Dálaigh	209
Céadlínte na ndánta	210

LÁMHSCRÍBHINNÍ

Ní raibh cóip de na téacsanna sa tráchtas seo ar fáil taobh amuigh de na LSí go dtí gur foilsíodh *ABM* sa bhliain 2010, nuair a cuireadh tras-scríbhinn, le heagarthóireacht éadrom, de gach ceann acu ar fáil. Tá na téacsanna in eagar agus aistrithe den chéad uair sa tráchtas seo.

LS G 167

G 167 Tá cóip de gach dán atá in eagar sa tráchtas seo i LS G 167,
(LS D) Leabharlann Náisiúnta na hÉireann, duanaire dánta ar chlann Dálaigh. As na sé dhán sa tráchtas seo, níl aon chóip eile de cheithre cinn acu (dánta 2–5) ar fáil i LS ar bith eile. Tá alt in *Éigse* 1 (Ó Cléirigh 1939, 51–61, 130–42) ina bhfuil cur síos cuimsitheach ar an LS seo, agus tá cur síos uirthi i gcatalóg LSí Leabharlann Náisiúnta na hÉireann chomh maith (Ní Shéaghdha 1979, 8–15). Séamus Mág Uidhir a scríobh an LS ar fad, an chuid is mó di sa bhliain 1727, agus chuir sé 19 leathanach eile léi ní ba dhéanaí, am éigin tar éis na bliana 1738. Aodh Ó Domhnaill, Ceathrú Mhic Oireacht, Co. Liatroma, a choimisiúnaigh an LS. Tá 406 leathanach inti ([viii] + 398), agus 112 dán éagsúil (chomh maith le hocht sliocht as *Saltair na Rann* ag an tús).

Dhá rud ar leith atá an-luachmhar faoin LS áirithe seo ná: (i) go bhfuil 29 dán inti, ar a laghad, nach bhfuil ar fáil in aon LS eile;¹ (ii)

¹ De réir an bhunachair filíochta ar líne (bardic.celt.dias.ie a ceadaíodh ar 10 Meitheamh 2020), is i LS G 167 amháin atá na dánta seo a leanas (ag baint úsáid as uimhreacha na ndánta mar atá siad sa bhunachar sonraí): 234, 312, 425, 462, 472, 655, 666, 690, 720, 760, 835, 905, 987, 1082, 1131, 1225, 1374, 1384, 1394, 1509, 1556, 1602, 1638, 1656, 1737, 1751, 1874, 1888, 1905.

go dtugtar eolas breise faoi chúlra roinnt dánta sna ceannscríbhinní a chuir an scríobhaí leo, ar foinse luachmhar iad do thaighdeoirí.

Ar na leathanaigh seo atá cóipeanna na ndánta atá in eagar sa tráchtas seo:

Dán 1—112–7 [120–5]²

Dán 2—117–8 [125–6]

Dán 3—118–9 [126–7]

Dán 4—120–2 [128–30]

Dán 5—129–34 [137–42]

Dán 6—224–8 [232–6]

Tagraím do LS G 167 mar LS D sna léamha agus na nótaí.

Stonyhurst Go bhfios dom, níl ach cóip amháin eile de Dhán 1 ar marthain. Tá
A II 20, iml. sí sin ar leathanaigh 131–4 de LS A II 20, iml. ii, cuid B, i gColáiste
II, cuid B, Stonyhurst, Lancashire. Scríobh Conchubhar Ó Corbáin an LS sin
(LS S) sna blianta 1701–2 d'Easpag Chorcaí, Chluana is Rois, Eoin Baiste
Mac Sleighne, a bhí i bpríosún ag an am. Bhí Ó Corbáin ag cóipeáil
ó LS eile a chuir an tEaspag ar fáil dó. Thug an tEaspag an eiseamláir
sin abhaile leis ó Fhlóndras (Mac Cárthaigh 2017, 106).

² Tá dhá shraith uimhreacha leathanaigh sa LS seo, na huimhreacha de réir an scríobhaí (a chuirim chun tosaigh), agus uimhreacha de réir an chatalógaí (atá idir lúibíní cearnacha agam).

Is le Dán 6 amháin a bhaineann na LSí eile seo a leanas:

Leabhar Uí Chonchubhair Dhoinn Tá an chóip is luaithe de Dhán 6 ar fhóilíonna 190r–192r de Leabhar Uí Chonchubhair Dhoinn i dTeach Chluain Mhalais. Aodh Ó Dhoinn Dochartaigh a scríobh an LS seo ar fad sa bhliain 1631 in Ostend, sa Bheilg anois, do Shomhairle Mac Domhnaill (c. 1592–1636). Tá 58 rann sa leagan seo.

23 F 16 Tá 40 rann (1, 2, 21–58) de Dhán 6 ar leathanaigh 56–8 de LS 23 F 16 (Leabhar an Athar Ó Gadhra) in Acadamh Ríoga na hÉireann. (LS B) Fearghal Dubh Ó Gadhra a scríobh an LS in Lille, oirthuaisceart na Fraince, sna blianta 1655–9. Scríobhadh an chuid di ina bhfuil Dán 6 sa bhliain 1655.

Tá sé luaite ag Tomás Ó Cléirigh ina alt faoi LS G 167 (Ó Cléirigh 1939, 51–61, 130–42) go bhfuil cosúlachtaí idir an LS seo agus LS G 167. Is cinnte nár tháinig an chóip atá i LS G 167 ón LS seo, áfach, agus an chóip seo 16 rann níos giorra.

24 P 27 Ar leathanaigh 152–8 de LS 24 P 27, Acadamh Ríoga na hÉireann, (LS C) atá an chóip seo, a scríobhadh i dtreo dheireadh an seachtú haois déag i dtuairim an chatalógaí (O’Rahilly 1926, 27). Níl a fhios againn cé a scríobh an chuid di ina bhfuil an chóip seo dár ndán. Tá an LS seo

ina dhá leath, agus is filíocht a bhaineann le clann Dálaigh atá sa dara cuid di. 56 rann atá sa leagan seo.

LS 1280 Meascán de phrós, d'fhilíocht agus de ghinealeolaíocht atá i LS 1280,
(LS E) Coláiste na Tríonóide (HI 6). Aodh Ó Dálaigh a scríobh an LS ar fad sa bhliain 1758 don Dr Ó Súilleabháin, comhalta de chuid Choláiste na Tríonóide. Ar fhóilíonna 119b–121b atá an chóip seo de Dhán 6, agus tá 57 rann inti (rann 3 ar iarraidh).

23 L 17 Filíocht mholta atá i LS 23 L 17, Acadamh Ríoga na hÉireann. Tá an
(LS F) chóip dár ndán ar fhóilíonna 83r–85r agus tá 58 rann inti. Seán Ó Murchadha na Ráithíneach a scríobh an LS i gCarraig na bhFear, Co. Chorcaí, sna blianta 1744–5. Tá rann 4 agus 8 malartaithe, agus rann 20 agus 21 malartaithe. Seachas LS A, seo an t-aon chóip eile a bhfuil na 58 rann ar fad inti.

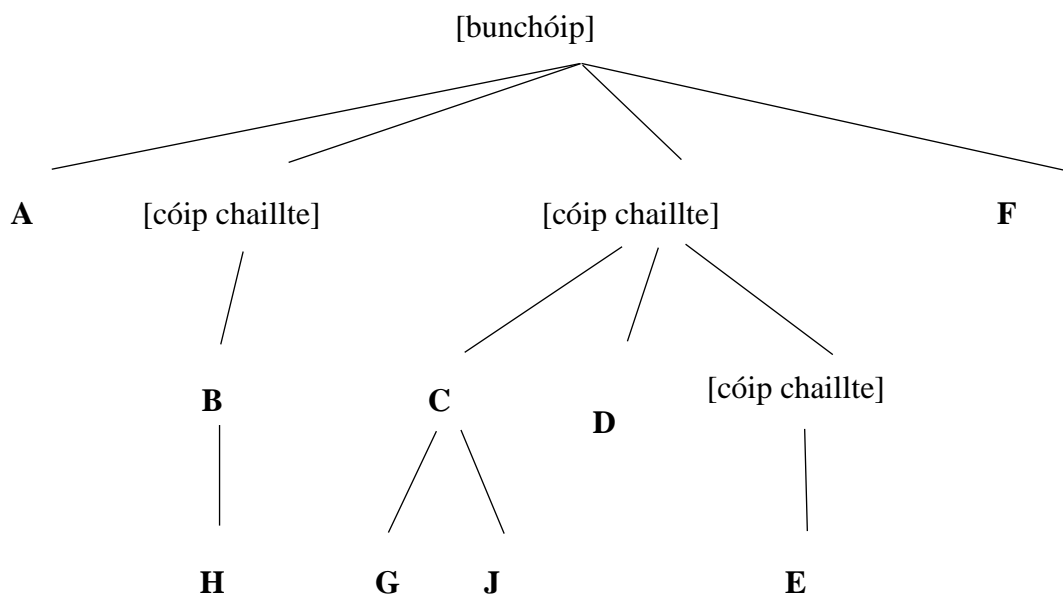
23 C 33 Tá an chóip seo dár ndán ar leathanaigh 278–83 de LS 23 C 33,
(LS G) Acadamh Ríoga na hÉireann, agus is é Mícheál Óg Ó Longáin a scríobh an chuid is mó di sna blianta 1810–28, an chuid di ina bhfuil Dán 6 san áireamh. Deir sé ag barr leathanach 278 gur cumadh an dán sa bhliain 1572, ach ní fhéadfadh sé sin a bheith fíor: ní dhearnadh tiarna d'Aodh Ruadh Ó Domhnaill go dtí 1592.

Egerton 111 Tá 40 rann (1, 2, 21–58) de Dhán 6 ar fhóiliónna 116r–117r de LS
(LS H) Egerton 111, Leabharlann na Breataine. James Hardiman a
choimisiúnaigh an LS, agus scríobhadh í sa bhliain 1818. Bhí
O’Grady (1926) den tuairim gurbh é Finghin Ó Scannail a scríobh an
LS seo.

M 13 Mícheál Óg Ó Longáin a scríobh an chuid is mó den LS seo don
(LS J) Athair Seághan Ó Murchadha sa bhliain 1820, an chuid di ina bhfuil
Dán 6 san áireamh. Tá an chóip seo de Dhán 6 ar leathanaigh 144–7,
agus tá 56 rann inti.

Seachadadh Dhán 6

Seo achoimre ar an tuiscint atá agam ar sheachadadh Dhán 6:

LS A —Tar éis na finnétithe ar fad a chur i gcomparáid lena chéile, ní léir dom aon nasc díreach idir an leagan seo agus leaganacha na bhfinnétithe eile. Tá roinnt mionrudaí, mar a fheicimid sna léamha, atá sa leagan seo nach bhfuil in aon cheann de na leaganacha eile (m.sh. 19a: A báoghal, CDEFGJ baoghlach; 40d: A gan fear, BH ní uil, CF ní fhuil, D ní bfuil, EG ní fuil, J ní bhfuil).

LSí B agus H —Níl aon dabht ach gur cóipeáladh an leagan den dán atá i LS H ó LS B. Tá an nasc idir an dá LS seo tugtha faoi deara ag O’Grady (1926), agus deir sé ina chur síos ar LS H gur tháinig an fhilíocht chlasaiceach atá i LS H ó LS B. Tá rann 3–20 ar iarraidh sa dá leagan seo, agus is dócha go raibh fóilió (le 9 rann ar gach taobh de) ar iarraidh ón eiseamláir óna raibh scríobhaí LS B ag cóipeáil, nó gur chaill an scríobhaí na 18 rann de trí thimpiste ag iompú dhá leathanach ina eiseamláir in áit leathanach amháin a iompú. Níl éagsúlachtaí ó LS H curtha san áireamh sna léamha.

LSí C, D, G agus J —

Rud a dhealaíonn an grúpa LSí seo ó na LSí eile ná líon agus ord na rann: tá 56 rann iontu seo ar fad, tá rann 3 agus rann 52 ar iarraidh, agus tá rann 8 agus rann 9 malartaithe iontu ar fad.

LSí C, G agus J —Tá an nasc idir LS J agus LS C tugtha faoi deara ag Ó Fiannachta (1965, 24) agus an nasc idir LS G agus LS C tugtha faoi deara ag O’Rahilly (1926, 28) ina chuntas catalóige ar LS G. Tháinig LSí G agus J chugainn ó theaghlach scríobhaithe mhuintir Longáin, agus tá a fhios againn go raibh LS C i seilbh Pheadair Uí Longáin ag am éigin (féach O’Rahilly 1926, 27). I bhfianaise na nasc seo idir na LSí, agus tar éis na cóipeanna seo a chur i gcomparáid lena chéile, is léir nach bhfuil i LS G agus LS J ach cóipeanna de LS C. Níl éagsúlachtaí ó LS G ná LS J curtha san áireamh agam sna léamha.

LSí C agus D

Tá nasc idir LS C agus LS D tugtha faoi deara ag Mac Cárthaigh (2013, 67–68), a mheasann gur cóipeáladh cuid de LS D ó LS C. Is cinnte nach bhfuil mórán idir leaganacha LSí C agus D dár ndán; tá ord agus líon na rann mar an gcéanna, agus is iomaí cosúlacht eatarthu a fheicimid sna léamha. Dá ainneoin sin, tarraingíonn roinnt neamhréiteach idir an dá LS amhras ar ár dtuiscint ar an gcaidreamh eatarthu.

Tá trí shampla d’fhocal a bheith ar iarraidh i leagan C, nach bhfuil ar iarraidh i leagan D. Feicimid go bhfuil na focail ar iarraidh i LSí G agus J chomh maith. Tagann an méid atá i LS D leis na finnéithe eile, agus tugaim léamh LS A thíos freisin chun é sin a léiriú:

Líne 29d

A	<u>do</u> do ghnáthaslach gáoidheal	C	do gnathaslach gaoidheal
		G	do gnáthaslach gáoidheal
D	<u>do</u> do ghnathasnach gaoidheal	J	do ghnáthaslach gáoidheal

Líne 35d

A	<u>ní</u> ad rí iomchubai ^{gh} eirionn	C	at Rígh iomchubhaidh é ^{rionn}
		G	at Rígh iomchubhaidh erionn
D	<u>ni</u> at Rí iomchubhai ^{gh} eirionn	J	at Rígh iomchubhaidh e ^{irionn}

Líne 55a

A	Do chuiris <u>dhíot</u> do dhocra	C	Do chuiris do dhocra
		G	Do chuiris do dhóchra
D	Do chuiris <u>dhiot</u> do dhocra	J	Do chuiris do dhocra

Chomh maith leis sin, tá neamhréiteach suntasach ann i leathrann 24ab:

D Gidheadh dob adhbhar teighte / da ghnúis shuaimhnidh shoiléirthe	C Giodheadh dob adhbhar deargtha da ghnúis chruthghil choinnealta
--	---

Tagann LS C leis na finnétithe eile ar fad maidir leis an leathrann áirithe seo, agus níl aon rud cosúil leis an méid atá i LS D le feiceáil in aon cheann de na finnétithe.

Tá a mhacasamhail le feiceáil, áfach, i ndán eile, is é sin *IBP* 29.16ab:

Gidh eadh, is adhbhar téighthe / dhá ghnúis shuaithnidh shoiléirthe

Níl cóip den dán sin i LS C ná i LS D, ach tá cóip de ar fhóiliónna 248v–248r de Leabhar Uí Chonchobhar Dhoinn (.i. LS A) agus ar leathanach 5 de Leabhar an Athar Ó Gadhra (.i. LS B), agus cé nach bhfuil na cóipeanna sin agus na cóipeanna dár ndán in aice a chéile taobh istigh de na LSí, seans maith go raibh an dán sin ós comhair an scríobhaí nuair a bhí sé ag cóipeáil an rainn seo de Dhán 6 agus gurb as an dán eile sin a tháinig na línte seo.

Ní hamháin go dtreisiónn an fhianaise seo ár dtuiscint ar an nasc idir LSí C, G agus J ach, ag an am céanna, soiléiríonn sí ár dtuiscint ar an nasc idir LSí C agus D. I bhfianaise na ndifríochtaí seo idir LS C agus LS D, pléim le LS D mar chóip neamhspléach sna léamha a bhaineann le Dán 6 thíos.

LS E — Is cosúil go raibh drochbhail ar chodanna d’imill na leathanach san fhinné óna raibh Ó Dálaigh ag cóipeáil, ós rud é go bhfeicimid difríochtaí suntasacha ag tús agus ag deireadh cuid de na leathrainn i gcomparáid le finnétithe eile. Fágann sé sin freisin go bhfuil sé deacair an caidreamh idir an LS seo agus na LSí eile a mheas, agus tá sé níos deacra a bheith ag brath ar na léamha chun nasc eatarthu a fheiceáil. Feicimid nasc ar

leith idir an LS seo agus LSí C agus D sa mhéid is go bhfuil rann 3 ar iarraidh, agus go bhfuil rann 8 agus rann 9 malartaithe. Tá cóip de rann 52 sa leagan seo, áfach, nach bhfuil i leaganacha C agus D. Is féidir linn an leagan seo a chur sa ghrúpa céanna le LSí C agus D, ach is cinnte go bhfuil an caidreamh sin i bhfad níos faide amach ná an caidreamh idir C agus D féin, agus nár tháinig siad díreach ón eiseamláir chéanna.

LS F —Ós rud é go bhfuil an leagan seo níos deireanaí ná gach ceann de na finnéithe neamhspleácha eile, agus go bhfuil na 58 rann ar fad ann, ní féidir nasc díreach a chruthú le LSí B, C, D, E, G, H ná J bunaithe ar an téacs seo. I gcomparáid le LS A, tá rann 4 agus rann 8 malartaithe, chomh maith le rann 20 agus rann 21. Feicimid roinnt difríochtaí sna léamha (m.sh. 28d. A éirinn, F fhéilim; 42c. A ó chathair cuinn, F a ccaithuibh chuinn) freisin. Chomh maith leis sin, tá os cionn céad bliain idir scríobh LS A (1631) agus scríobh LS F (1744–5). Pléim le leagan F mar chóip neamhspleách sna léamha a bhaineann le Dán 6 thíos.

Úsáidim leagan A mar leagan dioplómaitiúil den dán seo agus, san eagrán, cloím le hord na rann de réir mar atá sé sa leagan sin. Tugaim léamha as na finnéithe neamhspleácha ar fad, is iad sin leaganacha A, B, C, D, E³ agus F, ach fágaim léamha as leaganacha G, H agus J as an áireamh.

³ De bharr na n-éagsúlachtaí aisteacha atá i gcodanna áirithe den leagan seo, níl na léamha ar fad ó LS E curtha san áireamh agam faoin eagrán féin, ach tá tras-scríbhinn iomlán den chóip seo in Aguisín 1 agus tá éagsúlachtaí le LS A marcáilte agam i gcló dearg ansin.

POLASÁÍ EAGARTHÓIREACHTA

Ord na ndánta

Cloím le hord na ndánta de réir mar atá siad i LS D, agus fágann sé sin iad in ord croineolaíoch chomh maith:

Dán 1—*Fada a gcairt ó chloinn Dálaigh*

Dán 2—*Truagh gan Mhaghnas 'na mhac ríogh*

Dán 3—*Dlighidh file fagháil aisig*

Dán 4—*Tréan ríogh uaisligheas ollamh*

Dán 5—*Gréas dearbhtha Duan na Feirsde*

Dán 6—*Díol fuatha flaitheas Éireann*

An leagan dioplómaitiúil

Cuirim leagan dioplómaitiúil de gach dán ar fáil taobh leis an eagrán criticiúil. Tá noda na LSe scaoilte agam i gcló iodálach. Tá *e*-ard scaoilte agam i gcló iodálach mar *ea* go hiondúil, ach mar *e* nó *ei* in áiteanna freisin nuair is cuí. Tá comharthaí séimhithe scaoilte agam mar ‘h’, gan a bheith i gcló iodálach ach amháin nuair atá an comhartha séimhithe mar chuid de líne chrochta shéimhithe. Coinnítear cibé poncaíocht agus ceannlitreacha atá ag an scríobhaí sa leagan dioplómaitiúil. Is liomsa scaradh na bhfocal agus suíomh an tsínidh fhada taobh istigh de shiolla. Ciallaíonn lúibíní uilleacha go bhfuil doiléire sa LS, agus léiríonn líne trí fhoca(i)l (m.sh. ~~*einidh*~~) botún de chuid an scríobhaí a cheartaigh sé féin sa LS. Pléitear aon éiginnteacht nó doiléire eile a bhaineann leis na leaganacha dioplómaitiúla sna nótaí.

Léamha

Is le Dán 1 agus Dán 6 amháin a bhaineann na sonraí seo thíos.

Tá éagsúlachtaí le finnítithe neamhspleácha eile ar fáil sna léamha thíos faoi na heagráin. Ní chuirim na héagsúlachtaí seo a leanas san áireamh sna léamha, ach amháin nuair atá tábhacht ar leith ag baint leo, dar liom, nó doiléire ó thaobh bhrí na bhfocal de:

- Éagsúlacht i litriú focal coitianta neamhaiceanta (*i / a* (=‘in’), *as / is* (an chopail/an cónasc), *gor / gur*, srl.);
- Éagsúlachtaí ó thaobh comhartha séimhithe os cionn litreach de, ach amháin ag tús focal má tá amhras ann faoi athruithe tosaigh, nó má tá sé ar iarraidh sa leagan dioplómaitiúil;
- Áit an tsínidh fhada taobh istigh de shiolla, nó síneadh fada ar dhéfhoghair a bheith ann nó as;
- Sleamhnóga a bheith ann nó as;
- Éagsúlachtaí maidir le gutaí neamhaiceanta nach bhfuil fada (m.sh. Dán 1.12a LS S *oirbirt*, LS D *oirbheirt*);
- Éagsúlachtaí coitianta ortagrafacha (*cc* in áit *gc*- nó *g*, *tt* in áit *dt*- nó *d*, srl.);
- Noda a bheith in úsáid nó gan a bheith in úsáid nuair a bheadh an litriú céanna ann agus na noda scaoilte (m.sh. Dán 6.2a: ‘cheasrach’ atá in B agus C, ‘cheasrach’ atá in F, tá sé sin léirithe agam sna léamha mar: BCF cheasrach).

An t-eagrán criticiúil

San eagrán criticiúil:

- Mé féin faoi deara an phoncaíocht agus na ceannlitreacha.
- Baintear síntí fada de na défhoghair *ao(i)*, *ia*, agus *ua* (m.sh. Dán 1.2b *ríamh* > *riamh*) ach coinnítear síneadh fada ar an défhoghar *eó*, agus cuirtear síneadh

fada leis de réir mar is cuí nuair atá sé ar iarraidh sa LS (m.sh. Dán 4.30a *leonta* > *leónta*).

- Baintear síntí fada neamhchlasaiceacha (m.sh. Dán 6.7c *snádhmadh* > *snadhmadh*), agus cuirtear síntí fada ar fáil áit a bhfuil siad ar iarraidh (m.sh. Dán 1.3c *fein* > *féin*).
- Cuirtear sleamhnóga ar fáil áit a bhfuil siad ar iarraidh sa LS (m.sh. Dán 4.1a *trén* > *tréan*).
- Déantar normalú ar:
 - litriú roinnt focal coitianta neamhaiceanta: *a* > *i* (= an réamhfhocal *i*ⁿ), *as* > *is* (an chopail/an cónasc), *gor* > *gur*.
 - *cc-* > *gc-* (m.sh. Dán 1.5d *ccrích* > *gcrích*), *tt-* > *dt-* (m.sh. Dán 1.3c *ttréad* > *dtréad*), *st-* > *sd-* (m.sh. Dán 5.17d *stuagh* > *sduagh*).
 - *cc* i lár nó ag deireadh focail > *g* (m.sh. Dán 6.9c *do coscc* > *do chosg*) nó > *gc* (m.sh. Dán 6.34b *éuccosmhail* > *éagcosmhail*) de réir mar is cuí.
 - úsáid *dh* agus *gh* (m.sh. Dán 1.2b *Gaoigheal* > *Gaoidheal*) agus úsáid *bh* agus *mh* (m.sh. Dán 1.53d *deichneabhra* > *deichneamhra*)
 - gutaí neamhaiceanta gearra (m.sh. Dán 1.4c *sheanchuidh* > *sheanchaidh*).
- Déanaim iarracht ionannas gutaí a choinneáil nó a chur ar fáil i gcásanna a bhfuil siolla neamhaiceanta meánach ag glacadh páirte i gcuibheas (m.sh. Dán 1.3c *Chonuill* > *Chonail* : *faill*). Féach *ABP*, 170–1.
- Athraím *it* (.i. an réamhfhocal *i* agus an forainm sealbhach, 2 uatha *do*) go *id* nuair a thosaíonn an t-ainmfhocal ina dhiaidh ar chonsan (m.sh. Dán 2.11a *it ghruaidh* > *id ghruaidh*) agus a mhalairt nuair a thosaíonn an t-ainmfhocal ar ghuta. Mar an gcéanna le *dot* / *dod*, *let* / *led* srl. (m.sh. Dán 6.45c *dot ghnúis* > *dod ghnúis*).

- Athraím *-rr-* > *-r-* nuair nach bhfuil sa dara *-r-* ach léiriú ar shíneadh meánach agus nach cuid de bhunlitriú an fhocail é (m.sh. Dán 5.16c *fir dhorrdha* > *fir dhordha*). Mar an gcéanna le *-ll-* > *-l-* (m.sh. Dán 3.6a *Briathra millsí* > *Briathra milse*), agus *-nn-* > *-n-* (m.sh. Dán 6. 37d *Ní hionnrádha* > *Ní hionródha*).

Athruithe tosaigh:

Is beag áit i leaganacha na LSí nach gcloítear le teanga chaighdeánach na filíochta clasaicí. I gcásanna nach gcloítear, is iondúil go mbíonn cibé sárú ar na rialacha ag baint le hathruithe tosaigh. Chomh maith leis sin, nuair atá níos mó ná finné amháin i gceist, is minic a thagann siad salach ar a chéile ó thaobh athruithe tosaigh de. Féach, mar shampla:

Dán 6.36c:

A— ós **chrích** *ttairtigh tteamhruch mbreagh*

C— ós **crích** *ttairthigh teamhrach bhreagh*

F— ós **crích** *thairthigh theamhrach breadh*

Tá polasaí ar leith leagtha amach agam don triúr filí maidir le hathruithe tosaigh ar lorg ainmfhocal agus aidiachtaí sna réamhráite roimh na dánta féin, agus tá na polasaithe sin bunaithe ar an bhfianaise sna LSí agus i ndánta eile dá gcuid.

Cloím leis na pointí seo a leanas síos trí na dánta ar fad:

- Ní chuirtear urú ar fáil ar lorg áinsíoch uatha nach bhfuil infhillte mura bhfuil sé sa LS (m.sh. Dán 1.20d *re ceart comhlainn*).
- Coinnítear urú ar lorg roinnt focal san ainmneach uatha a bhí neodrach sa tSean-Ghaeilge (m.sh. Dán 5.11a *Síol gConaill*).
- Baintear *t-* roimh *s(h)* ar lorg ainmfhocail (m.sh. Dán 5.11a *clann (t)Suibhne*).

An t-aistriúchán

Tá iarracht déanta agam aistriúchán a chur ar fáil atá chomh cóngarach do bhunbhrí an téacs agus is féidir gan dul i gcoinne rialacha agus rithim an Bhéarla. De bharr sholúbthacht chomhréir na Nua-Ghaeilge Clasaicí, ní bhíonn ord na línte i gcónaí díreach mar a bhíonn sé san eagrán. Ní aistrítear ainmneacha daoine, ach bíonn siad i bhfoirm an ainmnigh i gcónaí san aistriúchán (m.sh. Dán 2.3a *mac Aodha* = ‘Aodh’s son’)⁴. Ní aistrítear sloinnte nuair is páirt d’ainm duine ar leith iad (m.sh. Dán 5.10d *Aodh Ó Domhnaill*), ach aistrítear sloinnte nuair is tagairt do theaghlach iad (m.sh. Dán 5.40a *Síol Gallchobhair* = ‘The Gallagher family’). Is iad na leaganacha Béarla de logainmneacha a úsáidtear san aistriúchán nuair atá leaganacha Béarla ar fáil orthu cheana féin (m.sh. Dán 5.2c *tar Feartais Mhóir* = ‘over Farsetmore’).

Is iomaí ainm/téarma a úsáidtear san fhilíocht chlasaiceach chun tagairt a dhéanamh d’Éirinn féin. Aistrítear na téarmaí seo a leanas mar ‘Ireland’:

Banbha	fód Lughaidh
Breagha	fód Oilill
clár Cobhthaigh	fonn Banbha
clár Cuinn	Fódlá
clár Dá Thí	fonn Úna
críoch Airt	fiadh fuinidh
críoch Chuinn	gort Cuinn
críoch Ghaoidheal	gort Floinn
críoch Néill	inis Fhloinn
Éire	inis Néill
Fál	lios Lughaidh

⁴ Cloím le rialacha Ghaeilge an lae inniu maidir le séimhiú agus mé ag caint faoi dhaoine sna réamhráite agus sna nótaí (.i. cuirim séimhiú ar fáil ar lorg *mac*, agus ar aidiachtaí a leanann ainmneacha sa ghinideach ar nós *mac Aodha Dhuibh*, áit nach mbeadh súil le séimhiú sa teanga chlasaiceach).

fád Oiligh

Tá *fonn Cruachan* aistrithe agam mar “Connacht” i gcás Dhán 1.11b mar gheall ar an gcomhthéacs.

Ní bhíonn sé soiléir i gcónaí cé acu dó féin nó don aos léinn mar ghrúpa atá an file ag tagairt nuair a úsáideann sé foirmeacha na chéad phearsan iolra sna dánta, ós rud é go raibh an rogha ag an bhfile an dá fhoirm a úsáid agus é ag caint faoi féin. Mar shampla:

Dán 2.6:

*Fachain diomdha, a ua na nAodh—
dot fhiodhbhaidh fa dual **ar** ndíon—
gan tú ag cur **linn** mar is lór,
ar n-ór red linn ar ndul **díom**.*

Déanaim iarracht an t-idirdhealú idir úsáid fhoirmeacha na chéad phearsan uatha agus iolra a léiriú san aistriúchán .i. nuair a chiallaíonn *sinn* ‘I, me’ agus nuair a chiallaíonn sé ‘we, us’. Pléim aon doiléire agus deacrachtaí san aistriúchán sna nótaí.

Na nótaí

Déanaim plé sna nótaí ar leasuithe sna heagraín agus ar mhíreanna den aistriúchán nuair atá gá le tuilleadh plé. Nuair a dhéanaim tagairt do dhánta eile sa chorpas sna nótaí, tagraím don fhoilseachán, má tá foilseachán ar fáil, chomh maith le huimhir an rainn agus na línte nuair is cuí (m.sh. *IBP* 29.16ab = Bergin, *Irish Bardic Poetry*, dán 29, rann 16ab) . Úsáidim idirstad idir focail nuair atá samplaí de chéilí cuibhis á dtabhairt agam (m.sh. Dán 5.7cd *Néill* : *oilbhéim*). Úsáidim an tsiombail ° le huaim a léiriú idir focail (m.sh. Dán 5.5c °*léim*, *dar* °*linne*).

Tagairtí as AFM, agus foinsí eile

Tugaim roinnt sleachta as *AFM* agus foinsí eile sa tráchtas seo (m.sh. *IGT*, *BST*, eagráin de théacsanna eile, srl.) agus ní dhéantar aon eagarthóireacht ar na sleachta sin (ach amháin gur mise a shocraigh ceannlitreacha sna sleachta Gaeilge as *AFM*). Ní liomsa na haistriúcháin, mura ndeirim a mhalairt.

DÁNTA 1–4: RÉAMHRÁ

An file

Cú Choigríche (mac Dhiarmada mhic Thaidhg Chaim) Ó Cléirigh (fl. 1546) a chum Dánta 1–4 sa tráchtas seo. Chum sé na ceithre dhán ar an ábhar céanna agus don phátrún céanna, Maghnas Ó Domhnaill (†1563). Go bhfios dom, níor chum sé ach dán amháin eile a mhair go dtí an lá inniu, is é sin *Deacair iomlaoid chlann gConaill* (*ABM* 154; tá 19 rann de i gcló in Knott 1934, 67–9) a chum sé don Chalbhadh (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill ar an ábhar céanna arís.

Ba *ollamh re seanchas* é Cú Choigríche, seachas *ollamh re dán*. B’ollúna oidhrechtúla le seanchas iad muintir Uí Chléirigh ag an am sin, fir léannta agus cuid d’oireacht an tiarna i dTír Chonaill. Bhí sé de dhualgas orthu cuntas a choinneáil ar ghinealach mhuintir Uí Dhomhnaill, agus dheimhníodh na cuntais sin na cearta ag an tiarna ar thalamh agus ar an gceannasaíocht. Leagann an file béim ar a thábhachtaí is atá ról an *ollaimh re seanchas* i sochaí na nGael sna dánta a chum sé, agus faighimid léargas ar an ról sin iontu. Feicimid ina chuid filíochta gur tharraing sé ar eolas a bhí aige faoi ghinealas an phátrúin agus faoi stair Thír Chonaill. Cé nárbh *ollamh re dán* é Cú Choigríche, is léir óna chuid filíochta go raibh tuiscint mhaith aige ar rialacha teanga agus meadarachta na filíochta clasaicí.

An pátrún

Bhí Maghnas Ó Domhnaill i gceannas ar Thír Chonaill idir na blianta 1537 (nuair a fuair a athair, Aodh Dubh Ó Domhnaill, bás) agus 1555 (nuair a ghabh a mhac, an Calbhach Ó Domhnaill, ceannasaíocht ar Thír Chonaill uaidh; féach Bradshaw (1979)). Mhair sé ocht mbliana eile tar éis dó an cheannasaíocht a chailleadh. De réir *AFM*, fuair sé bás sa bhliain 1563, agus tugann *AFM* an teideal *Ó Domhnaill* air:

O Domhnaill, Maghnas mac Aodha Duibh, [...] do écc 9. February...

O'Donnell, Manus, the son of Hugh Duv [...] died on the 9th February...

Chomh maith le pátrúnacht mhór a thabhairt do na healaíona le linn a réime, ba é Maghnas a dhíolaim *Betha Choluim Chille* (1532), agus scríobh sé filíocht shiollach dá chuid féin a mhaireann go dtí an lá atá inniu ann, cuid di i geló in O'Rahilly (1926). Tá tuilleadh plé ar shaol Mhaghnaís Uí Dhomhnaill agus ar a chaithréim in Bradshaw (1979).

Comhthéacs agus ábhar na ndánta

Seachas na dánta iad féin, tá dhá phríomhfhoinsé eolais againn a léiríonn an scéal taobh thiar de na ceithre dhán seo:

1) An sliocht seo as *AFM* faoin mbliain 1546:

Domhnall mac Aodha Duibh mic Aodha Ruaidh Í Domhnaill do marbhadh (an. 20. April) a ffiull lá hUa nGallchubhair, Eoghan mac Emainn agus lá a mhnaoi Onora inghean Tuathail Bailbh Uí Ghallchubhair iar na thóchuireadh dia saighidh go hInis Saimhér ar slanaibh Dé, agus Mheic an Baird Gofraidh, agus Chonchoicriche mic Diarmata mic Taidce Caim Uí Cléiricch.

Donnell, the son of Hugh Duv, son of Hugh Roe O'Donnell, was treacherously slain, on the 20th of April, by O'Gallagher (Owen, the son of Edmond) and his wife Honora, daughter of Tuathal Balbh O'Gallagher, after they had invited him to Inis-Saimer, under the protection of God, of Mac Ward (Godfrey), and Cucogry, the son of Dermot, son of Teige Cam O'Clery.

2) An t-eolas a thugann an scríobhaí Séamas Mág Uidhir dúinn sa cheannscríbhinn a chuir sé roimh thús an chéad dáin ar leathanach 111 [= 119] de LS D.

LS D

Cu choigríche o cléirigh mac Diarmada meic Taidg chaim do chum an dánso d=ua=Dhomhnaill .i. Maghnas, iar tteacht don Choin choigríche cheanna go tuathMhumhain tre mharbadh Domhnaill ui Domhnaill .i. Mac Aodha dhuibh, ar a shlántaibh agus ar a chumairce et ar cumairce Meic an bháird. gofraidh mac eógain. le hua ngallchobhair .i. Eógan et le a mhnaoi Onora inghean tuathail bhailbh ui Ghallchobhair i ninis Saimhér. an. 20. la do mhí April. 1540.

Eagrán

Cú Choigríche Ó Cléirigh, mac Diarmada, mheic Thaidhg Chaim, do chum an dán-so d'Ua Dhomhnaill .i. Maghnas, iar dteacht don Choin Choigríche chéanna go TuathMhumhain tre mharbadh Domhnaill Uí Dhomhnaill .i. mac Aodha Dhuibh, ar a shlántaibh, agus ar a chumairce agus ar cumairce Mheic an Bhaird, Gofraidh mac Eóghain, le hUa nGallchobhair .i. Eóghan, agus le a mhnaoi, Onóra, inghean Tuathail Bhailbh Uí Ghallchobhair, i n-Inis Saimhéar an 20 lá do mhí April, 1540 [*lege* 1546].

Cú Choigríche Ó Cléirigh, son of Diarmaid, son of Tadhg Cam, composed this poem for Ó Domhnaill, Maghnas, after the same Cú Choigríche had come to Thomond as a result of the slaying of Domhnall Ó Domhnaill .i. the son of Aodh Duibh, who was under his safekeeping and protection, and under the

protection of Mac an Bhaird, Gofraidh, son of Eóghan, by Ó Gallchobhair, Eóghan, and by his wife Onóra, the daughter of Tuathal Balbh Ó Gallchobhair, at Inis Saimhéar on the 20th day of April, 1540 [recte 1546].

Ar an 20 Aibreán, 1546, mharaigh Eóghan Ó Gallchobhair agus a bhean, Onóra, Domhnall (mac Aodha Dhuibh) Ó Domhnaill ag a dteach in Inis Saimhéar, gar do Bhéal Átha Seanaidh, Tír Chonaill. Ba dheartháir é Domhnall lenár bpátrún, Maghnas Ó Domhnaill, agus bhí sé faoi chosaint Chú Choigcríche Uí Chléirigh agus faoi chosaint Ghofraidh Mhic an Bhaird ag an am a fuair sé bás. Tar éis an mharaithe, d'éirigh idir Maghnas agus Cú Choigcríche go dtí gur chuir Maghnas ar díbirt é as Tír Chonaill sa deireadh. As sin, chuaigh ár bhfile go Tuamhain, áit ar chum sé na dánta seo (chomh maith leis an gcúigiú dán leis, don Chalbhach Ó Domhnaill, atá luaite agam thuas) ag iarraidh athmhuintearas a dhéanamh le Maghnas.

Níorbh annamh go dtarlódh a leithéid d'achrann idir pátrúin agus filí, ach ní thugtar mórán de léargas eile sna dánta féin faoi céard ba chúis leis an achrann eatarthu ná cén fáth ar cuireadh an file ar díbirt:

Ní minic a nocht na filí fáth an aighnis sna dánta a chum siad ag iarraidh athmhuintearais, ach bíonn sé le tuiscint gurbh é mí-iompar an fhile ba chionsiocair leis an eascairdeas, agus gur leor uabhar agus easurraim ghnáith na bhfilí a áitiú mar bhonn comhthuisceana (Ó Háinle 2000, 1)

Cé nach dánta aoire iad na dánta atá sa tsraith seo, glacann an file seasamh ionsaitheach ag rá go minic go bhfuil Maghnas tar éis náire a tharraingt air féin agus ar chlann Dálaigh, agus bagraíonn sé go gcumfaidh sé aoir ar an bpátrún. Tá an cur chuige ionsaitheach seo níos láidre i ndánta 2–4, agus ní fheicimid tagairt dhíreach d'aoir a chumadh sa chéad dán. Aimsíonn an file cothromaíocht, áfach, idir moladh agus cáineadh síos tríd an tsraith.

Labhraíonn sé freisin faoin dílseacht bhuan atá aige do Mhaghna agus do Thír Chonaill, ag tarraingt siar ó theanga níos diúltaí agus níos achrannaí i gcodanna eile de na dánta.

Tá a fhios againn gur úsáideadh an aoir go minic i sochaí na nGael chun conarthaí a chur i bhfeidhm. Seans maith gurb é Cú Choigcríche féin a shínigh an Conradh clúiteach faoi chaisleán Shligigh sa bhliain 1539.⁵ Conradh idir Maghna Ó Domhnaill agus Tadhg Ó Conchobhair Shligigh a bhí ann, agus bhí sé mar chuid de go mbeadh ar na filí a shínigh é aoir a chumadh ar Thadhg dá mbrisfeadh sé coinníollacha an chonartha:

Is iad slana na gcorsa do taobh aosa healadna Eireann .i. *Concubhar ruadh mac an Baird 7 O Cleirigh* agus *Fearghal mac Domhnaill ruaidh mic an Baird 7 a beith d'fhiachaib orra Tadhg d'aoradh leo féin 7 le haos ealadhna Eireann fá mur iarrfus O Domhnaill orra he.*

These are the pledges of these contracts on the part of the poets of Ireland: i.e. Conchobhar Ruadh Mac an Bhaird and Ó Cléirigh and Fearghal son of Domhnall Ruadh Mac an Bhaird. And they shall be obliged to satirize Tadhg, they themselves and the poets of Ireland, as Ó Domhnaill shall demand it of them.

(Carney 1943, 289, 291)

Caithfidh gur thuig Cú Choigcríche an tionchar a bheadh i mbagairt aoire, agus baineann sé leas aisti sna dánta seo do Mhaghna Ó Domhnaill chun cabhrú lena chás féin.

⁵ Níl ainm baiste luaite sa téacs agus ní féidir a dheimhniú ó fhoinsí eile gurbh é ár bhfile ceannaire a mhuintire (leis an teideal 'Ó Cléirigh') ag an am. Luann Carney (1943, 294) Giolla Riabhach mac Thuathail mhic Thaidhg Chaim Uí Chléirigh, col ceathrair le Cú Choigcríche, i measc na bhféidearthachtaí. Seans freisin gurbh é Tadhg Cam mac Thuathail mhic Thaidhg Chaim Uí Chléirigh, *ollamh Uí Dhomhnaill lé seanchus*, a fuair bás sa bhliain 1566 (de réir *AFM*) agus aois mhór aige.

Dán 1—Sa chéad dán sa tsraith, *Fada a gcairt ó chloinn Dálaigh*, déanann Cú Choigcríche argóint bunaithe ar luach eolais an *ollaimh re seanchas*. Maíonn sé go bhfuil cairt ina sheilbh (nó gurb é féin an chairt), agus de réir na cairte sin, tá sé de cheart ag Maghnas a bheith i gceannas ar Thír Chonaill, agus ar Éirinn ar fad, fiú. Dá réir sin, deir sé go bhfuil cánacha dlite dó nach bhfuil á bhfáil aige. An argóint atá ag an bhfile ná go bhfuil na cearta sin ag brath go hiomlán ar an gcairt atá ina sheilbh, ar chuimhne an *ollaimh re seanchas*, agus gan fianaise na cairte sin, nach bhfaighidh Maghnas an méid atá dlite dó.

I rainn 16–29, feicimid apalóg faoi Éigneachán mac Dálaigh (†902, de réir *AFM*), tiarna ar Thír Chonaill, agus faoin bhfile Flann mac Lonáin. Tagann loingear Lochlannach i dtír ag Ceann Maghair (féach Léarscáil 2). Buann Éigneachán agus Cineál Chonaill ar na hionróirí, agus déanann sé a maoin a roinnt ar Chineál Chonaill. Ag an bpointe seo sa scéal, agus an mhaoin ar fad roinnte, tagann Flann mac Lonáin (*primhfhile Gaoidheal uile*, de réir *AFM* 892) chuig Éigneachán, ach níl aon rud fágtha ag an tiarna le tabhairt dó. Tugann Cineál Chonaill an mhaoin ar ais d’Éigneachán le tabhairt don fhile. Tá leagan ón tríú haois déag den apalóg chéanna seo le feiceáil in *GB* 9.4–28. Tá sí le feiceáil freisin in *IF* 6.221–2, dán le Lughaidh Ó Cléirigh, garmhac Chú Choigcríche Uí Chléirigh (féach freisin Ó Caithnia 1984, 107). Tá an apalóg seo ina cuid den dán atá in eagar anseo toisc go bhfuil ceacht le foghlaim ag an bpátrún uaithi de réir ár bhfile; ní fhágfadh sinsear Mhaghnaís file gan dada, agus níor chóir do Mhaghnaís féin é sin a dhéanamh ach an oiread.

I rainn 38–53, déanann an file cur síos ar an arm mór samhailta, *slógh Uladh* (42d), nó *slógh Oiligh* (38d). Dá roinneadh an file an t-eolas atá sa chairt, maíonn sé go dtiocfadh teaghlaigh mhóra Chúige Uladh chomh maith le teaghlaigh thuaisceart Chúige Chonnacht le chéile ag tabhairt tacaíochta do Mhaghnaís agus dá chearta mar oidhre

dlisteanach ar ardríocht na hÉireann. Déanann an file liosta de 14 teaghlach a bheadh mar chuid de *slógh Uladh* (féach Léarscáil 1), á moladh i ndiaidh a chéile thar 15 rann. Cruthaíonn sé an íomhá idéalach seo den ollbhua a bheadh ag Maghnas agus ag *slógh Uladh*, sula n-iompaíonn sé ar ais ar phríomhábhar an dáin sna rainn deiridh: fad is atá sé ar díbirt, déanfaidh Cú Choigcríche dearmad ar an gcairt ar chearta Mhaghnaís, agus ar chearta Chineál Chonaill.

Dán 2—Sna rainn tosaigh (1–5b), cruthaíonn an file íomhá idéalach dúinn dár bpátrún mar a bhí sé sula ndearnadh tiarna de – duine láidir, cumasach, dathúil agus flaithiúil. Seo na tréithe a shamhlaítear le ceannaire foirfe agus, de réir an fhile, bhí súil le tiarna foirfe nuair a dhéanfaí tiarna de Mhaghnaís. Ní mar a samhlaíodh a bhí, áfach, agus maíonn Cú Choigcríche nach bhfaigheann na filí pátrúnacht ná cosaint ó Mhaghnaís ó tháinig sé i gcumhacht. Maíonn sé go bhfuil Maghnas in éad le neart na bhfilí, agus gurb é sin is bunús leis an achrann eatarthu.

Léiríonn Cú Choigcríche an t-eolas atá aige mar *ollamh re seanchas* sa dán ag trácht ar theaghlach agus ar shinsearach Mhaghnaís nuair a mhaíonn sé go bhfuil Maghnas ag tarraingt náire air féin agus ar a mhuintir. Luann sé a athair (Aodh Dubh Ó Domhnaill) agus a sheanathair (Aodh Ruadh Ó Domhnaill) i líne 6a agus arís i rann 15. Tagraíonn sé dá nasc le muintir Uí Néill i rann 11, agus dá nasc le muintir Uí Bhriain i rann 9 (ba í Fionnghuala, iníon Chonchobhair na Sróna Uí Bhriain, bean Aodha Ruaidh, agus seanmháthair Mhaghnaís; féach *AFM* 1528).

Is sa dara dán seo sa tsraith a fheicimid an chéad trácht ar aoradh, i rainn 8, 9 agus 13. Deir Cú Choigcríche os ard go gcumfaidh sé aoir ar Mhaghnaís mar gheall ar a dhíbirt mura ndéanfar athmhuintearas.

Dán 3—Tá téama an dlí lárnach sa tríú dán. Tarraingíonn an file aird ar an méid atá cailte aige de bharr an achrainn idir é agus a phátrún: níl luach ná uaisleacht ag baint lena chuid filíochta a thuilleadh (rann 4, 6); caitheadh amach as a thír dhúchais é (rann 5); agus chaill sé an caidreamh lena phátrún (rann 6). Maíonn sé go bhfuil aisíocaíocht dlite dó ón bpátrún mar gheall ar gach rud a chaill sé le linn a dhíbeartha. Déanann sé pearsantú ar *an chóir* (1cd) agus maíonn sé go seasann an dlí ar a thaobhsan san achrann eatarthu.

Bagraíonn an file an dlí ar Mhagnas agus deir sé go dtiocfaidh sé sa tóir ar an aisíocaíocht atá dlite dó, agus go mbeidh *tóir fhileadh* in éineacht leis, filí *i n-armaibh aoire* nach féidir an bua a fháil orthu (rann 10). Ní hiad na filí seo amháin atá ar thaobh Chú Choigcríche san achrann, ach Naomh Colum Cille chomh maith (rann 11). Tá an tagairt sin do Cholum Cille suntasach toisc gurb é Maghnas féin a dhíolaim *Betha Cholaim Chille* sa bhliain 1532. Is cinnte go ndearna an file an tagairt d'aon ghnó d'ábhar a bheadh i ndeas don chnámh le Maghnas.

Sna rann deiridh, iarrann Cú Choigcríche ar Mhagnas a bhreithiúnas a thabhairt mar gheall ar an achrann eatarthu. Iarrann sé air an rud ceart dlíthiúil a dhéanamh anois agus athmhuintearas a dhéanamh leis ionas nach mbeidh gá le haoir a chumadh air.

Dán 4—An caidreamh idir filí agus pátrúin agus an tairbhe a bhaineann an dá dhream as an bhfilíocht agus as an bpátrúnacht is príomhthéama don cheathrú dán sa tsraith. I rann 3–4, tagraíonn Cú Choigcríche do cheathrar filí cáiliúla chun luach na pátrúnachta a fuair siad a léiriú: Torna Éigeas, a shamhlaítear leis an gcúigiú haois; Urard mac Coise (†1023), *árdchroinídh na nGaoidheal* de réir *AFM*; Flann mac Lonáin (†892, de réir *AFM*); agus Muirchearach mac Concheartaigh mheic Liag (†1015), *árdollamh Ereann* de réir *AFM*.

Luann an file oireacht Uí Dhomhnaill i rann 10–15, agus tugann sé le fios go raibh páirt acusan ina dhíbirt. Tagraíonn sé do chlann Ghallchobhair go háirithe i rann 13, tagairt

shuntasach ós rud é go bhfuil a fhios againn gurbh é Eóghan Ó Gallchobhair a mharaigh Domhnall Ó Domhnaill, a bhí faoi choimirce Chú Choigríche, agus gur mar gheall ar an eachtra sin a díbríodh é. Is cosúil go bhfuil an file ag rá anseo gur trí Ó Gallchobhair a tháinig a dhíbirt, agus nár chosain Maghnas Ó Domhnaill é.

I rann 20–23, luann an file na ‘geallta’ atá aige, amhail is dá mbeadh cás dlí ar siúl idir an dá pháirtí. Luann sé dhá gheall ar leith: go bhféadfaidh sé caithréim Uí Dhomhnaill a cheilt má thograíonn sé (rann 21), agus go bhféadfaidh sé faillí a dhéanamh i gcuntas a choinneáil ar chrann ginealaigh an tiarna (rann 22). Tugann an file le tuiscint nach eisean atá ag tréigean an phátrúin agus a thír dúchais ach a mhalairt, agus léiríonn sé an dílseacht bhuan atá aige d’Ó Domhnaill, agus do Thír Chonaill (rann 25–29).

Sna ceithre rann dheireanacha, tagann deireadh leis an sraith gan tagairt d’aoir ná d’achrann, ach molann an file an pátrún.

Dán eile le Cú Choigríche Ó Cléirigh

Níl aon eolas ann a thabharfadh le fios gur éirigh le Cú Choigríche Ó Cléirigh dul ar ais go Tír Chonaill mar gheall ar na dánta seo a chum sé do Mhaghnas Ó Domhnaill. Bhí fadhbanna níos mó ag Maghnas faoi dheireadh na 1540idí. Bhí a mhac, an Calbhach Ó Domhnaill, ag tosú ar a iarrachtaí féin ceannasaíocht a ghabháil uaidh, agus tá a fhios againn ó *AFM* go ndearna an Calbhach iarracht a athair a chur as cumhacht i mí Feabhra 1548. Cé nár éirigh leis ansin, lean an choimhlint eatarthu ar aghaidh go dtí 1555, nuair a ghéill Maghnas dá mhac faoi dheireadh agus nuair a rinneadh tiarna den Chalbhach.

Le linn na conspóide idir Maghnas agus an Calbhach Ó Domhnaill, is léir gur thuig Cú Choigríche nach ngéillfeadh Maghnas dá bhagairtí, agus chum sé dán amháin eile, *Deacair iomlaoid chlann gConaill* (*ABM* 154), don Chalbhach ar ábhar a dhíbeartha. De

réir na ceannscríbhíne a chuir Séamas Mág Uidhir roimh an dán eile seo i LS D, chum Cú Choigcríche an dán don Chalbhadh sula ndearnadh tiarna de, rud a chiallaíonn gur cumadh an dán am éigin idir 1548 agus 1555:

Cū Choigcríche Ó Cléirigh do chum so do mhac Uí Dhomhnaill
.i. an Calbhach mac Maghnusa ria ttighearna do ghairm don
Chalbhadh fan dībhirt reimhsgríobhtha.

(LS D, 125 [= 133])

*Cú Choigcríche Ó Cléirigh composed this to the son of Ó
Domhnaill .i. an Calbhach, son of Maghnas, before an Calbhach
was called lord, regarding the aforementioned exile.*

Níl teacht agam ar aon tagairt eile do Chú Choigcríche Ó Cléirigh i bhfoinsí eile a thabharfadh aon léargas dúinn faoinar tharla dó ina dhiaidh sin.

Meadaracht

Seo a leanas na meadarachtaí inar cumadh na dánta sa tsraith seo:

Dán 1—Deibhí, Dán Díreach

Dán 2—Rannaíocht mhór, Dán Díreach

Dán 3—Séadna, Dán Díreach

Dán 4—Deibhí, Dán Díreach

Tagann leaganacha na LSí leis na rialacha dochta a bhaineann leis na meadarachtaí sin den chuid is mó. Is beag áit iontu a sáraítear na riachtanais do na meadarachtaí sin.

Breacadh: Tugtar faoi deara go mbíonn cuibheas breise (comhardadh slán) le feiceáil taobh istigh de rainn/leathrainn go han-mhínic i bhfilíocht Chú Choigcríche Uí Chléirigh. Is samplaí iad na cásanna seo den ghléas ornáidithe *breacadh* (féach Ní Dhomhnaill 1975,

45–54), seachas lochtanna ar an meadaracht. Tá an cuibheas breise seo le feiceáil i 28%

(34/120) de na rainn sa tsraith:

Dán 1							
5a	<i>crích</i>	5b	–	5c	<i>crích</i>	5d	<i>gcrích</i>
6a	<i>cána</i>	6b	–	6c	<i>cána</i>	6d	<i>tána</i>
7a	<i>cóir</i>	7b	–	7c	<i>cóir</i>	7d	<i>dóibh</i>
9a	<i>bhfuil</i>	9b	<i>d'fhuil</i>	9c	<i>chuir</i>	9d	<i>Dhuibh</i>
16a	<i>sgéal</i>	16b	–	16c	<i>sgéal</i>	16d	<i>do-bhéar</i>
17a	–	17b	<i>(táinig)</i>	17c	<i>táin, áigh</i>	17d	<i>táin</i>
28a	–	28b	<i>fuair</i>	28c	<i>uair</i>	28d	<i>uair</i>
33a	–	33b	<i>thuaidh</i>	33c	<i>thuaidh</i>	33d	<i>uaim</i>
47a	–	47b	–	47c	<i>táin, tháir</i>	47d	<i>áigh</i>
56a	<i>chuimhne</i>	56b	–	56c	<i>duilghe</i>	56d	<i>chuimhne</i>

Dán 2							
3a	<i>mac</i>	3b	<i>slat</i>	3c	<i>ghlac</i>	3d	<i>mhac</i>
4a	<i>díon</i>	4b	–	4c	<i>ndíon</i>	4d	<i>ríogh</i>
8a	<i>thír, thír</i>	8b	<i>tír</i>	8c	–	8d	–
9a	<i>d'fhuil</i>	9b	<i>bhfuil, guin</i>	9c	<i>fhuil</i>	9d	<i>fhuil</i>
11a	<i>fhuil</i>	11b	–	11c	<i>fuil</i>	11d	<i>fuil</i>
12a	<i>teann</i>	12b	<i>dteann</i>	12c	<i>leam</i>	12d	<i>dteann</i>
14a	<i>tréan</i>	14b	–	14c	<i>dtréan</i>	14d	<i>sgéal</i>
15a	–	15b	–	15c	<i>rath, brath</i>	15d	<i>rath</i>

Dán 3							
2a	–	2b	<i>Chonaill</i>	2c	<i>Conaill</i>	2d	<i>romhainn</i>
7a	–	7b	<i>dhíom, ríomh</i>	7c	–	7d	<i>ríogh</i>
9a	<i>tóir</i>	9b	–	9c	<i>dóigh</i>	9d	<i>tóir</i>

10a	<i>tóir</i>	10b	–	10c	<i>tóir, fhóir</i>	10d	<i>tóir</i>
14a	<i>bhreath</i>	14b	–	14c	<i>bhreath</i>	14d	<i>breath, breath</i>

Dán 4

1a	<i>ríogh</i>	1b	–	1c	<i>ríogh</i>	1d	<i>ndíon</i>
2a	<i>uaisle</i>	2b	–	2c	<i>uaisle</i>	2d	<i>uaisle</i>
3a	<i>tréan</i>	3b	–	3c	<i>tréan</i>	3d	<i>fréamh</i>
8a	–	8b	<i>thréan</i>	8c	<i>séan</i>	8d	<i>tréan</i>
10a	–	10b	<i>oireacht</i>	10c	<i>roineart</i>	10d	<i>d'oireacht</i>
14a	–	14b	–	14c	<i>mé, é</i>	14d	<i>mé</i>
21a	–	21b	–	21c	<i>geall, fhearr</i>	21d	<i>gheall, fhearr</i>
23a	–	23b	<i>agra</i>	23c	<i>mh'agra</i>	23d	<i>tagra</i>
24a	<i>fhuighle</i>	24b	–	24c	<i>duilghe</i>	24d	<i>t'fhuighle</i>
27a	–	27b	<i>slán</i>	27c	<i>chlár</i>	27d	<i>grádh</i>
29a	<i>tír</i>	29b	–	29c	<i>mín</i>	29d	<i>tír</i>

Tá dhá rann sa tsraith ina bhfuil rím dheiridh bhreise agus glacaim leis go bhfuil an rím bhreise seo lochtach:

Dán 1.43 *Lá aca re teacht tar tuinn,
líon catha do chloinn Domhnuill;
tiocfa a tuaidh le crú gConaill,
rú ní ba huair araghail.*

Dán 4.11 *An dóigh leis nach leanfainn air,
cuid d'oireacht airdríogh Murbhaigh?
Cia dhíobh nach beódha mbagair,
deóra dhíom go ndearnadair?*

Dúnadh: Tá dúnadh cúí ag deireadh gach dáin:

Dán 1:

1a. *Fada a gcairt ó chloinn Dálaigh*

57d. *ag rígh eile nach anfadh*

Dán 2:

1a. *Truagh gan Mhaghnas 'na mhac ríogh*

15d. *gá lá nar sduagh a rath rú?*

Dán 3:

1a. *Dlighidh file fagháil aisig*

15d. *cuirim air déineamh a ndligh.*

Dán 4:

1a. *Tréan ríogh uaisligheas ollamh*

33d. *fa theagh Oilill a aintréan?*

Teanga

De réir na riachtanas do rannaíocht mhór, dán díreach, ní mór cuibheas inmheánach de shaghas éigin a bheith ann idir na haiceantaigh i línte $a-b$ (féach Ní Domhnaill 1975, 25), ach glactar leis nach mbeadh gá le comhardadh slán chomh déanach seo sa tréimhse (tuilleadh plé in Breatnach 2017). Feicimid céilí cuibhis suimiúla sna línte seo as Dán 2:

1ab: *Truagh gan Mhaghnas 'na mhac ríogh;
gá mac do sháraigh a shéan?*

3ab: *Mac Aodha fa hoirdhearc gnaoi,
slat d'fhiodhbhaidh tolcha Dá Thí;*

14ab: *Tréan fileadh 'gá rádha riamh*
do Mhaghnas dlighthear ar ndíon;

Léiríonn na samplaí seo go bhfuaimníte an t-ainmfhocal dílis *Maghnas* mar *Mánas*⁶ (sa dán áirithe seo, ar a laghad) ionas go mbeidh an cuibheas cuí idir é agus *sháraigh/rádha*. Tá dhá shampla eile sa dán den ainmfhocal dílis *Maghnas* (IGT ii §110) le fuaimniú na teanga clasaicí (.i. *a*-meánach ag dul le *a*-meánach sa chéile cuibhis):

4ab: *'S é 'na Mhaghnas dháibh fa díon,*
ris an dáimh go dtarla tnúdh

5ab: *Id Mhaghnas ní fríoth ar bhfaill—*
gá críoch nar chabhrais go tuinn?

Mar an gcéanna leis an sampla i rann 3, caithfear an chéad siolla in *fíodhbhadh* a fhuaimniú mar *fíobh-* ionas go mbeidh cuibheas idir é agus *Aodha* (a chaithfear a fhuaimniú le *í* mar chroíghuta sa chéad siolla). Féach go bhfuil sampla eile de seo leis an ainm dílis *Maghnas* i ndán a cumadh thart ar an am céanna le Domhnall (mac Thaidhg Óig) Ó hUiginn don Mhaghnas céanna, *POD* 12.10:

An rath dob árus d'Eimher
ata ar Maghnus ga maidheam

⁶ Cé nach bhfeicimid an litriú *Mánas* i bhfilíocht na tréimshe clasaicí, tagann sé chun cinn i LSí go gairid i ndiaidh dheireadh na tréimhse. Tá samplaí den dá litriú i ndán de chuid Sheaáin Uí Neachtain ón mbliain 1717, atá i measc na samplaí is luaithe den athrú sa litriú féin san fhilíocht; 6 *Tháinig Maghnus Mac Searraidh / 's Conchubhair lachna Mhac Maghnuis / tháinig Phillip Ó Gaoithín / Seón Ó Maoilín 's Má Gára*; agus 18 *Tháinig Gormlaidh Ní Mhánuis / tháinig Gráinne Ní Cholla / tháinig Beanmhúin agus Síle / mnáibh cíorrtha na holla*. (Williams 1975–6, 29–49).

*gé ata sin issí aenar
ni baeghal fhir í acht d'ainfer*

Tá sampla eile tugtha faoi deara ag Greene in *DMU* 22.4 (féach freisin nóta 2633):

*A mhedd dá chló chuiress sin
ní hé mholas Mág Uidhir;
ciodh **adhbhor** mór dá mholadh
glór **anroth** nó ollamhan.*

Athruithe tosaigh ar ainmfhocail:

Seo thíos na háiteanna a bhfuil séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg ainmfhocal:

- i). Glacaim leis go mbeadh séimhiú ag an bhfile ar lorg ainmneach/gairmeach uatha baininscneach, agus tá séimhiú curtha ar fáil agam sna línte seo leanas:

Dán 1	
7a	Cóir Chonallach
14b	tabhairt chúil
32a	a ghéag tharaidh
37a	Críoch Ghaoidheal
42c	caor churadh
Dán 2	
4c	slat phailme

- ii). I bhfianaise líne 47a sa chúigiú dán le Cú Choigríche (.i. *ABM* 154.47ab: *Fuinne Fhinne tar íath Siúire*) tá séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg ainmneach iolra a chríochnaíonn ar chonsan caol sa líne seo a leanas:

Dán 1	
-------	--

- iii). I bhfianaise líne 21b sa chúigiú dán le Cú Choigríche (.i. *ABM* 154.21a: *go Cruachuin an fhuinn f[h]éaraigh*), tá séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg ginideach uatha a chríochnaíonn ar chonsan caol sna línte seo a leanas:

Dán 1	
1c	<i>ar sheineól chláir Chuinn</i>
2a	<i>ag seanchaidhibh cláir Chuinn</i>
22d	<i>le hÉigneachán fhuinn Fhánad</i>
24a	<i>airdrí cinidh Chuinn</i>
50d	<i>branáin an chláir Chruachan-sain</i>
55d	<i>d'fhoirinn ar gcláir Chonuill-ne</i>
Dán 2	
5d	<i>a bhranáin chláir Chuinn</i>
8d	<i>goraidh ghruaidh</i>
Dán 4	
2c	<i>uaisle fhuinn Bhanbha</i>
33b	<i>foireann tilte cláir Chobhthaigh</i>

- iv). Ós rud é nach bhfuil aon sampla sna LSí, ná sa chúigiú dán leis an bhfile, a dheimhníonn a mhalairt, glacaim leis gur botún seachadta faoi deara easpa séimhithe ar lorg tabharthach uatha sna LSí. Tá séimhiú curtha ar fáil agam sna línte seo a leanas:⁷

⁷ De réir m'áirimhse, i leaganacha na LSí tá 30 cás (30 i LS D i nDánta 1–4, agus *ABM* 154; 14 cás i LS S i nDán 1 amháin) d'ainmfhocail a leanann tabharthach uatha, agus go mbeifí ag súil le séimhiú orthu. Ní bhíonn séimhiú ann go hiondúil sna LSí; tá séimhiú ann i 10/30 (33.3%) de na samplaí i LS D, agus 2/14

Dán 1	Dán 3
3d <i>ó chineadh Chonaill</i>	3c <i>as Ó (n)Dhomhnaill</i>
5d <i>i gcrích chomhoidhigh</i>	5a <i>ó chath Bhearnais</i>
12d <i>do rígh Dhoire</i>	
30c <i>do chrú Chuinn</i>	Dán 4
37c <i>d'aicme Chuinn</i>	20b <i>d'airdrígh Shligigh</i>
39b <i>d'fhuil Chonuill</i>	27c <i>do chlár Chuinn</i>
40c <i>'na n-uradh ghliadh</i>	
45c <i>do chor chomhlainn</i>	
49c <i>ó mhúr Mheadhbha</i>	
53a <i>d'fhine Chuinn</i>	
55b <i>ó shíol (c)Chuinn</i>	

Sléagar: Comhlíonann na samplaí seo thíos na riachtanais do shléagar, agus feicimid séimhiú neamhghramadúil, nó díshéimhiú neamhghramadúil (féach McManus 1994, 357–8). Léiríonn * gur mise a chuir an séimhiú ar fáil:

Dán 1
22d <i>le hÉigneachán fhuinn* Fhánad</i>
29d <i>tar duaisibh Fhloinnmheic Lonáin</i>
34b <i>minic d'éigsibh fhóid Oilill</i>
36b <i>cóig cána chríche Gaoidheal</i>
46b <i>d'uaislibh chraobh chlann nGallchabhair</i>
49a <i>Do shnáth uama fhóid Lughaidh</i>
Dán 2
3b <i>slat d'fhiodhbhaidh tolcha Dá Thí</i>

(14.3%) de na samplaí i LS S. Níl samplaí a chomhlíonann na riachtanais do shléagar curtha san áireamh agam, ná samplaí a bhfuil *d*, *n*, *t*, *l*, *s* ag teacht le chéile.

Dán 3

13b *ó mhac meic Aodha is ard sdair*

Eile: Tá urú bainte agam ar lorg tabharthach uatha i nDán 1.1a *ó chloinn (n)Dálaigh*, 1.3b *d'fhuil (n)Dálaigh* agus 1.9b *d'fhuil (n)Dálaigh*. Tá urú bainte agam freisin ar lorg ainmneach uatha baininscneach i nDán 1.50a *Clann (n)Donnchaidh*.⁸ Tá séimhiú bainte agam ar lorg áinsíoch uatha i nDán 4.9b *re linn M(h)aghnaís*, agus ar lorg tabharthach iolra i nDán 1.32a *do chuartaibh F(h)loinn*. Tá séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg an fhorainm shealbhaigh fhirinscigh *a* i nDán 4.21b *mé do cheilt a chaithréime*, agus i nDán 4.24a *Ólfad a fhuighle milse*. Tá séimhiú curtha ar fáil agam freisin ar *fir* (ginideach uatha) ar lorg *gach* i nDán 4.27b, atá ag teastáil le go mbeidh uaim sa líne (*°fhir fa °anfhochain*).

Réamhfhocail: Is minic a fhaightear na réamhfhocail *le* agus *re* in áit a chéile san fhilíocht, go háirithe i dtreo dheireadh na tréimhse clasaicí, agus i LSí a scríobhadh sa tréimhse iarchlasaiceach chomh maith (féach Mac Cárthaigh 1997, 62). Níl aon fhianaise i ndánta Chú Choigríche Uí Chléirigh a thabharfadh le fios nach raibh idirdhealú na teanga clasaicí aige i leith na réamhfhocail seo. Glacaim leis, mar sin, gur botún seachadta faoi deara an réamhfhocail míchuí a bheith ann sna LSí (.i. *re* in áit *le*, nó a mhalairt) agus sna cásanna seo a leanas, atá coigeartaithe agam:

Dán 1

23(a)b *(gur thuit) re síol gConaill → (gur thuit) le síol gConaill*

39c *súil aca le hadhbha Néill → súil aca re hadhbha Néill*

43a *Lá aca le teacht tar tuinn → Lá aca re teacht tar tuinn*

54d *le Maghnas ní huair aighneis → re Maghnas ní huair aighneis*

⁸ Faightear urú mar seo go minic i LSí, tar éis leithéidí *clann* agus *fuil* nuair atá tagairt á déanamh do theaghlach, mar gheall ar thionchar ó shean-neodraigh cosúil le *síol* agus *cinéal*.

Dán 2

1d *teacht le a thréan → teacht re a thréan*

Dán 4

21a *tar éis a chur re chéile → tar éis a chur le chéile*

Deimhníonn líne 13b de Dhán 2 (*fam dhíbeirt gan fhachain uadh*) go raibh an nós ag an bhfile séimhiú ar chur ar fáil ar lorg an réamhfhocail *gan*. Dá réir sin, tá séimhiú curtha ar fáil agam sa chéadlíne de Dhán 2: *Truagh gan Mhaghnas 'na mhac ríogh*.

Agallaimh agus fáisnéis

Tá trí rann sa tsraith seo le Cú Choigríche Ó Cléirigh a d'fhéadfaí a léamh mar shamplaí den locht (féach *IGT* v §§23, 122; agus *BST* 224.18–26) *agallaimh agus fáisnéis* (gheofar tuilleadh plé in Ó Baoill 1990, 377–92; agus Sims-Williams 2005, 315–26). Is sa dara dán atá an chéad cheann acu:

Dán 2.8cd: *Mé ar díbirt ó thír do thír
óir is é is rí ar an tír thuaidh,
's gan labhradh oraibh fa aoir,
dhaoibh dob adhbhar goraidh ghruaidh.*

Ach tá seans ann nach *agallaimh agus fáisnéis* é seo is go dtagraíonn *oraibh* agus *dhaoibh* don *oireacht* a luadh sa rann díreach roimhe (7cd: *a oireacht gan rígh dá réir / roineart ar chléir san tír thuaidh*).

Tá an dá shampla eile sa cheathrú dán:

Dán 4.16 *Deacair dá bhar bhfilidh féin
deilbh aoire dá ghnúis ghlainréidh;
fios mo rúin is reachta dhamh
deacra dhúinn gan a dhéanamh.*

Dán 4.24 *Ólfad a fhuighle milse,
bheith 'na ndiaidh do dhlighfinn-se;
a mbuain díom—gá duilghe breath?
Th'fhíon is t'fhuighle ní héinchreach.*

Ní dóigh liom go bhféadfaí *bhar* (Dán 4.16a) a léamh mar thagairt don *oireacht*, atá luaite cúpla rann roimhe sin (12ab: *Aigeóram air, is é a shuim / oireacht ríogh fhréimhe Conuill*). Ní léir dom aon bhealach eile le rann 24 a léamh.

Athrá agus macallaí i bhfilíocht Chú Choigríche Uí Chléirigh

Is tréith ealaíonta í d'fhilíocht Chú Choigríche Uí Chléirigh go mbíonn athrá, macallaí, agus rím bhreise inti. Ní hamháin go mbíonn *breacadh*, atá pléite agam thuas, taobh istigh de rann go minic, ach déanann an file athrá ar fhocail agus ar fhrásaí ar leith thar roinnt rann, nó ó dhán go dán fiú, chun béim a chur ar argóintí nó ar théamaí áirithe.

I nDán 2, cur i gcás, feicimid *red linn* faoi thrí idir rann 5–7, agus athúsáideann an file an réamhfhocal *gan*, ag leagan béime ar chomh míshásta is atá sé faoin gcaoi a bhfuil cúrsaí le linn réim Mhaghnaís, agus neartaíonn an t-athrá seo príomhargóint an dáin:

5. *Id Mhaghnas ní fríoth ar bhfaill—
gá críoch nar chabhrais go tuinn?
Móide is náir gan anáir inn
red linn, a bhranáin chláir Chuinn.*

6. *Fachain diomdha, a ua na nAodh—
dot fhiodhbhaidh fa dual ar ndíon—
gan tú ag cur linn mar is lór,
ar n-ór red linn ar ndul díom.*

7. *Do bhean rinn a dhochair dhúinn,
red linn i gcrothaibh do-chuaidh;
a oireacht gan rígh dá réir
roineart ar chléir san tír thuaidh.*

Is sa tríú dán a fheicimid cuid den fhriotal is bagraí sa tsraith ar fad, agus maíonn an file go dtiocfaidh *tóir fhileadh* (10a) ina dhiaidh ag cur in éadan na héagóra a rinne an pátrún air. Déanann sé athrá ar an bhfocal *tóir* faoi shé taobh istigh de thrí rann (rainn 9–11a; agus féach an chosúlacht ó thaobh fuaimne de i líne 12a) chun an bhagairt seo a threisiú:

9. *Béaraidh **tóir** timchioll ar n-aisig
ort, a airdrí Easa Ruaidh;
is mairg do-ní dóigh dá ndearadh—
ní **tóir** í ar a mbearar buaidh.*
10. ***Tóir** fhileadh i n-armaibh aoire,
adhbhar guaise a ngonann siad,
tóir is ionchuir ar fhóir nGaidheal,
tóir nach iomchair aoinfhear iad.*
- 11a. ***Tóir** mhall nach maithfe mo choire*
- (12a. *An **t-ord fileadh**, is é a aithghearr)*

I nDán 4, rainn 1–8, déanann an file athrá ar na focail sa chéadlíne *Tréan ríogh uaisligheas ollamh*. Tá *tréan ríogh* ann arís uair amháin eile i dtreo dheireadh an dáin (26d). Tugtar faoi deara freisin an t-athrá ar an bhfocal *ealadha* ag deireadh línte 2d, 3d, 4d agus 8d:

- 1cd. *an fhuil **ríogh** gur **uaisligh** ionn
ar ndíon ar **uaislibh** Éirionn*
- 2a. *A n-**uaisle** ag teacht dá threise*
- 2cd. *iomchraid **uaisle** fhuinn Bhanbha
cuing **uaisle** na healadhna*
3. ***Tréan** na **ríogh** 'gá raibhe sin
Torna Éigeas do **uaisligh**
go mbíodh tnúidh re **tréan** Torna
fréamh a húir na healodhna.*
- 4a. ***Tréan** a **ríogh** fa dídean dáibh*
- 4d. *gur theann iad a healadhain.*
- 5a. ***Tréan** **airdríogh** do **uaisligh** sinn;*
- 5c. *gan **tréan** **ríogh** 'na gceann ag cur*
- 6cd. *do fhéagh ar **uaislibh** Banbha
tréan ler **uaisligh** ollamhna.*
- 7c. *gurbh é a **thréan** dhúinn do ba díon*
- 8b. *do **thréan** **ríogh** fhréimhe Conuill*
- 8d. *nach **tréan** inn a healadhain.*

26d. *Gan tréan ríogh ní rabhomar.*

Féach freisin an chosúlacht ó thaobh fuaimne de idir na chéad fhocail aiceanta i rainn 25–28:

25a. *Dar n-éigse ní dearnadh dóigh*

26a. *Gur thréigis mé—meisde dhamh—*

27a. *Gur léigis fúinn—fáth dochair*

28a. *'Na éagmhais dá n-ana sinn*

Chomh maith le hathrá a dhéanamh ar fhocail agus ar fhrásaí ar leith, feicimid rainn sa cheathrú dán a dhéanann macalla ar rainn áirithe ó na dánta eile sa tsraith, áit a dtagann an file ar ais chuig argóintí na ndánta eile, á gcur i gcuimhne don phátrún agus á dtreisiú. Déanann an file macalla ar Dhán 3.5–7, i nDán 4.24:

Dán 3	Dán 4
5. <i>Ar bhfearann cairte ó chath Bhearnais do beanadh dhínn—doirbh an bhreath. Móide ar mbroid—'gá dáil is duilghe?—ó a-táim dhoid ag cuimhne ar gcreach.</i>	
6. <i>Briathra milse agus muirn airdríogh, ní héinchreach dhamh deadhail riú; do beanadh dhíonn—doirbh an fhaghal—moirn ríogh nach bhfaghar a fiú.</i>	24. <i>Ólfad a fhuighle milse, bheith 'na ndiaidh do dhlighfinn-se; a mbuain díom—gá duilghe breath? Th'fhíon is t'fhuighle ní héinchreach.</i>

7.

*Mé dá agra ar airdrígh Bearnais
ar beanadh dhíom—doirbh re a ríomh.
Dual 'na leith gach éan dar n-ealta,
do-ghéan breith an reachta ríogh.*

I dtreo dheireadh Dhán 4, feicimid macalla arís, ar rainn deiridh Dhán 1 an uair seo:

Dán 1	Dán 4
56cd. <i>duilghe arna chur le chéile sgur do chuimhne a gcaithréime.</i>	21ab. <i>Tar éis a chur le chéile mé do cheilt a chaithréime</i>
57. <i>Dá n-ana an corp—cruaidh an chuing— i n-éagmhais ríogh clann gConuill— nach bím leis an croidhe ag cur— ag rígh oile nach anfadh.</i>	28. <i>'Na éagmhais dá n-ana sinn, rí Éirne ní hé thréigim; anfaidh an croidhe is tír thall, ag rígh oile dá n-anam.</i>

Is díol suime é an dóigh a dtagraíonn an file siar do na dánta eile sa cheathrú dán seo, cé go bhfuil téamaí agus argóintí ar leith sa dán céanna, agus é ag feidhmiú mar achoimre, ar bhealach, ar an tsraith ar fad.

Codanna ar iarraidh ó LS S

Cé go n-úsáidim an chóip as LS S mar leagan dioplómaitiúil Dhán 1, tá dhá rann i leagan LS D nach bhfuil i LS S. Ina theannta sin, níl líne 57a i LS S ach an oiread. Dá bhrí sin, tagann rainn 23 agus 48, chomh maith le líne 57a sa leagan dioplómaitiúil as LS D amháin. Cuirim é seo in iúl trí na codanna seo a bheith idir lúibíní cearnacha sa leagan dioplómaitiúil.

TÉACS, LÉAMHA AGUS AISTRIÚCHÁN

Dán 1

LS S

Eagrán Criticiúil

1. Fada a ccairt o clan ndalaigh
dith cuimhne <i>ar</i> a ccedchanaibh
<i>gan</i> cuimhne <i>ar</i> sheineoil chlair cuinn
náir le ceineoil cconuill	1. Fada a gcairt ó chloinn Dálaigh;
díoth cuimhne ar a gcéadchánaibh,
gan chuimhne ar sheineól chláir Chuinn,
is náir le ceineól gConuill.
2. Gnáth ag seanchadhuibh cláir cuin
cairte gaoidheal ríamh romhuin
<i>mur sin</i> do chairt fhear noiligh
<i>cairt a sean ga seanchaidhibh</i>	2. Gnáth ag seanchaidhibh cláir Chuinn
cairte Gaoidheal riamh romhuinn,
mar sin do chairt fhear nOiligh:
cairt a sean 'gá seanchaidhibh.
3. Cairt a naithreadh dob iad sin
moide as iongnadh d'fhuil ndálaigh
a ttréd fileadh fein ar fail
a ccéin ó chineadh conuill	3. Cairt a n-aithreadh dob iad soin;
móide as iongnadh d'fhuil Dálaigh
a dtréad fileadh féin ar fail,
i gcéin ó chineadh Chonaill.

Éagsúlachtaí le LS S i LS D:

1a. chloinn dálaigh. **1b.** díoth; *ccéadchánaidh*. **1c.** shean eól. **1d.** anair; cineol.
2a. seanchoidhibh chlair cuinn . **2b.** gaoidheal. **2c.** bfear.
3b. iongnamh; dálaigh.

1. Far is their charter from Dálach's descendants—forgetting their primary legal dues and the old knowledge of Ireland is shameful to Conall's descendants.
2. It has always been that the historians of Ireland have held the charters of the Gaels, thus it is for the charter of the men of Oileach: their historians hold the charter of their ancestors.
3. They (i.e. the historians) were the charter of their forefathers, it is all the more astounding that Dálach's descendants neglect their own band of poets, [leaving them] far from Conall's kin.

<p>4. Iul banbha gibé ga bfuil
sealbh í domhnuill chláir chobhthaigh
cairt na seilbhe as é a <i>seanchuidh</i>
an té as eighre <i>ar eireannchaibh</i></p>	<p>4. Iúl Banbha—gi-bé 'gá bhfuil
sealbh Í Dhomhnaill chláir Chobhthaigh,
cairt na seilbhe as sé a seanchaidh,
an té as eighre ar Éireannchaibh.</p>
<p>5. Cairt a chinidh ar crích Néill
o mhac mheic aodha a nimchein
nairt a cinidh ar le crích airt da hoighir
a cairt a ttrich comhoighhigh</p>	<p>5. Cairt a chinidh ar crích Néill
ó mhac mheic Aodha i n-imchéin;
náir le crích Airt dá hoighir
a cairt i gcrích chomhoidhigh.</p>
<p>6. A cana troma ar chrich cuinn
feadh moirbheire ar fuil chonuill
nár foghuil na cána ar ceilt
ar daoinnuibh tána an tuaisgirt</p>	<p>6. A cána troma ar chrích Cuinn,
feadh m'oirbheire ar fhuil Chonuill,
nár fagháil na cána ar ceilt,
ár d'anáir tána an tuaisgirt.</p>

4b. ui dhomhnaill chclair cobhthaigh. **4d.** eidhre déireannchaibh.

5a. a crích. **5cd.** ni sinn budh cóir dagra ann / doibh da tagra ni thiocfam (féach 7cd).

6a. chána; ccuinn. **6b.** fead; ar fhuil cconuill. **6c.** faghail. **6d.** damadh.

4. The knowledge of Ireland—whoever possesses the patrimony of Ó Domhnaill of Ireland is heir [to rule] over Irishmen; the charter of this possession is their historian.
5. His family's charter [verifying their right to rule] over Ireland is far from the grandson of Aodh; Ireland is shamed for her heir [since] her charter is in a foreign land.
6. The extent of my criticism of the bloodline of Conall is that their great exactions over Ireland have been shamefully concealed, ruining the honour of the northern band.

<p>7. Coir conallach <i>ar</i> clann neill

an feadh bhiam uatha a nimchein

ni sin bugh coir dagra <i>ann</i>

doibh da ttagra ni thiocfam</p> | <p>7. Cóir Chonallach ar chloinn Néill

an feadh bhiam uatha i n-imchéin—

ní sinn budh cóir d’agra ann—

dóibh dá dtagra ní thiocfam.</p> |
| <p>8. Comuin liom ni liom amhain

da mbein <i>uair gan</i> admhail

gibe aniogh do niad <i>manchaigh</i>

siad fa chion do conallchaibh</p> | <p>8. Cuimhin liom, ní liom a-mháin—

dá mbeinn uair gan a admháil—

gi-bé a-niogh do-niad Manchaigh,

siad fa chion do Chonallchaibh.</p> |
| <p>9. Do chonarc an chairt a bfuil

ni da hadmhail dfuil ndaluigh

ga heang nár chuir le cheile

o duibh ce <i>ceann corrsleibhe</i></p> | <p>9. Do-chonnarc an chairt ’na bhfuil

ní dá hadmháil d’fhuil Dálaigh—

gá heang nar chuir le chéile

ó Dhuibh go ceann Coirrsleibhe?</p> |

7a. chloinn. **7b.** bhéim uathadh. **7c.** sinn budh.

8a. Cumhain leam ni leam amháin. **8b.** mbéinn. **8c.** aniodh do niodh.

9a. chonnaire; na bfuil. **9b.** dálaigh. **9c.** re chéile. **9d.** go *ceann*.

7. So long as I am far from them, I will not come to advocate for what is owed to descendants of Conall from the progeny of Niall (i.e. the people of Ireland)—I am not the one to blame for this.
8. Whatever the Fermanagh men do today, I remember, and not only I, them being indebted to descendants of Conall—if there were a time when I would not have admitted it.
9. I saw the charter which acknowledges [the sovereignty of] Dálach’s bloodline over it—what land did it not unite from the Duff to the Curlew Mountains?

10. Luach *gan* mo bheith san tír thall
o tarla eolas agam
mur gach cion *gan* riom rachaidh
a ccion rígh le ruarachaibh

10. Luach gan mo bheith san tír thall,
ó tharla eólas agam,
mar gach cion gan ríomh rachaidh
a gcion ríogh le Ruarcachaibh.

11. Ri eirne *acht gidh* aithnigh dhamh
troma a fhiach *ar fhonn* cruachan
ar séan a biodhbhadh baidh linn
a cóir *ar fhionnmhagh* oilill

11. Rí Éirne, acht gidh aithnidh dhamh
troma a fhiach ar fhonn Cruachan,
ar séan a bhiodhbhadh, báidh linn,
a cháir ar fhionnmhagh Oilill.

12. Eolas *ar oirbirt* a shean
fa *ceann coradh* fa chaisiol
go mbíam na goire sa tír thall
do rígh doire ní diognam

12. Eólas ar oirbhirt a shean
fa Cheann Coradh, fa Chaiseal
go mbiam 'na ghoire san tír thall
do rígh Dhoire ní dhiongam.

10a. sa. **10b.** thárlá. **10c.** ríomh **10d.** ar cion; Ruarcachaibh.
11b. trom a; *ccruachan*. **11c.** ar *seana* a. **11d.** chóir; noilill.
12b. cheann choraidh. **12c.** mbém; ngoire; as tír. **12d.** dhiongam.

10. The price of my absence from that land is that the royal taxes owed by the O'Rourkes will go to the O'Rourkes, just as all [other] taxes will go unreckoned, since I am the one who knows of it.

11. Though I know the extent of the legal dues of the king of the Erne from Connacht, I consider his rights over bright plain of Oilill good for the prosperity of his enemies.

12. I will not provide guidance to the king of Derry regarding the valour of his ancestors at Kincora and at Cashel until I am near him in that land.

13. Fiú *ar* bfala fa ghort gaillmhe
doibh *anocht* ní *nbocht*fainme
sgéala a maicne *roimhe riamh*
a ngoire daicme uilliam

13. Fiú ar bhfala fa ghort Gaillmhe,
dóibh a-nocht ní nochtfaim-ne
sgéala a maicne roimhe riamh,
i ngoire d'aicme Uilliam.

14. Mor nadhbhar farb eigean dam
tabhairt cuil *dairdrigh* uladh
ní hi an toil *nar* fill tar ais
ní sinn nár fhan na fhegmhuis

14. Mór n-adhbhar farbh éigean damh
tabhairt chúil d'airdrígh Uladh;
ní hí an tal nar fhill tar ais,
ní sinn nar an 'na éagmhais.

15. Tar eis mhoirbhire as se a shuim
ní fhed sinn *seachna í domhnuill*
máor tabhaigh na toile anon
an eroidhe raghaidh romham

15. Tar éis mh'oirbhire, is é a shuim,
ní fhéad sinn seachna Í Dhomhnuill,
maor tabhaigh na toile a-nonn
an croidhe raghaidh romhom.

13a. bfola. **13b.** anois nach *nocht*faimne.

14a. nádhbhar; damh **b.** chúil. **14c.** tol. **14d.** do an na éagmhais.

15b. ui dhomhnaill. **15d.** croidhe; romhuinn.

13. Such is my grievance in the land of Galway, near the MacWilliams, to them tonight I will not reveal the stories of their family who came before.

14. There are many reasons why I had to turn my back on the high-king of Ulster; my affection returned [to Tír Chonaill, and] it is I who was left without it.

15. Despite my reproach, and in short, I cannot avoid Ó Domhnaill, my heart will go there ahead of me, to the tax collector of affection.

16. Fuaras sgel oirdheirc orthaibh

theid a cclú do conallchaibh

an sgel *mur fuair gan file*

do bhér uaim tar mhoirbire

16. Fuaras sgéal oirdheirc orthaibh

téid i gclú do Chonallchaibh;

an sgéal mar fuair gach file

do-bhéar uaim tar mh'oirbhire.

17. An sgel fuaras soda o shoin

tainig a ccuan cinn mhaghair

táin go naoibheall áigh orthaibh

tain laoidheang do lochlannchaibh

17. An sgéal fuaras fada ó shoin:

táinig i gcuan Cinn Mhaghair

táin go n-aoibheall áigh orthaibh,

táin laoidheang do Lochlannchaibh.

18. Od chualaidh a tteacht tar tuinn

eighneachán ri clann cconail

teid na ceann *ar tteachta* o a tigh

ga heachtra as fear do eirig

18. Ód-chualaidh a dteacht tar tuinn

Éigneachán, rí clann gConuill,

teid 'na gceann *ar dteachta* ó a thigh;

gá heachtra as fhearr do éirigh?

16a. oirdheirc; **16b.** teid. **16c.** gach.

17a. fada. **17b.** chin. **17c.** dámh *in áit* táin

18b. Eigneachan; chlann. **18c.** o thigh. **18d.** fearr; éirigh.

16. I learned of a famous story about them, which advances the fame of Conall's descendants; despite the reproach I have suffered, I will tell the story as every poet heard it.

17. This story I learned of long ago: into the bay of Kinnaweer came a warrior band set on battle, a fleet of Norse ships.

18. Upon hearing of their coming across the sea, Éigneachán, king of Conall's families, goes to meet them after coming from his house; what better story ever arose?

19. *Ar ndol na cceann leadh ar leath*
siad uile ag *iarrm(?)* ainbhreath
sith más fíor do hobadh air
sidh na cogadh níor cheangail

19. Ar ndol 'na gceann leath ar leath
's iad uile ag iarraidh ainbhreath,
síth, más fhíor, do hobadh air;
síodh ná cogadh níor cheangail.

20. Smuainis *eigneachan* ann sin
ger lía iadsan na aghaidh
fian danar *ar tteacht tar tuinn*
gan anadh re *ceart* comlainn

20. Smuainis Éigneachán ann soin,
ger lía iadsan 'na aghaidh,
fian Danar ar dteacht tar tuinn,
gan anadh re ceart comhluinn.

21. Oighre *dalaigh* na ndearc mall
nochtsais arm cian ó comhthrom
gur fhec sé a faobhar *orthaibh*
baogal é idir allmurchaibh

21. Oighre Dálaigh na ndearc mall
nochtsais arm, cian ó chomhthram,
gur fhéach sé a fhaobhar *orthaibh*—
baoghal é idir allmhurchaibh.

19b. *iarraidh*. **19cd.** táin go naoibheall áigh *orthaibh* / tain laoidheang do lochlannchaibh (féach 17cd).

20a. Smuaineas. **20d.** comhluinn.

21a. oidhre. **21b.** nochtas; chothram. **21c.** fhéach; fhaobhar. **21d.** baoghal; *eidir*.

19. Upon going to meet them face to face, and them all seeking an exorbitant payment, peace, it seems, was denied to him; neither peace nor war was agreed upon.
20. Then Éigneachán thought not to wait for an evenly-matched battle, though those against him—the warrior band of Danes who had come across the sea—were greater in number.
21. Dálach's heir of noble eyes took up arms, far from evenly-matched [with the enemy], and tried out his blade on them—he was a menace among the invaders.

<p>22. <i>Mac riogh loclann nar loc troid</i>
do thuit a <i>tteas</i> an <i>chomhruig</i>
clar <i>cuinn</i> na <i>teigleachlar</i> tug
le <i>heigneachun fuin fanadh</i></p>	<p>22. Mac ríogh Lochlann nar loc troid
do thuit i <i>dteas</i> an <i>chomhraig</i>—
clár <i>Cuinn</i> 'na <i>théigleathámh</i> tug—
le <i>hÉigneachán fhuinn Fhánad</i>.</p>
<p>23. [<i>Fian lochlann i ttreas gor thuit</i>
re <i>siol cconaille iúl oirdheirc</i>
<i>cia dhíobh nar fhégh a arma</i>
<i>tréd sa sídh nach soshnadhma</i>]</p>	<p>23. Fian Lochlann i <i>dtreas gur thuit</i>
le <i>siól gConaill—iúl ordhraic</i>—
<i>cia dhíobh nar fhéag a arma?</i>
Tréad 's a <i>síodh nach soshnadhma</i>.</p>
<p>24. <i>Roinnis áirdrigh cinid cuinn</i>
<i>maitear na laoch a lochluinn</i>
<i>se na caran fa chath ngaideal</i>
<i>sgath a narm sa niolmhaoineadh</i></p>	<p>24. <i>Roinnis airdrí cinidh Chuinn</i>
<i>maitheas na laoch a Lochluinn</i>
<i>'s é 'na charn fa chath nGaidheal,</i>
<i>sgath a n-arm 's a n-iolmhaoineadh.</i></p>

22a. rígh *lochlann* nar ob. **22b.** i ttús. **22c.** *theigleachlár*. **22d.** re; *fhuinn fhánad*.

23. Níl an rann seo i LS S, tagann an leagan thuas ó LS D.

24a. *Roinnios*; *chinidh*. **24b.** *maitheas*. **24c.** *chárn*; *ngaoideal*. **24d.** *sgáth*.

22. The son of the Scandinavian king who never refused a fight fell in the heat of the battle at the hand of Éigneachán of Fanad—it made Ireland a peaceful place.
23. The Scandinavian warriors fell in the fight at the hands of Conall's descendants—as is famously known—who among them did not try his weapons? A host which is not easy to make peace with.
24. The high-king of Conn's descendants shared out the wealth of the Scandinavian warriors which was piled up around the battalion of Gaels, the best of their weapons and valuables.

<p>25. Rainig chuige cian do chlos
mile uinge da níonmhos
moide a nallan clu o ccuinn
do runag <i>ar chru</i> cconuill</p>	<p>25. Ráinig chuige—cian do-clos—
míle uinge dá n-ionnmhas—
móide a-nallan clú ó gCuinn—
do rannadh ar chrú gConuill.</p>
<p>26. Mac lonán sa chliar re a chois
don rig <i>ar roinn</i> an ionnmhais
tainig flan <i>ceann</i> na cleire
go <i>dream</i> an dob aigmheile</p>	<p>26. Mac Lonán 's a chliar re a chois
don rígh ar roinn an ionnmhais
táinig Flann, ceann na cléire;
gá dream ann dob aigmhéile?</p>
<p>27. Rígh leithe cuin <i>nar car</i> cradh
fán <i>am sin</i> do bhi a mbáogal
<i>mar bios</i> neac <i>gan</i> ní na laimh
ód chí <i>asteach</i> an tromdhaimh</p>	<p>27. Rí leithe Cuinn <i>nar char</i> cradh
fan am-soin do bhí i mbaoghal,
mar bhíos neach gan ní 'na láimh,
ó do-chí is-teach an tromdháimh.</p>

25b. ionnmhus. **25c.** nallán. **25d.** rainic; conuill.

26a. lonán. **26b.** rígh **26c.** tánaig flann. **26d.** ga; ann; aigmhéile.

27a. Rí; cuinn; char. **27b.** amm. **27c.** bhíos neach; ní; láimh. **27d.** o do chí isteach.

25. He attained a thousand ounces of their wealth that was shared among Conall's descendants—it was heard far and wide; greater is the fame of Conn's descendants since then as a result.

26. Flann mac Lonán, the head of the learned, along with his retinue came to the king after he had shared out [all] the wealth—what band was more dangerous?

27. The king of Conn's half who had no love for riches was in danger by this time, like a man who has nothing [to give], seeing the importunate poet band coming in.

28. As seadh ionnmhais fhine cuinn

fuair an rígh o *freim* chonuill

<or> rígh do *fuair* an tolladh

bidh *nair* ag *gach* enbronnadh

28. Aiseag ionnmhais fhine Cuinn

fuair an rí ó *fhréimh* Chonuill,

ón rígh do uair an t-ollamh—

bídh uair ag *gach* éanbhronnadh.

29. Don rígh sa clú do cosoin

buaine i ina *an tionnmhasoin*

oirrdeirc an duaisín do dhail

tar duaisibh fhloinnmeic lonain

29. Don rígh 's a chlú do chosoin—

buaine í iná an t-ionnmhas-soin—

oirdhreic an duais-sin do dháil

tar duaisibh Fhloinnmheic Lonáin.

30. *Ar* chur ndeabhtha *ar* dhail cruidh

rí as *meadh* don macsinn dalaig

ní fuighinn súas do crú cuinn

acht cnú do cnúas o cconuill

30. *Ar* chur ndeabhtha, *ar* dháil a chruidh,

rí is *meadh* don mhac-soin Dálaigh

ní fuighinn suas do chrú Chuinn

acht cnú do chnuas ó gConuill.

28a. *Aiseag*. **28b.** rígh; *fhréimh*. **28c.** on; *fhuair*; tollamh. **28d.** bídh *uair*.

29a. ri; chlú; chosain. **29b.** e no; *tionnmhas* sin. **29c.** dháil. **29d.** dhuasaibh; *floinnmeic* lonáin.

30a. ndeabhtha; dhail a *cruidh*. **30b.** Mac soin *dálaigh*. **30c.** bfuighinn; chrú. **30d.** chnúas; cconuill.

28. The king received the repayment of the wealth of Conn's kin from the descendants of Conall, [and] the master poet received it from the king—there is a time for every gift.

29. The king's reputation, more enduring than those riches, was protected—that prize was more famous than [any other] prize Flann mac Lonán received.

30. When it comes to fighting, and sharing his wealth, I would not find [through the ancestral bloodline] of Conn's descendants a king comparable to that son of Dálach, except a nut from the nut-cluster of Conall's descendants.

31. Oighre *dalaigh nár* diult sgoil
mac aodh a conchlann chubhaig
ar cur gliadh *ar* caitheam *cruidh*
do aithin cliar *gur* chosmhuil

31. Oighre Dálaigh nar dhiúlt sgoil,
mac Aodha a chonchlann chubhaidh;
ar cur gliadh, ar caithimh cruidh,
do aithin cliar gur cosmhail.

32. An cuairtsin do cuartuibh fhloinn
a cceann ardrigh chlann cconoill
duinn go mádh sed samhuil sin
a geg toraidh o theamhraigh

32. An chuairt-sin do chuartaibh Floinn
i gceann airdríogh chlann gConoill
dúinn gomadh séad samhail soin,
a ghéag tharaidh ó Theamhraigh.

33. Ni hionann san file flann
ni dearna túith acht taghall
ni taghall bú tuaidh mo thoil
ni ghabham uaim *gan* anmhoin

33. Ní hionann 's an file Flann,
ní dhearna thuaidh acht tadhall;
ní tadhall ba thuaidh mo thoil,
ní ghabham uaim gan anmhoin.

31a. Oidhre; dhiult. **31b.** Aodha a; cubaidh. **31c.** ngliaidh; chaitheamh. **31d.** chosmhuil.
32a. chuairt; chuartaibh floinn. **32b.** i cceann **32c.** go mba séad; soin. **32d.** a ghéag tharaidh.
33a. sa. **33b.** dhearna a tuaidh; tadhall. **33c.** tadhall *budh* thuaidh.

31. Dálach's heir who did not refuse a school, the son of Aodh is his fitting match; when it comes to battle and sharing of wealth, the learned have recognised their similarity.

32. That visit of Flann's to the high-king of Conall's descendants; may it be the same for me, o fruitful branch from Tara.

33. Unlike the poet Flann, who only went to the north to visit, visiting the north is not my will, I will not go if not to stay.

<p>34. Duasa <i>trema</i> ag tuar gill
minic deigsibh fhoid oilill
meadh dod bronnadh do cléir chaigh
dot oilleamh féin ní fulair</p>	<p>34. Do dhuasa troma ag tuar gill
minic d'éigsibh fhóid Oilill;
meadh dod bhronnadh do chléir cháigh
dot ollamh féin ní fuláir.</p>
<p>35. Ga fearr file da bfuighe
do bronnta a ua <i>ar</i> naodhaine
coir <i>gan</i> do coguil fa <i>croth</i>
dóigh <i>nach</i> aguibh do anfadh</p>	<p>35. Gá fearr file dá bhfuighe
do bhronnta, a ua ar nAodhai-ne?
Cóir gan do chagail fa chrodh,
dóigh nach agaibh do anfadh.</p>
<p>36. Duit do bearadh breath na sean
coig cána cridhe gaoidheal
a ri as triath do lios lughaigh
fios tfiach as dom <i>ealadhain</i></p>	<p>36. Duit do-bhéaradh breath na sean
cóig cána chríche Gaoidheal;
a rí is triath do lios Lughaidh,
fios t'fhiach is dom ealadhain.</p>

34a. Do dhúasa troma. **34b.** deiccsibh fhóid fhéilim. **34c.** chleir. **34d.** dot ollamh; ní furáil.
35a. ga bfuighe. **35b.** bhronnta **35c.** chaigil fa *chrudh*. **35d.** doigh.
36a. breith. **36b.** chríche. **36c.** shliocht luighidh.

34. The poets of Ireland often receive your exceedingly generous prizes; it is necessary that your own master poet receives as much as you gift to the poets of others.
35. What better poet receives your gifts, o grandson of our Aodh? It is right not to hoard wealth, it is likely that it would not stay with you.
36. The judgement of the ancestors would give to you the five tributes of the land of the Gaels; o king who is leader of Ireland, the knowledge of your legal dues is part of my art.

37. *Críoch gáoidheal do déndaois duit*
do *breith* sgríbhneann *craoi cormaic*
a *cro*<in> os fhíodh daicme cuinn
do *cairte* aníogh da *nochtuin*

37. Críoch Ghaoidheal do-ghéandaois duit
do bhreith sgríbhneann craoi Cormaic,
a chrann ós fhíodh d'aicme Chuinn,
do chairte a-níogh dá nochtuin.

38. *Nár díobh da ndeachadh a bfaill*
cairte dadhra clann cconuill
cairt chlóidhimh gemadh lór libh
a slog *oiligh ar uairibh*

38. Nár dhaoibh dá ndeachad i bhfaill
cairte diamhra clann gConaill,
cairt chloidhimh gémadh lór libh,
a shlógh Oiligh, ar uairibh.

39. *Ní sgel sin ar clannaibh cuinn*
a *mbeith aman* dfuil conuill
suil aca le adhbha neill
na slata abhla a haoimheinn

39. Ní sgéal sin ar clannaibh Cuinn,
a mbeith umhal d'fhuil Chonuill;
súil aca re hadhbha Néill,
na slata abhla a héinfhréimh.

37a. gheandís. **37b.** sgríbhinn; *chraoi corbmaic*. **37c.** a chrann; fíodh. **38d.** chairte
38a. Nár dhaoibh; ndeachaidh i bhfaill. **38b.** diamhra chlann. **38c.** chloidhimh; lor. **d.** shlógh.
39b. umhal; *chonuill*. **39c.** hadhbha. **39d.** ablá a héinfhréimh.

37. If I were to reveal your charters today, they would give Ireland to you in accordance with the writings of Cormac's dwelling, o tree above the wood of Conn's kind.

38. It would bring shame to you if the concealed charters of Conall's descendants were to be neglected, though the charter of the sword might be enough for you at times, o host of Aileach.

39. Being obedient to Conall's descendants is not a criticism of Ireland's nobility, the apple-tree branches from a single-root; they are hoping for the dwelling of Niall (.i. Tara, highkingship of Ireland).

<p>40. Coraighid a dtionól aruim
od chluinid run clan ccoilluill
siol eogain na nuradh gliadh
is leomhain <i>uladh ar</i> aonrían</p>	<p>40. Córaighid a dtionól dtruim
ód-chluinid rún clann gConuill,
síol Eóghain 'na n-uradh ghliadh
's leómhain Uladh ar aonrian.</p>
<p>41. Trian conghuil cuimhneachuid sin
diograis roinn fhréimhe dalaigh
daim tana na nearradh aigh
re gealladh aga deinlaimh</p>	<p>41. Trian Conghail cuimhnéachaid soin,
díograis roinn fhréimhe Dálaigh;
dáimh tána 'na n-earradh áigh
re gealladh ágha d'éanláimh.</p>
<p>42. Siad ag <i>triall mur</i> taid a lán
clann uibilin clan cáthain
caor <i>curadh</i> nár clódh a ttroid
do slogh <i>ulad</i> ni fhágmhuid</p>	<p>42. 'S iad ag <i>triall</i> mar táid a lán,
clann Uibhilín, clann Chathán;
caor churadh nar clódh i dtroid,
do shlógh Uladh ní fhágmuid.</p>

40a. Go *teacht* líon a ttineoil *truim*. **40b.** chlann cconuill. **40d.** énrían.
41a. cuimhneochaidh soin. **41b.** diograis. **41c.** diamh thana. **41d.** ágha.
42b. clann uidhilin clann chathán.

40. They arrange their great assembly upon hearing the secret (?) of Conall's families, the descendants of Eóghan in their battle clothing and the warriors of Ulster on a single course.
41. Clandeboye will remember that, the fervour of an alliance of Dálach's descendants; the bands of a host in their battle clothing pledging battle together.
42. Travelling like many others, the MacQuillans, the O'Kanes; the fireball of warriors who have not been defeated in a fight, we will not leave them out of the host of Ulster.

43. La aca le <i>teacht tar tuinn</i> lion catha do chloin ndomhnuill tig bu <i>thuaidh</i> le cru cconuill riú ní ba húair araghuill	43. Lá aca re teacht tar tuinn, líon catha do chloinn Domhnuill; tíocfa a tuaidh le crú gConaill, rú ní ba huair araghail.
44. Ní <i>cosmuil</i> linn da locadh <i>tri cinnlitre</i> a cconsapal le síol suibhne <i>bearar</i> buaigh <i>deabaidh</i> ní fuighbhe an athuair	44. Ní cosmhail linn a locadh, trí cinnlitre a gcónsapal; le síol Suibhne bearair buaidh deabhaidh ní fhuighbhe an athuair.
45. Síol <i>docardaigh</i> dual a ríom <i>baoigheallaigh braitri an ardríogh</i> umal taid do cur comhluinn <i>budh</i> sgoil iad <i>ar enfhogluim</i>	45. Síol Dochartaigh, dual a ríomh, Baoigheallaigh, bráithre an airdríogh, umhal tiad do chor chomhlainn budh sgoil iad ar éanfoghluim.

43b. chloinn. **43c.** tíocfa a tuaidh. **43d.** urfhaghuill.

44a. a locadh. **44b.** *ar gconsopal*. **44c.** re; buaidh.

45a. *dochartaigh*. **45b.** braithre. **45d.** aonfhogluim.

43. A day for them to come across the sea, a full battalion of the MacDonnells, they will come from the north with the descendants of Conall, it will not be a time for negotiating with them.
44. I do not think it right to deny them, the three leaders of their constables; victory is won by the MacSweeneys, no one gets a second chance at a fight.
45. It is right to include the Dohertys, the Boyles, the brothers of the high-king, humbly they go to wage battle, they will be a school of a single learning.

<p>46. Lion gliadh do gheguibh bunaidh
duaislibh chraobh clann ngallchabhair
dual do chraoibh duille ga dion
ar gach taoibh duille an airdrígh</p>	<p>46. Líon gliadh do ghéagaibh bunaidh,
d'uaislibh chraobh chlann nGallchabhair—
dual do chraoibh duille 'gá díon—
ar gach taoibh d'uille an airdríogh.</p>
<p>47. Ar nglunadh sgiath is arm nóir
fir manach budh trom toinoil
tain láoch mar thóir na taona
o fhráoch áigh nach iompabha</p>	<p>47. Ar nglanadh sgiath is arm n-óir,
Fir Mhanach budh trom tionóil,
táin laoch mar tháir na Tána
ó fhraoch áigh nach iompábha.</p>
<p>48. [An da bhreifne nach beag sluaigh
curthar gairm orra in énúair
cath Aodha finn fáth uamhain
nach fhill o Áth iombualaidh]</p>	<p>48. An dá Bhréifne nach beag sluaigh,
cuirthear gairm orra i n-éanuair;
cath Aodha Finn, fáth uamhain,
nach fill ó áth iombualaidh.</p>

46a. gliadh da gheagaibh. **46c.** díon. **46d.** airdríogh.
47a. nglanadh. **47b.** Mhanach; tionól. **47c.** tána.

46. Battle strength of native branches, of the noble branches of the Gallagher families—the bough should have leaves protecting it—on every side of the high-king's elbow.
47. Upon cleaning shields and weapons of gold, the Fermanagh men (i.e. the Maguires) will be massing in their hosts; a band of heroes like the pursuit party of the Táin who do not turn away from the fury of battle.
48. The two Bréifnes (i.e. O'Reilly and O'Rourke) whose hosts are not small, they are called together; a cause for fear is the battalion of Aodh Fionn, that does not turn back from the ford of battle.

49. Do snáth uama fhoid lughaigh
cath Sligigh siol cconchabhair
tiocfa an tain o múr meadhba
go rún aig *ar* einealbha

49. Do shnáth uama fhóid Lughaidh,
cath Sligigh, síol gConchabhair,
tiocfa an táin ó mhúr Mheadhbha
go rún áigh ar éinealbha.

50. Clann ndonnchaidh re gall gliadh
fiachraigh luigne leo *ar* chomrían
gabhail áigh *ar* a namsaibh
branáin an clair crúachansoin

50. Clann Donnchaidh re gealladh gliadh,
Fiachraidh Luighne leó ar choimhrian;
gabháil áigh ar a n-amhsaibh,
branáin an chláir Chruachan-sain.

51. Slúagh eile ní airébh *air*
ceannas gaoideal go ngabhthair
ar slúagh féine an la bus linn
ata agus éire ingill

51. Sluagh eile ní áiréabh air
ceannas Gaoidheal go ngabhthair;
ar sluagh féine an lá bhus linn
a-tá agus Éire inghill.

49a. shnáth umha; *lugaidh*. **49b.** conchubhair. **49c.** táin; mhúr. **49d.** áigh; *neinealmha*.
50a. gealladh. **50b.** luighne; enrian. **50c.** namhsaibh. **50d.** *chlair*.
51a. aireabh; air *abs*. **51b.** gaoidheal. **51d.** et eire.

49. In order to unite Ireland the battalion of Sligo, the O'Connors, the band from the castle of Meadhbh will come in a single drove with intention of battle.

50. The McDonough family pledging battle, the Feighrys of Luighne with them on a single course; the king-pieces of Connacht [and] their mercenaries dressed for battle.

51. I will not count another host until the leadership of the Gaels is taken; our own host with us on that day [so that] he and Ireland can be promised (?).

52. Foireann *teamra* do *tileadh*

a srían leo o *leigfidhear*

ni *baigeadh(?) bhar* ccána do ceilt

áondhamh tána *an tuaisgirt*

52. Foireann Teamhra do *tileadh*

a srian leó ó *léigfidhear*

ní baoghal bhar gcána ar ceilt,

a aondamh tána an tuaisgirt.

53. Beraidh eolas *dfine* cuinn

oigre na *ndeic* ríogh romhuinn

bud réimh daimh eóil re *nealbha*

soir a *ndeóigh an deichneabhra*

53. Béaraidh eólas d'fhine Chuinn

oighre na *ndeich* ríogh romhuinn,

budh réim doimh eóil re *n-ealbha*

soir i *ndeóidh an deichneamhra*.

54. Fa *táth* banbha braithim sin

an cairt ata *ar* mo *thaisgidh*

ge fada *úaidh* labhras leis

le Maghnas ni *huair* aigneis

54. Fa *tháth* Banbha, braithim sin:

an chairt a-tá ar mo *thaisgidh*,

gé fada *uaidh* labhras leis,

re Maghnas ní *huair* aighnis.

52a. *teamhra*; *thileadh*. **52b.** *mar in áit* o. **52c.** *baoghal*; *ar ceilt*. **52d.** a aon damh.

53a. *Bhéraidh*. **53b.** *oidhre*. **53c.** *reim*; *nealmha*. **53d.** *deichneamhra*.

54a. *tháth*. **54b.** *chairt* atá. **54d.** *re*.

52. The band of Tara has been guided (?) since they will be let from their restraints, there is no danger of your dues being hidden, o single stag of the herd of the north.

53. The heir of the ten kings who came before us will give guidance to Conn's kin, the course of the guiding stag at the head of a herd will be eastward after the ten [kings].

54. Regarding the uniting of Ireland, I consider this: it is not the time to dispute with Maghnas; the charter that I hold advocates on his behalf, albeit from afar.

55. *An feadh béim a níath eile*

o shíol ccuinn cás oirbeire

sguirim da ccoir do cuimhne

dfoirinn ar clar conaillne

55. *An feadh bhiam i n-iath eile*

ó shíol Chuinn—cás oirbheire—

sgoirim dá gcáir do chuimhne

d’fhoirinn ar geláir Chonuill-ne.

56. *Gan cuimhne ar cairt chriche cuinn*

gemadh doiligh dua ndomhnuill

milge arna chur le cheile

sgur do coimhne a caithréime

56. *Gan chuimhne ar cairt chríche Cuinn,*

gémadh doiligh d’Ua Dhomhnuill,

duilghe arna chur le chéile

sgur do chuimhne a gcaithréime.

57. [*Da nana an corp cruaidh an chuing*]

a bfeag ríogh clann cconaill

nach bíd leis an croidhe ag cur

ag rígh eile nach anfadh

57. *Dá n-ana an corp—cruaidh an chuing—*

i n-éagmhais ríogh clann gConuill—

nach bím leis an croidhe ag cur—

ag rígh oile nach anfadh.

55a. bhiam. **55c.** chuimhne. **55d.** cclair.

56a. chairt chríche floinn. **56b.** d=ó dhomhnoill. **56c.** duilghe; re cheile. **56d.** chuimhne a ccathréime.

57b. bfeagmhais Rígh chlann. **57c.** bí; ccroidhe; car. **57d.** rígh oiligh(?) ni anfadh.

55. As long as I am in a foreign land—a matter for reproach—I give up reminding the band of our plain of Conall of their legal dues from the descendants of Conn.

56. However difficult forgetting the charter of Ireland might be for Ó Domhnaill, it is even more difficult to abandon the memory of their martial career after having compiled it.

57. If the body, not including the heart, were to remain in the absence of the king of Conall’s families—harsh is the burden—it would not remain with any other king.

Dán 2

LS D

An Cú choigríche reamhraite don
Maghnus cheanda

1. Truagh *gan* Maghnas na Mac Ríogh
ga mac do sháraigh a shéan
a neart ga haird um nar iadh
mairg le *budh* mian *teacht* le a thréan
2. Ar ndul aige ar an tír thuaidh
an Rísi le raibhi ar súil
Mac Ríogh fa treisi *ar gach* taoibh
do shaoil misi *gor* dhion dúinn
3. Mac Aodha fa hoirdhearc gnaoí
slat dfhiodhbaidh tolcha Da thí
do réir na ngníomh do ghlac sé
dob é na Mhac Ríogh fa Rí

Eagrán Criticiúil

An Cú Choigríche réamhraite don
Maghnas chéanda

1. Truagh gan Mhaghnas 'na mhac ríogh;
gá mac do sháraigh a shéan?
A neart gá haird um nar iadh?
Mairg le budh mian teacht re a thréan.
2. Ar ndul aige ar an tír thuaidh,
an rí-se le raibhe ar súil,
mac ríogh fa treise ar gach taoibh,
do shaoil meise gur dhíon dúinn.
3. Mac Aodha fa hoirdhearc gnaoi,
slat d'fhiodhbaidh tolcha Dá Thí;
do réir na ngníomh do ghlac sé
dob é 'na mhac ríogh fa rí.

The aforementioned Cú Choigríche to the same Maghnas.

1. It is a pity that Maghnas is not [still merely] a king's son; which son has surpassed his good fortune? What place has not been encompassed by his strength? Woe to whoever would wish to oppose him.
2. When this king whom we hoped for took control of the northern land, the strongest prince in every way, I thought he would protect me.
3. Based on his actions, Aodh's son of renowned beauty was like a king when he was a king's son, a branch from the wood of Dá Thí's mound.

4. Sé na Mhaghnas dháibh fa díon
ris an dáimh go ttárla tnúdh
slat pailme do dhligh ar ndíon
Mac Ríogh sin fa daighne dhún

4. 'S é 'na Mhaghnas dháibh fa díon,
ris an dáimh go dtarla tnúdh,
slat phailme do dhligh ar ndíon,
mac ríogh sin fa daingne dhúnn.

5. Ad Mágghnas ní frioth *ar* bfaill
ga críoch *nar* chabhrais go tuinn
móide as náir *gan* anair inn
red linn a bhranain *chclair* cuinn

5. Id Mhaghnas ní fríoth ar bhfaill—
gá críoch *nar* chabhrais go tuinn?
Móide is náir *gan* anáir inn
red linn, a bhranáin *chláir* Chuinn.

6. Fachain diomdha a uá na n=Aodh
dot fhiodhbhuidh fa dual *ar* ndíon
gan tú ag cur linn *mar* as lór
ar nór red linn ar ndol díom

6. Fachain diomdha, a ua na nAodh—
dot fhiodhbhaidh fa dual ar ndíon—
gan tú ag cur linn *mar* is lór,
ar n-ór red linn ar ndul díom.

4. When he was [merely] Maghnas, he protected the poets to the point that they were envied; that was a prince who was our greatest security, a palm branch whose duty it was to protect us.
5. When you were Maghnas, we were not neglected—what land did you not help as far as the sea? All the more is the shame that we are not honoured during your reign, o king-piece of Ireland.
6. It is a cause for displeasure, o descendant of the Aodhs, [that] my wealth has diminished during your reign now that you are not providing us with sufficient support—it was natural for your wood to protect us.

<p>7. Do bhean rinn a dhochar dhúinn
red linn i ccrothaibh do chuaidh
a oireacht gan Rígh do réir
roineart ar chléir sa tír thúaidh</p> <p>8. Mé ar dibeirt o thír do thír
oir as é as Rí ar an tír thuaidh
sgan labhradh oraibh fa aoír
dhaoibh dob adhbhar goradh <i>gruadh</i></p> <p>9. Baoghal dhuil Conaill is Chéin
go bfuil romhainn guin do ghruaidh
os diomardadh ar fhuil táil
nár don fhuil mhionnarbadh uaibh</p> | <p>7. Do bhean rinn a dhochair dhúinn,
red linn i gcrothaibh do-chuaidh;
a oireacht gan rígh dá réir
roineart ar chléir san tír thuaidh.</p> <p>8. Mé ar díbirt ó thír do thír
óir is é is rí ar an tír thuaidh,
's gan labhradh oraibh fa aoir,
dhaoibh dob adhbhar goraidh ghruaidh.</p> <p>9. Baoghal d'fhuil Chonaill is Chéin
go bhfuil romhainn guin do ghruaidh,
ós d'iomardadh ar fhuil Táil,
nár don fhuil mh'ionnarbadh uaibh.</p> |
|--|--|

7. The learned in the northern land are being oppressed since its assembly has no king guiding it; this has taken shape during your reign, [and] I have suffered the worst of its harm.
8. [The fact that] I am exiled from land to land because he is king of the northern land and [that] there is no talk among you (i.e. the assembly) of satire is [in itself] a cause for embarrassment.
9. It is a danger to the bloodline of Conall and Cian that I am faced with wounding your cheek, just as it vindicates the family of Tál, my exile brings shame to your bloodline.

10. Fulang mionnarbaidh uait féin
mhionnarbadh nir dhual dot dheóin
déis ar sháraigh do chló cáigh
nár do chrú Dálaigh fa dheóigh

10. Fulang m'ionnarbaidh uait féin—
mh'ionnarbadh níor dhual dod dheóin—
d'éis ar sháraigh do chló cáigh,
náir do chrú Dhálaigh fa dheóidh.

11. Da fhuil riogh ghabhas it ghruaidh
fada re ar oile a bfíoch féin
diomdha ag fuil dálaigh ar dháimh
s báidh re fuil náraigh Neill

11. Dá fhuil ríogh ghabhas id ghruaidh
fada re ar-oile a bhfíoch féin;
diomdha ag fuil Dálaigh ar dháimh
is báidh re fuil náraigh Néill.

12. Sinn teann as na rioghaibh ríamh
gor líonadh le ar tteann do ~~thréan~~ thnúdh
ní mór leam on Rellan Ríogh
sídh re ar tteann do deanamh dhúinn

12. Sinn teann as na ríoghaibh riamh
gur líonadh le ar dteann do thnúdh;
ní mór leam ón réallain ríogh
síodh re ar dteann do dhéanaimh dhúinn.

10. My exile should not be your will—despite your fame having surpassed all others, suffering my exile ultimately brings shame to Dálach's family.

11. Long have the bloodlines of the two kings which run in your cheek been hostile to one another; the blood of Dálach shows indignation towards the poets and affection towards the modest blood of Niall.

12. We have always been able to rely on the kings until our strength filled you with resentment; I do not consider it much from the star-like king to make peace with us regarding our strength.

<p>13. Guais don Ríghse adhaint ndáor
fam dhíbeirt gan fhachain úadh
fáth beadhgaidh gach robhadh riamh
do cheardaibh cliar goradh grúadh</p>	<p>13. Guais don rígh-se adhaint aor
fam dhíbeirt gan fhachain uadh;
fáth beadhgaidh gach robhadh riamh,
do cheardaibh cliar goradh gruadh.</p>
<p>14. Trean fileadh ga rádha riamh
do Mhaghnas dlightar ar ndíon
da bfuilngeadh sé teacht rer ttréan
do budh sgeal é ar an reacht ríogh</p>	<p>14. Tréan fileadh 'gá rádha riamh
do Mhaghnas dlighthear ar ndíon;
dá bhfuilngeadh sé teacht rer dtréan,
do budh sgeal é ar an reacht ríogh.</p>
<p>15. Ríoghradh teamhrach fa a thaobh nua
sa Dá Aodh rer ceanngad clú
a rath ar bráth buan atá
ga lá nar sduagh a rath rú</p>	<p>15. Ríoghradh Teamhrach fa a thaobh nua,
's an dá Aodh ler ceanngadh clú;
a rath ar brath buan a-tá,
gá lá nar sduagh a rath rú?</p>

13. Kindling satires over my exile from him without reason is a danger to this king; every warning is a reason to be startled [since] reddening of cheeks is among the skills of poets.
14. The strength (?) of poets has always been saying that Maghnas should protect us; if he were to tolerate opposing our strength, it would be a blemish on the law of kings.
15. The kings of Tara are within his bright body, and the two Aodhs by whom fame was earned; their prosperity over treachery is everlasting, when did their good fortune ever fail them?

Dán 3

LS D

1. Dlighidh file faghail aisig
iongnamh fhad *gor* iarr sinn
da bfaghadh si tóir a tabaigh
ní hí an chóir nach labhair linn
2. Mo choir amuigh moidé as iongnamh
fa fhuil *chonuill* na ccorn bfiar
a shearg nir chleacht cineadh Conaill
ceart na ffileadh romhuinn riamh
3. A thabhach an *trath* do fhéadfadh
an taiseagsa iarras sinn
cia dan cóir dóigh as o ndomhnaill
cóir amháin s nach bfoghbhaim inn

Eagrán Criticiúil

1. Dlighidh file fagháil aisig;
iongnadh a fhad gur iarr sinn;
dá bhfaghadh sí tóir a tabhaigh
ní hí an chóir nach labhair linn.
2. Mo chóir a-muigh, móide is iongnadh
fa fhuil Chonaill na gcorn bhfiar;
a shearg níor chleacht cineadh Conaill
ceart na bhfileadh romhainn riamh.
3. A thabhach an tráth do fhéadfadh
an t-aiseag-sa iarras sinn
cia dan cáir dóigh as Ó Dhomhnaill
cóir a-mháin 's nach oghbhaim inn.

1. It is the right of a poet to receive restitution; the length of time that I have been seeking it is astonishing; it is justice speaks in my favour, were she to get a debt-collecting party to collect her.
2. It is more astonishing that my right is being neglected by Conall's bloodline of the curved drinking horns; the kin of Conall have never before practiced diminishing the right of the poets.
3. Who should expect anything from Ó Domhnaill when I do not receive [even] a single due at a time when he is able to levy the amount for the restitution that I am seeking.

<p>4. <i>Briseadh</i> ar slán <i>cia nach ccualaidh</i>
ga <i>creach</i> as cora do ríomh

sinn on uairsi as coill <i>gan</i> chana

do bhuing uaisle <i>ar</i> ndana dhin</p> | <p>4. <i>Briseadh</i> ar slán, <i>cia nach gcualaidh?</i>

Gá <i>creach</i> is córa do ríomh?

Sinn ón uair-se—is coill <i>gan</i> chána—

do bhoing uaisle ar ndána dhíonn.</p> |
| <p>5. Ar <i>bfearonn</i> cairte o chath <i>bearnois</i>

do <i>beanadh dhínn</i> doirbh an <i>bhreath</i>

móide ar mbroid ga dál as duilge

o atáim dhuit ag cuimhni <i>ar ccreach</i></p> | <p>5. Ar <i>bhfearann</i> cairte ó chath <i>Bhearnais</i>

do <i>beanadh dhínn</i>—doirbh an <i>bhreath</i>.

Móide ar mbroid—gá dál is duilghe?—

ó a-táim dhoid ag cuimhne ar <i>gcreach</i>.</p> |
| <p>6. Briathra <i>millsi</i> ar mhuirn <i>Airdrigh</i>

ni heinchreach dh<ámh> <i>deadhail</i> riú

do <i>beanadh dhínn</i> doirbh an fhaghal

moirn ríogh nach <i>bfaghor</i> a fiú</p> | <p>6. Briathra <i>milse</i> agus <i>muirn airdríogh</i>,

ní héinchreach <i>dhamh deadhail</i> riú;

do <i>beanadh dhíonn</i>—doirbh an fhaghal—

moirn ríogh nach <i>bhfaghar</i> a fiú.</p> |

4. Who has not heard of the breaking of our guarantees? Which offence is more worthy of attention? Since then, my poems have been stripped of nobility—it is a lawless violation.
5. The land that I am entitled to from the battalion of Barnesmore has been taken from me—harsh the judgement. All the greater is my misery since I must remind you of what has been taken from me—what situation could be more difficult?
6. It is no single loss for me to part with the sweet words and favour of a high-king; favour of a king unlike any other has been taken from me—an injury that is hard to bear.

7. Mé da agra ar Airdrigh bearnois
ar beanadh dhíom doirbh re a ríomh
dual na leith *gach* éan dar nealta
do ghen breith *ar reachta* Ríogh

7. Mé dá agra ar airdrígh Bearnais
ar beanadh dhíom—doirbh re a ríomh.
Dual 'na leith *gach* éan dar n-ealta,
do-ghéan breith an reachta ríogh.

8. Lorg an Reachtasa *ar* Rí Murbaigh
maith re a *leanmhoin* leanfa me
an *reacht* Ríogh dfolach na hinmill
tobhach no díol dlighim de

8. Lorg an reachta-sa, a rí Murbhaigh,
maith re a leanmhain leanfaidh mé;
an reacht ríogh d'fholach ná hinill;
tobhach nó díol dlighim dé.

9. Bhéraidh tóir timchioll *ar* naisig
ort a Airdríg eassa Ruaidh
as *mairg* do ní doigh da ndearbadh
ní tóir í ar a mbearar buaidh

9. Béaraidh tóir timchioll ar n-aisig
ort, a airdrí Easa Ruaidh;
is mairg do-ní dóigh dá ndearadh—
ní tóir í ar a mbearar buaidh.

7. I am claiming from the high-king of Barnesmore all that has been taken from me—it is difficult to count. This is the desire of every bird of our flock, I will fulfil the judgement of king's law.
8. I will rightly continue the pursuit of this law which entitles me to levying or compensation. Do not attempt to conceal the law of kings, o king of Murvagh!
9. A pursuit party concerning my restitution will catch you, o high-king of Assaroe, woe to whoever presumes to refuse them—it is not a pursuit party that can be defeated.

<p>10. Tóir fhileadh a narmaibh aoire
adhbhar guaisi a ngonann siad
tóir as ionchuir ar fhóir ngaidheal
tóir nach iomchair aoinfhear iad</p>	<p>10. Tóir fhileadh i n-armaibh aoire,
adhbhar guaise a ngonann siad,
tóir is ionchuir ar fhóir nGaidheal,
tóir nach iomchair aoinfhear iad.</p>
<p>11. Tóir mhall nach maithfe mo choir
Coluim cille da ccreid sinn
i ttigh Riogh sul do ghabh grádha
do bhíodh ag car láimhe linn</p>	<p>11. Tóir mhall nach maithfe mo choire,
Coluim Cille, dá gcreid sinn,
i dtigh ríogh sul do ghabh grádha
do bhíodh ag car lámha linn.</p>
<p>12. An tord fileadh as é a aithghearr
oraibh riamh rugadar buaidh
cia don dáimh aoinfhear dar fhurail
cóir gan mhaoidheamh dfaghail uaibh</p>	<p>12. An t-ord fileadh, is é a aithghearr,
oraibh riamh rugadar buaidh;
cia don dáimh aoinfhear dar fhoráil
cáir gan mhaoidheamh d'fhogháil uaibh?</p>

10. A pursuit party of poets armed with satire, those who they wound are imperiled; a pursuit party that should be let upon the war-band of the Gael, a pursuit party that no man can withstand.
11. A noble pursuit party that will not forgive the injustices against me; Colum Cille, in whom we believe, used to support us in a king's house before he took his holy orders.
12. In short, the order of poets has always defeated you; who among the poets ever had to demand [even] an unclaimed due from you?

13. Faghal córa cidh fa maoidhfinn

o Mac meic Aodha as árd sdair

sé far nagra ni ba headóigh

da nagra mé an eccóir air

13. Fagháil córa ciodh fa maoidhfinn

ó mhac meic Aodha is ard sdair?

'S é far n-agra ní ba héadóigh

dá n-agra mé an éagóir air.

14. A bhreath féin da bfaghainn uadha

ni fheadar an diultfainn di

dual an bhreath dom dhíon o dhligheadh

breath Riogh is breath fhileadh í

14. A bhreath féin dá bhfaghainn uadha,

ní fheadar an diúltfainn dí;

dual an bhreath dom dhíon ó dhligheadh;

breath ríogh is breath fhileadh í.

15. Ri Béarnois ar mbreitheamh comhthrom

cóir na bhfileadh feithidh sin

dreim re a bhlaidh ni fhuiling einfhear

cuirim ar deineamh aindligh

15. Rí Bearnais, ar mbreitheamh comhthrom,

cóir na bhfileadh feithidh sin;

dréim re a bhlaidh ní fhuiling éinfhear;

cuirim air déineamh a ndligh.

13. Why should I [have to] demand the receipt of justice from the famed grandson of Aodh? If I were to sue him for the injustice regarding my claim, I would expect to receive my due.

14. If I were to receive his own legal ruling from him, I do not know whether I would reject it; the judgement should protect me from prosecution—this is the judgement of both kings and poets.

15. The king of Barnesmore, our fair judge, observes the right of poets; no man endures competing with his fame; I compel him to do what is right.

Dán 4

LS D

Eagrán Criticiúil

1. Tren Ríogh uaisligheas ollamh
mor da <i>treisi tárthomar</i>
an fhuil ríogh <i>gor</i> uaisligh <i>inn</i>
<i>ar</i> ndion <i>ar</i> uaislibh eirionn	1. Tréan ríogh uaisligheas ollamh—
mór dá treise tárthomar,
an fhuil ríogh gur uaisligh ionn
ar ndíon ar uaislibh Éirionn.
2. An uaisle ag teacht da <i>treisi</i>
<i>lucht</i> iomchair an oiresi
iomchraid uaisle fhuinn banbha
cuing uaisle na healadhna	2. A n-uaisle ag teacht dá threise,
lucht iomchair an oirei-se;
iomchraid uaisle fhuinn Bhanbha
cuing uaisle na healadhna.
3. Trean na Ríogh ga raibhi sin
Tórna eigeas do uaisligh
go mbíodh tnúth re trean tórna
<i>freamh</i> a húir na healadhna	3. Tréan na ríogh 'gá raibhe sin
Torna Éigeas do uaisligh
go mbíodh tnúidh re tréan Torna,
fréamh a húir na healadhna.

1. It is the strength of a king that ennobles a poet—we have received a great amount of strength from the bloodline of kings so that it ennobled us, protecting us from the nobles of Ireland.
2. Their nobility comes from the strength of those carrying this burden; the nobles of Ireland carry the yoke of the nobility of art.
3. The strength of kings whom he served ennobled Torna the poet, a root from the soil of art, so [much] that Torna's strength was envied.

<p>4. Tréan a Ríogh fa didean dáibh
Mac coisi mór, Mac Lonáin
is Mac Liag do mheall Mumhain
<i>gur</i> theann iad a haladhain</p>	<p>4. Tréan a ríogh fa dídean dáibh,
mac Coise mór, mac Lonáin,
is Mac Liag do mheall Mhumhain
<i>gur</i> theann iad a healadhain.</p>
<p>5. Tren airdríogh do uaisligh sinn
<i>mar gach</i> nollamh da náirmhim
<i>gan</i> tréan Ríogh na cceann ag cur
ga dion dob <i>fhearr</i> da ollamh</p>	<p>5. Tréan airdríogh do uaisligh sinn,
mar gach n-ollamh dá n-áirmhim
gan tréan ríogh 'na gceann ag cur;
gá díon dob <i>fhearr</i> dá ollamh?</p>
<p>6. Rí Éirne da níslioh fíodh
éanchrann fosgaidh na bhfioliodh
do fhégh ar uaislibh banbha
tren ler uaisligh ollamhna</p>	<p>6. Rí Éirne dá n-íslioh fíodh,
éanchrann fosgaidh na bhfioliodh,
do fhéagh ar uaislibh Banbha
tréan ler uaisligh ollamhna.</p>
-
4. It was the strength of their kings that protected the great mac Coise, mac Lonáin and Mac Liag, who enticed Munster, so that art made them strong.
5. It was the strength of a high-king that ennobled me, as with every poet that I list who did not have the strength of a king going against them; what other protection could be better for his poet?
6. The king of the Erne to whom a wood bows, the single sheltering tree of the poets, has tried out the strength by which he has ennobled poets on the nobles of Ireland.

<p>7. Rí do mheadaigh mór nollamh
meisde a mhéd do dhearbhamar
gorbh é a thrén dhúinn do ba díon
an fhréamh a húir na nairdríogh</p> <p>8. An feadh nach bfuaramar cuim
do thrén Ríogh fhréimhe Conuill
ar séan do fhill nar naghaidh
nach tréan inn a healadhain</p> <p>9. Rug orainn go nuaidhe anois
iongnamh linn re linn Mhághnois
damh re na Ríogh a heamhain
nach díon é da fhileadhaibh</p> | <p>7. Rí do mhéadaigh mór n-ollamh,
meisde a mhéad do dhearbhamar
gurbh é a thréan dhúinn do ba
díon,
an fhréamh a húir na n-airdríogh.</p> <p>8. An feadh nach bhfuaramar cuim
do thréan ríogh fhréimhe Conuill,
ar séan do fhill 'nar n-aghaidh,
nach tréan inn a healadhain.</p> <p>9. Rug orainn go nuaidhe a-nois:
iongnadh linn re linn Mhaghnaís,
damh Ré na ríogh a hEamhain,
nach díon é dá fhileadhaibh.</p> |
|---|--|
-
7. A king who advanced many poets, the root from the soil of the high-kings; I am the worse for the extent to which I counted on his strength to protect me.
8. During the time that I have not received protection from the strength of the king of Conall's root, my prosperity has receded, so that art no longer gives me strength.
9. It has struck me anew: I am astounded during the reign of Maghnas, the ox of Ré of the kings from Eamhain, that he is not a protector for his poets.

10. Dóibh no <i>gor</i> fhulaing mfógra oireacht flatha fionnfhólla taobh re a roineart dhamh nír dhíon a ngar doireacht an <i>airdriogh</i>	10. Dóibh nó gur fhulaing m'fhógra, oireacht flatha fionnFhódla, taobh re a roineart dhamh níor dhíon, i ngar d'oireacht an airdríogh.
<p>11. An dóigh leis nach leanfainn air</p> <p>cuid doireacht airdrigh
<i>Murbhaigh</i></p> <p>cia dhiobh nach beóda mbagoir</p> <p><i>Deoradh</i> dhíom go ndéaradair</p>	<p>11. An dóigh leis nach leanfainn air,</p> <p>cuid d'oireacht airdríogh
<i>Murbhaigh?</i></p> <p>Cia dhíobh nach beódha mbagair,</p> <p>deóra dhíom go ndearnadair?</p>
12. Aigeoram air as é a shuim oireacht Riogh <i>freimhe</i> Conuill an té as féarr as urra dhamh o nach orra a <i>ndaoradh</i>	12. Aigeóram air, is é a shuim, oireacht ríogh fhréimhe Conuill an té is fhearr is orra dhamh ó nach geall orra a n-aoradh.

10. Near to the high-king's assembly, depending on his great strength was not a protection for me, with the result that the assembly of Ireland's prince allowed my banishment.

11. Is it the hope of Murvagh's high-king that I, a part of his assembly, would not pursue him? Who among them is not an active threat (?), with the result that they made an exile of me?

12. In short, I will invoke he who is my best guarantor against the assembly of the king of Conall's descent; since satirising them is no security against them.

13. Nir gheall mealadha orra
mairg dob anbfann eatorra
clann Ghallchobhair gan taom ttais
taobh re mallchobhair Mághnais

13. Níor gheall m' ealadha orra,
mairg dob anbfann eatorra,
clann Ghallchobhair gan taom dtais
taobh re mallchobhair Maghnais.

14. O Domhnaill nar dhiult úghdair
os air agraim mhionnarbadh
mé mar ubhall is é ar tuinn
mé da fhulang ní fhéadaim

14. Ó Domhnaill nar dhiúlt ughdar,
ó 's air agraim mh'ionnurbadh,
mé mar ubhall is é ar tuinn,
mé dá fhulang ní fhéaduim.

15. Briseadh ar slán as saobh an bhreath
fulang mfógra a fholt fáinneach
an da shreith ar aonghort ann
beith re haobhdhocht ní fhéadam

15. Briseadh ar slán—'s saobh an bhreath—
fulang m'fhógra, a fholt fáinneach,
an dá shreith ar aonghort ann,
bheith re haobhdhocht ní fhéadam.

13. My art was not a security against the Gallagher family who are without a moment's weakness; woe to a weak person among them who is depending on the wavering support of Maghnas.

14. Since it is him that I am suing for my exile, Ó Domhnaill who never refused an author, I am like an apple at sea, I am not able to endure it.

15. The breaking of our guarantees—a bad judgement—[and] allowing my expulsion, o one of ringleted hair are two sides of the same coin; I cannot be cheerful.

16. Deacair da bhar bfile féin
deilbh aoire da ghnúis ghlánréidh
fios mo rúin as reachta dhamh
deacra dhúinn gan a dheanamh

17. Fulang mfógra o thír do thír
dot mhuintir féin fáth eisíth
thú a mbaoghal or fhás óirne
thaoradh gidh cás comhairle

18. Ga hagra as doidhiola dhuit
ar fógra an feadh a támuid
mor ttir do thiomchill thollamh
bím ar ionchaibh theasorradh

16. Deacair dá bhar bhfilidh féin
deilbh aoire dá ghnúis
ghlainréidh;
fios mo rúin is reachta dhamh
deacra dhúinn gan a dhéanamh.

17. Fulang m'fhógra ó thír do thír
dod mhuintir féin fáth eisídh;
thú i mbaoghal ór fhás oirne,
th'aoradh gidh cás comhoirle.

18. Gá hagra is doidhíola dhuid?
Ar fógra an feadh a-támaid,
mór dtír do thiomchail th'ollamh,
bím ar ionchaibh th'easorradh.

16. How difficult it is for your own poet to compose satire about his pure face,
[although, with] the knowledge of my intention and my legal obligations it is
even more difficult not to do it.

17. Suffering my expulsion from land to land is a cause for contention within
your own people; you are in danger because of what has happened to me,
though your being satirised is a matter for taking counsel.

18. What claim is unpayable by you? During the time I am exiled, your poet has
travelled many lands, I am under the protection of your adversaries.

19. Ga mór olc da ndearnais dhamh
do gheibh mé móide mhamhgar
a Rí Doire gidh doirbh linn
muirn gacha tighe i ttéighim

19. Gach (?) mórolc dá ndearnais dhamh,
do-gheibh mé—móide mh'amhghar—
a rí Doire, gidh doirbh linn,
moirn gacha toighe i dtéighim.

20. Geall ar nagraine os sé sin
deilbh aoire *dairdri*gh Sligigh
dual ceart do ghabhail a geall
ní *furail* teacht na thimcheall

20. Geall ar n-agrai-ne ós é sin,
deilbh aoire d'airdrígh Shligigh—
dual ceart do ghobháil a geall—
ní foráil teacht 'na thimcheall.

21. Tar éis a chur re chéile
mé do cheilt a cathréime
ga geall as fearr rem agra
fa gheall as fheárr iontagra

21. Tar éis a chur le chéile
mé do cheilt a chaithréime,
gá geall is fhearr rem agra?
Fa gheall is fhearr iontagra.

19. [Despite] every great evil you have inflicted on me, o king of Derry, though it is difficult for me, I receive the affection of every house to which I go—all the more is my affliction as a result.

20. Since the security for my suit is [the threat] of composition of satire on the high-king of Sligo—a security is expected to yield justice—it must be discussed.

21. After having compiled it, I am hiding his martial career; what better security have I for my suit? It is a security which is best discussed.

22. Leat féin anois munab náir

an geallsa oile *ar mhorlaimh*

náir leis an ttréd Riogh
reamhaibh

gan ríomh a ngéag ngeinealaigh

23. Ar na gealltaibh do ghabh mé

cuirfe sinn agra eile

mór atá ar mhagra re headh

lá na tagra da ttíseadh

24. Olfad a fuighle millsí

beith na ndiaidh do dhlighfinnsí

a mbuain díom ga duilge breath

thfíon is t'fhuighle ní héinchreach

22. Leat féin a-nois munab náir

an geall-sa oile ar mh'orlaimh

náir leis an dtréd ríogh reamhaibh

gan ríomh a ngéag ngeinealaigh.

23. Ar na gealltaibh do ghabh mé,

cuirfidh sinn agra eile—

mór a-tá ar mh'agra re headh—

lá na tagra dá dtíseadh.

24. Ólfad a fhuighle milse,

bheith 'na ndiaidh do dhlighfinn-
se;

a mbuain díom—gá duilghe
breath?

Th'fhíon is t'fhuighle ní
héinchreach.

22. Even if you do not consider this other security within my control to be shameful, the band of kings who came before you consider it shameful their genealogical branches are not being enumerated.

23. On top of the guarantees that I have made, I will make another claim if the day for discussion comes—I have had a great amount to claim for a while now.

24. I will drink his sweet words, it is right for me to pursue them; being deprived of your wine and your words is not a single loss—what judgement could be harsher?

25. Dar néiccsi ní dearnadh dóigh
 an feadh fuaramar thonóir
 do bhí ar nuamhan ar chrú cuinn
 thú no *gor* fhuaraidh umainn
25. Dar n-éigse ní dearnadh dóigh
 an feadh fuaramar th'onóir;
 do bhí ar n-uamhain ar chrú
 Cuinn
 thú nó gur fhuaraigh umuinn.
26. Gor thréigis me meisde dhamh
 Rioghradh *connacht*, cath *uladh*
 cia dhíobh nar fhéagh dot ollamh
gan trean Riogh ní rabhomar
26. Gur thréigis mé—meisde
 dhamh—
 ríoghradh Connacht, cath Uladh,
 cia dhíobh nar fhéagh dot ollamh?
 Gan tréan ríogh ní rabhomar.
27. Gur leigis fúinn fáth dochair
 slán *gach* fir fa anfhochain
 an eang i mbínn do chlár cuinn
 a grádh do thír ní thiubhrainn
27. Gur léigis fúinn—fáth dochair,
 slán gach fhir fa anfhochain—
 an eang i mbínn do chlár Chuinn
 a grádh do thír ní thiubhrúinn.
25. So long as I received your honour, my poetry was not taken for granted; the descendants of Conn were fearful of me until you became cold towards me.
26. Until you abandoned me—I am worse off for it—who among the kings of Connacht, the battalion of Ulster, did not have regard for your poet? I was not without the strength of a king.
27. Until you abandoned me—a cause of harm, the security of every man was damaged—I would never give to [another] land the affection due to that place in Ireland in which I was (i.e. Tír Chonaill).

<p>28. Na fheagmhais da nana sinn
Rí Éirne ní hé thréigim
anfaidh an croidhe is tír thall
ag Rí oile da nanám</p>	<p>28. 'Na éagmhais dá n-ana sinn,
rí Éirne ní hé thréigim;
anfaidh an croidhe is tír thall,
ag rígh oile dá n-anam.</p>
<p>29. Tír Aodha na ninbhear mall
da ttréiginn gan a tadhall
gaol di re mín na Midhe
ní hí an tír do tréigfidhe</p>	<p>29. Tír Aodha na n-inbhear mall,
dá dtréiginn gan a tadhall,
gaol dí re mín na Midhe,
ní hí an tír do tréigfidhe.</p>
<p>30. Saor uama ar luinge leonta
cosnamh cláir finnEórpa
fear a chéard dfoghluim ní bfuil
Ó Domhnoill ceard <i>ar</i>
ccúmhdai^{gh}</p>	<p>30. Saor uama ar luinge leónta,
cosnamh cláir na finnEórpa,
fear a cheard d'fhoghlaim ní fhuil,
Ó Domhnaill ceard ar
gcumhdai^{gh}.</p>

28. I may remain in the absence of the king of the Erne, but [still] I am not abandoning him; [even] if I remain with a different king, my heart will remain in that land.
29. If I were to abandon Tirhugh of the noble estuaries and not [so much as] visit it—it[s nobility] related to the plain of Meath—it is not the land that would be abandoned [by me].
30. The craftsman holding together our damaged ship, the protector of fair Europe's plain; there is no [other] man who has learned his crafts [as well as] Ó Domhnaill, the craftsman who protects me.

<p>31. Bile díona cliar o ccuinn
Mongan i cceardaibh cumainn
fear ar bfosdaidh don tír thuaidh
ar ccraobh fhosgaidh ar anbhuaín</p>	<p>31. Bile díona cliar ó gCuinn,
Mongán i gceardaibh cumuinn,
fear ar bhfosdaidh don taobh thuaidh,
ar gcraobh fhosgaidh ar anbhuaín.</p>
<p>32. Ioldhanach uama banbha
fear aithne gach ealadhna
ar mbile ad chíthear os coill
ar bhFítheal file i bfoghlúim</p>	<p>32. Ioldánach uama Banbha,
fear aithne gach ealadhna;
ar mbile ad-chíthear ós choill,
ar bhFítheal File i bhfoghlóim.</p>
<p>33. Dreach Rígh sa fíodhbaidh da bhfuil
fuireann tilte clair cobhthaigh
ga fear don fhoirinn nar fhéagh
fa theagh oileall a aintrén</p>	<p>33. Dreach ríogh 's a fíodhbaidh dá bhfuil,
foireann tilte cláir Chobhthaigh,
gá fear don fhoirinn nar fhéagh
fa theagh Oilill a aintrén?</p>
-
31. Our employer in the north, our branch sheltering us from misfortune, the protecting tree of the learned of Conn's descendants, a Mongán in the crafts of affection.
32. The man of many skills uniting Ireland, a man with knowledge of every art; our tree which is seen above a wood, our Fítheal the Poet in learning.
33. The face of a king from the wood of the ruling band of Ireland; who among the dynasty did not try out his great strength around the house of Oilill?

NÓTAÍ

Dán 1

1b. D'fhéadfaí glacadh le léamh LS S nó LS D anseo, foirm an tabharthaigh uatha (*gcéadchánaidh*) mar atá ag LS D nó foirm an tabharthaigh iolra (*gcéadchánaibh*) mar atá ag LS S (féach *IGT* ii §201). Tá tagairtí do na 'cánacha' seo cúpla uair sa dán, agus bíonn an focal san iolra de ghnáth (m.sh. 6a *A cána troma*; 6c *na cána ar ceilt*; 52c *bhar gcána ar ceilt*); mar sin, cloím le foirm an tabharthaigh iolra sa líne seo chomh maith.

1d. Tá siolla ar iarraidh ón líne seo i LS S agus, seachas glacadh le léamh LS D (*náir* a athrú go *anáir*), tá an chopail *is* curtha ar fáil agam ag tús na líne, réiteach a fheileann níos fearr don chomhthéacs.

3c. Tá an cheist fós ann faoinar tharla do Ghofraidh Mac an Bhaird, an coimirceoir eile i scéal mharú Dhomhnaill Uí Dhomhnaill. Níl teacht agam ar aon tagairt eile don mhéid a tharla dó ina dhiaidh seo i bhfoinsí eile, ach seans go dtugann an líne seo, *a dtréad fileadh féin ar fail* (.i. níos mó ná file amháin), le fios go raibh an toradh céanna ag Gofraidh agus ag Cú Choigcríche, agus gur díbríodh an bheirt acu as Tír Chonaill.

5c. Is léir gur tháinig an focal *nairt* i LS S ó scríobhaí a bheith ag léamh *cairt* as líne 5a trí thimpiste. Is léir freisin gur thug an scríobhaí a bhotún faoi deara agus gur bhain sé *a cinidh ar* (as líne 5a freisin) den líne sula ndeachaigh sé ar aghaidh, ach gur fhág sé *nairt*.

6a. Is cosúil nach don phátrún féin ach don ainmfhocal baininscneach *fuil* sa chéad líne eile a thagraíonn an forainm sealbhach *a*. Mar sin, níl séimhiú curtha ar fáil agam ina dhiaidh. Tá séimhiú ina dhiaidh i LS D, agus d'fhéadfaí glacadh leis sin freisin, le *a* ag tagairt don phátrún féin.

6b. Tá séimhiú curtha ar fáil agam tar éis an réamhfhocail *ar* sa líne seo, mar atá i LS D. Tá an t-athrú seo ag teastáil le go mbeidh uaim sa líne (*°oirbheire ar °fhuil*).

6cd. Tá cuibheas inmheánach ar iarraidh sa dá LS (S: *nár fhoghuil na cána ar ceilt / ar daoinnuibh tána an tuaisgirt*; D: *nár faghail na cána ar ceilt / ar damadh tána an tuaisccirt*). San eagrán, is é *nár fagháil... / ár d'anáir...* atá agam mar réiteach ar an deacracht seo, agus cé gur athrú suntasach é seo nach féidir a bheith go hiomlán cinnte faoi, ba dheacair teacht ar choigeartú níos oiriúnaí a thabharfadh cuibheas inmheánach don leathrann, agus a rachadh leis an gcomhthéacs.

8c. Foirm na haimsire gnáthchaite den bhriathar *do-ní* (.i. *do-níodh*) atá i gceist anseo de réir LS D in áit fhoirm na haimsire láithrí (.i. *do-niad*) mar atá ag LS S. Ní thagann léamh LS D le brí an rainn, agus d'fhágfadh sé cuibheas inmheánach ar iarraidh sa leathrann.

9ab. *Do chonnarc* atá i LS S (1 uatha aimsir chaite an bhriathair *do-chí*), *Do chonnairec* (3 uatha) atá i LS D. Is minic a bhíonn deacracht idirdhealú a dhéanamh idir na noda *ar* (*quia* na Laidine) agus *air* i bpeannaireacht Uí Chorbáin (scríobhaí LS S), rud a chuireann leis an amhras faoina raibh ag an bhfile. Féach go bhfuil cúpla sampla eile d'fhoirmeacha clasaiceacha na mbriathra san aimsir chaite (*-as / -is*) a bheith measctha i LS D: 20a (*Smuaineas* in áit *Smuainis*), 21b (*nochtas* in áit *nochtsais*), 24c (*Roinnios* in áit *Roinnis*). Seans go dtagann an earráid seo ó scaoileadh an ghiorrúcháin *-u(i)s* sa phróiseas cóipeála, áit a mbeifí in ann cailíocht an chonsain a léamh mar chaol nó mar leathan (féach freisin nóta ar Dhán 5.26b). Glacaim le léamh LS S, a fheileann níos fearr don chomhthéacs sa chás seo.

Tá éagsúlacht shuntasach idir na LSí i líne 9a: LS D *'na bhfuil* (= 'in which there is'), agus LS S *a bhfuin* (= 'hidden/in concealment'; féach *DIL* s.v. *fuin* (c)). Thiocfadh léamh LS S leis an íomhá den *chairt* faoi cheilt (féach nótaí 38b agus 40b thíos). Ag brath ar an gciall a bhaintear as líne 9a, d'fhéadfaí *ní* (9b) a léamh mar mhír dhiúltach nó mar ainmfhocal (*DIL* s.v. 2 *ní*). San eagrán, glacaim le léamh D, a oireann níos fearr don

leathrann áirithe seo ó thaobh céille de; agus, dá réir sin, is mar ainmfhocal a thuigim *ní*. D'athródh léamh S an leathrann sa chaoi seo a leanas: *Do-chonnarc an chairt i bhfuin / ní dá hadmháil d'fhuil Dálaigh* 'I saw the **hidden** charter, **not** admitting it[s contents] to Dálach's bloodline'.

9bc. Is cosúil go bhfuil an forainm sealbhach (3 uatha baininscneach) in *dá* ag tagairt don fhocal baininscneach *eang* (*DIL 2 eng* (b)) sa chéad líne eile, agus go gciallaíonn *dá hadmháil d'fhuil Dálaigh* 'which acknowledges [the sovereignty of] Dálach's bloodline over it' (go lit. 'acknowledging it to the bloodline of Dálach'. An *eang* atá i gceist ná Co. Shligigh an lae inniu (féach nóta 9d thíos).

9d. Iomlán Cho. Shligigh an lae inniu atá idir *an Duibh* agus *an Chorrshliabh* (féach Léarscáil 2). B'fhéidir go bhfuil an rann seo ag déanamh tagartha do na buanna a bhain Maghnas Ó Domhnaill amach sa cheantar sin le linn a réime (féach Carney 1943, 283–286).

11bd. Tá dhá shampla d'fhocail san áinsíoch ar lorg an réamhfhocail *ar* sa rann seo: *ar fhonn Cruachan* (11b) agus *a cháir ar fhionnmhagh* (11d), agus an dara sampla deimhnithe ag an meadaracht (*bhiodhbhadh : fhionnmhagh*). Féach go bhfuil sampla eile de *cáir ar* + áinsíoch i nDán 6.45: *Aithnidh do shliocht Gaoidhil Ghlais móide a n-umhla, a ua Maghnais / dod ghnúis náir dá niamhthar mionn / do cháir ar iathmhagh Éirionn.*

11c. Tá éagsúlacht shuntasach idir na LSí anseo: LS S *ar sén* ('good fortune' / 'prosperity'); LS D *ar séana* ('denying' / 'refusal'). Ní chabhraíonn an mheadaracht linn anseo ós rud é nach bhfuil céile comhardadh againn do *séan/séana* agus go mbáfaí an forainm sealbhach ar lorg *séana*. Cloím le léamh LS S san eagrán. Thabharfadh *séan* (leagan LS D) an t-aistriúchán seo: 'Though I recognise the weightiness of the legal dues

of the king of the Erne in Connacht, [and] of the **refusal** of his enemies to show affection to us, [and] to pay what is owed to him in the bright plain of Oilill.’

12c. Tá foirm chuí na haimsire fáistíní (1 uatha) den bhriathar *a-tá* i LS S (*go mbiam*), agus is foirm neamhchlasaiceach atá i LS D (*go mbém*; seans gurbh é *mbeinn*, .i. 1 uatha modh coinníollach, a bhí in eiseamláir níos luaithe). Cloím le léamh LS S san eagrán. Féach freisin nóta 55a thíos.

Ar mhaithe le ciall an rainn, táim tar éis glacadh leis gurb é an forainm sealbhach 3 uatha firinscneach atá i gceist in *'na anseo*, seachas 3 uatha baininscneach (mar atá ag LS S) ná 3 iolra (mar atá ag LS D). Tá séimhiú curtha ar fáil agam ina dhiaidh (.i. *'na ghoire*). B'fhéidir go raibh tionchar ag líne 13d (.i. *a ngoire daicme uilliam*) ar léamh D *'na ngoire*. D'fhéadfaí *'na ngoire* a thuiscint mar thagairt do *a shean* (= ‘his ancestors’) freisin.

13b. Glacaim le léamh D (*nochtfaim-ne*) san eagrán in áit léamh LS S (*nbochtfainme*).

14cd. Tá diúltach dúbailte faoi dhó i línte 14cd nach bhfuil léirithe agam san aistriúchán. Ba litriúla ‘it is not affection that did not return [to Tír Chonaill, and] it is not I who does not wait in its absence’ mar aistriúchán.

15c. Feictear *maor tabhaigh* i roinnt dánta molta eile. Féach, mar shampla, *ABM 71.23: Ní rachaid rioghradh Bhanbha / a n-aghaidh na healadhna / do-gabhair gach áon ór fhás / 'na mháor tabhaigh ar Thomás*. Tugtar íomhá dúinn den nasc idir an file agus an pátrún agus iad faoi chuing grá, coincheap atá coitianta i bhfilíocht na tréimhse clasaicí (féach Ó Háinle 2000, 1).

17a. Glacaim le léamh D anseo, *fada*, in áit léamh S *soda*. Seans gurbh é *foda*, leagan eile den fhocal *fada*, a bhí i gceist ag an scríobhaí anseo, nó a bhí ina eiseamláir (féach Armstrong 1985, 330).

17b. Tá Ceann Maghair ag ceann bhá na Maoile Rua, i dtuaisceart Cho. Dhún na nGall (féach Léarscáil 2).

17c. Tosaíonn an líne seo ar *táin* i LS S, agus ar *dáimh* i LS D. Ní dhéanann an éagsúlacht seo aon difríocht ó thaobh na meadarachta de, ná ó thaobh éirime de, ó tá an dá fhocal a bheag nó a mhór ar aonbhrí lena chéile.

18c. Tagann na LSí salach ar a chéile ag deireadh na líne seo: LS S *ar tteachta ó a tigh*; LS D *ar tteachta ó thigh*. Bheifí ag súil leis go mbeadh an forainm sealbhach ag tagairt d'Éigneachán mac Dálaigh anseo, agus is é *ó a thigh* atá curtha ar fáil agam san eagrán ar mhaithe le ciall an rainn.

21a. Tá siombail i LS D nach bhfuil curtha san áireamh agam sna léamha, siombail ar nós '<' idir na focail *na* agus *ndearc* sa líne. Glacaim leis gur sciorradh pinn de chuid an scríobhaí atá inti seo.

21b. Tá foirm an 1 uatha den bhriathar i LS D (*nochtas*) in áit an 3 uatha (*nochtais*), atá ag teastáil sa chomhthéacs. Féach nóta 9a thuas.

22b. Bheadh léamh LS D (*i dtús* in áit *i dteas* (*DIL* s.v. 2 *tess* (d)), go breá anseo freisin. D'athródh an léamh seo an t-aistriúchán beagán: '...fell at the **start** /**front** of the battle...'

22cd: Tá comhardadh inmheánach ar iarraidh i leagan na LSí den leathrann seo (LS S—*teigleachlar* : *heigneachun*; LS D—*theigleachlár* : *héigneachan*), agus tá *teigleachar* athraithe agam go *théigleathámh*. Tarraingim an réiteach seo ó *POD* 7.29cd, a chum Fearghal Ruadh Ó hUiginn go luath sa chúigiú haois déag do Thoirdealbhadh an Fhíona Ó Domhnaill: *tu fen ar nEcnechan ócc / fod Neill na taclethámh tríd*, ina dtuigim *téigleathámh* mar chomhfhocal de *téigle* ('peaceful', *DIL* s.v. *téicle*) agus *támh* ('swoon/sleep', *DIL* s.v. *tám*). Ní léir dom aon réiteach eile.

23d. D'fhéadfadh *tréad* a bheith ag tagairt do *síol gConaill* nó do *Fian Lochlann* sa rann seo, ach de réir mo thuisceana is tagairt do *síol gConaill* atá ann.

24c. Tá foirm an 1 uatha den bhriathar (*roinnios*) i léamh D in áit na foirme a theastaíonn anseo (*roinnis*, 3 uatha). Féach nóta 9a thuas.

25c. Féach nach bhfuil an t-iarméarla *ó* arna bhá tar éis *clú* sa líne seo agus dhá ghuta fhada ag teacht le chéile. Féach Ní Dhomhnaill 1975, 32.

25d. Tá *do runag* i LS S, agus *do rainic* (a thagann le *ráinig* in *IGT* iii §12) i LS D. D'fhágfadh na leaganacha seo cuibheas inmheánach ar iarraidh sa leathrann deiridh. Is é *radhál* (: *a-nallán*) an coigeartú a mholtar in *ABM*, nóta 216, bunaithe ar LS D. Tugaim *do rannadh* (*IGT* iii §97) (: *a-nallan*) mar choigeartú san eagrán.

26a. *Mac lonán* atá i LS S agus *Mac lonáin* atá i LS D. Glactar leis an dá fhoirm seo agus, mar sin, ní dhéanaim aon choigeartú san eagrán ar an bhfoirm atá i LS S. Tá sampla de *mac Lonán* ag glacadh páirte i gcuibheas in *GB* 9.31ab: *Minic ón Domhnallsa ar dán / damhsa - is ní mé mac Lonán*. Tá sampla de *mac Lonáin* in Ó Donnchadha (1940, 106–9), 3cd: *a mhic Lonáin atú abhfus, is [do] ro-bháigh do rochtus*.

27d. Is cosúil go nglactar sa teanga chlasaiceach le *Ó do-chí*, mar atá i LS D, chomh maith le *Ód-chí*, mar atá i LS S. D'fhágfadh leagan LS S siolla ar iarraidh sa líne. Mar sin, glacaim le leagan LS D san eagrán. Tá cúpla sampla de *ó do-chí* sa chorpas, mar shampla; *AiD* 88.33: *Gearr go mbéara breath reachda / gá breath dá bhféagha ar bhfolta? / A-nall ó do-chí ar gcionta / tiocfa an rí 's a chrann corcra* 'Soon shall He pronounce the legal doom; what shall be my doom if He regard my sins? Seeing our sins the Lord with His red Cross will come upon us.'

28a. Glacaim le léamh LS D (*Aiseag*) sa líne seo, in áit *As seadh* LS S. Ní thig liom ciall fheiliúnach a bhaint as leagan LS S a thiocfadh go maith leis an rann.

28b. Féach nach bhfuil an t-iarméarla ó báite tar éis *rí* sa líne seo agus dhá ghuta fhada ag teacht le chéile. Féach Ní Dhomhnaill 1975, 32.

30c. Maidir le brí *suas*, féach *DIL* s.v. *súas* II (a).

32c. Is nath nach gann é *séad samhail* i bhfilíocht na scol: féach, mar shampla, *AiD* 17.32cd: *dá dtara i n-aghaidh Gall nGréag / bann gurab séad samhail súd* ‘If [Énri] march against the Greek Goill, may his course have the same fortune’; *TD* 14.28cd: *dom chionsa ní séad samhail / ionsa h’éag ót ollamhain* ‘... is not comparable to mine; harder it is that thou shouldst perish from thy poet’; agus *GB* 7.18cd: *go mbé an ghéag, a Dhé, ’na daraigh / a Dhé, rob séad samhail sein* ‘may the sapling, o God, become an oak-tree; may that be, indeed, a true similitude’.

33b. Tá *túith* LS S athraithe agam go *thuaidh* ‘(in the) north’. Ní bheadh léamh D *a tuaidh* ‘from the north’ oiriúnach sa chomhthéacs seo. Féach *DIL* s.v. *túaid*, *thúaid*.

33d. Ní minic a fheictear an briathar *gabhaidh* in úsáid leis an réamhfhocal *ó* mar seo. D’fhéadfaí *uaim* a léamh mar ainmfhocal freisin agus an líne a aistriú mar ‘I will not accept a **concord** without staying.’ Féach *DIL* s.v. 1 *úaimm* (e).

34a. Is fearr léamh LS D sa líne seo, *Do dhuasa troma* in áit léamh LS S *Duasa troma*, ar mhaithe leis an meadaracht agus leis an mbrí.

Is iomaí brí a bhíonn leis an bhfocal *geall*, ag brath ar an gcomhthéacs (féach McKenna 1940, 62–71) agus d’fhéadfaí an líne seo a aistriú ar bhealaí éagsúla. Tá sampla eile de *tuar gill* in *AiD* 26.12: *Nochan fhaghbhaid d’uaislibh Mumhan / do mhuin a dtogha as tuar gill / brath ríogh muna fhuil i nÉilibh / budh díol le fuil Éibhir fhinn* ‘Among Mumha’s nobles Clann Éibhir can find no likely king worthy to rule his race, one who would win that distinction by their choice—except they look for one in Éile’.

34b. Bheadh léamh LS D go breá anseo freisin, *fhóid Fhéilim* in áit *fhóid Oilill*. Tagann siad araon leis na rialacha meadarachta (siollaí, uaim agus cuibheas) agus d'aistreoinn iad araon mar 'Ireland'.

34d. Bheadh léamh LS D *furáil* go breá anseo freisin in áit *fuláir* LS S (féach IGT ii §149).

35b. Is focal aiceanta é *ua* sa líne seo, mar a dheimhníonn an mheadaracht (idir líon na siollaí agus uaim: *°ua ar °nAodhai-ne*). Féach Ní Dhomhnaill 1975, 33.

36b. Tugaim 'the five tributes' mar aistriúchán ar *na cóig cána*, a thagraíonn do chúig chúige na hÉireann, agus mar sin d'Éirinn ar fad (féach Greene 1972, 259).

Glacaim san eagrán le *chríche* (léamh LS D), a thagann níos fearr le ciall an rainn ná mar a thagann *cridhe* (léamh LS S).

37a. Tá litriú éagsúil sa dá fhinné anseo ar an mbriathar *do-ní* sa mhodh coinníollach, 3 iolra (LS S *do déndaois*; LS D *do gheandís*) agus is í an fhoirm normalaithe *do-ghéandaois* atá agam san eagrán (féach IGT iii §1; McManus 1994, 401).

37c. Is é *a chrann* atá i LS D in áit *a croin* LS S. B'fhéidir gurb é an focal *crann* i bhfoirm an ghairmigh uatha a bhí i gceist ag Ó Corbáin (.i. *a chroinn*). Ós rud é go bhfuil an focal *crann* á úsáid go meafarach ag an bhfile, bheifí ag súil le foirm an ainmnigh anseo in áit an ghairmigh (féach McManus 1994, 369). Glacaim le leagan LS D san eagrán.

38a. Tagann na LSí salach ar a chéile maidir leis an bhforainm réamhfhoclach sa líne seo. Foirm an 3 iolra den réamhfhocal *de* atá i LS S, *d̄tobh*, agus foirm an 3 iolra den réamhfhocal *do* atá i LS D, *dhaobh*. Táim tar éis glacadh san eagrán le léamh LS D, ós é is fearr a fheileann don chomhthéacs.

38ab. Tá *dá ndeachadh* na LSe (.i. 3 uatha foshuiteach caite) athraithe agam go *dá ndeachad* (.i. 3 iolra foshuiteach láithreach) ionas go dtagann sé leis an ainmní san iolra (.i. *cairte*, 38b).

38b. Is deacair ciall a bhaint as an bhfocal *dadhra* i LS S. D’fhéadfaí an líne a léamh mar *cairte d’adhra[dh] clann gConaill* ‘charters **exhalting** (?) the descendants of Conall’. Tagann léamh LS D *diamhra* níos fearr le ciall an dáin, agus leis an íomháineachas den chairt *ar ceilt* (6c, 52c). Tá sampla eile de *cairte diamhra* in AiD 21.14: *A-tá ’n-a gcairt cóir a léagadh / leath Éireann is ní hé a-mháin / do[-ug] sgéal ag aicme an Iarla / léagh a gcairte diamhra dháibh* ‘In their charter is half of Éire—it should be often read—nay, it is more than a half which records tell of as belonging to the Earls race; read to them their **private documents**’.

38c. Tá samplaí de *cairt chloidhimh* le feiceáil i roinnt dánta eile. Féach, mar shampla: *Saoth liom do chor, a cholla*, 5ab: *Cóir uatha ní fhaghann sibh / gan bhur ccur go cairt chloidhimh* (Black 1973, 193–209); agus *O’Hara* 13.15abc: *Tadhg mhac Céin re cairt chloidhimh / dá sdair as déanta deimhin / gur dhearbh sé sén a chinidh* ‘One may rely on the story how Tadhg, son of Cian, ensured the prosperity of the race by **sword-charter**’. Tá *re cairt chloidhimh* aistrithe in *DIL* (s.v. *cairt* (b)) mar ‘by military conquest.’

39d. Comhlíonann léamha an dá LS (S: *a haoimhēin(n)*, D *a héinfhrēimh*) na riachtanais meadarachta (siollaí, uaim, cuibheas), ach táim tar éis glacadh le léamh D san eagrán mar gheall ar íomháineachas na líne (.i. *slata abhla*).

40a. Tagann an dá fhinné salach ar a chéile sa líne seo: LS S *Coraighid a dtionól aruim*; LS D *Go teacht líon a ttineoil truim*. Cloím le léamh S san eagrán ach tá ciall le léamh D freisin: ‘Until the full of their great assembly comes, upon hearing...’.

Tá an focal *dtruim* á léamh agam anseo mar ainmfhocal sa ghinideach uatha (féach *DIL* s.v. 3 *trom* II (a))

40b. Ag leanúint ar *cána ar ceilt* (6c, 52c) agus *cairte diamhra* (38b), tá *rún* aistrithe agam mar ‘secret’, ach thiocfadh ‘intention’ go breá le ciall an rainn chomh maith.

40c. Tá dhá théarma éagsúla atá aistrithe agam mar ‘battle clothing’, an chéad cheann anseo, *uradh gliadh* (féach *DIL* s.v. *urad*), agus an dara ceann i líne 41c, *earradh áigh* (féach *DIL* s.v. 1 *errad*). Is foirmeacha éagsúla den fhocal céanna iad *uradh* agus *earradh*.

41a. Is tagairt é *Trian Conghail* do dhúiche Chlann Aodha Buidhe Uí Néill (féach Léarscáil 1; féach freisin FitzPatrick 2004, 161).

41b. D’fhéadfaí *rann* a aistriú ar bhealaí éagsúla, agus tá sé aistrithe agam sa líne seo mar ‘an alliance’ (féach *DIL* s.v. *rann* I (g)).

42b. Faightear an litriú *Uibhilín*, *Uighilín* agus *Uidhilín* i bprós agus i bhfilíocht na tréimhse seo. Cloím leis an litriú a úsáidtear in *AU*, is é sin *Uibhilín*. Féach, mar shampla, iontráil na bliana 1470 (fol. A 94d.): Sluaighedh mor do dhenum leis h-Ua Neill (.i. Enri) a Trian Conghail co maithibh in Coicid uime: .i. h-Ua Domnaill & Fir Manach & Oirecht h-Ui Chathain & **Mac Uibhilin**.

42c. Tá *caor curadh* aistrithe agam mar ‘fireball of warriors’ (féach *DIL* s.v. *cáer* (e)). Níl teacht agam ar aon sampla eile de i bhfilíocht na tréimhse clasaicí. Tá *caor tsluaigh* aistrithe ag Greene mar ‘leader/hero of a host’ (Greene 1972, 257). Tá sampla de *caor charad* in *PB* 6.3cd: ***a chaor charad*** / *gaol dá laghad nach leanfoidhear*, ‘band of friends’.

43c. Tagann léamh S *tig bu* (aimsir láithreach), agus léamh D, *tiocfa a* (aimsir fháistineach, le bá an *a* ina dhiaidh) leis an meadaracht. D’fhéadfaí argóint ar son léamh

S anseo i bhfianaise na mbriathra san aimsir láithreach sna rainn roimhe seo agus ina dhiaidh (.i. 42a *'S iad ag triall mar **táid** a lán*; 44c *le síol Suibhne **bearair** buaidh*; 45c *umhal **tiad** do chor chomhlainn*), ach táim tar éis glacadh le foirm na haimsire fáistíní san eagrán i bhfianaise na copaile san aimsir fháistineach sa chéad líne eile sa dá LS (.i. *rú ní **ba huair araghail***; féach McManus 1994, 417).

43d. Coinním an litriú *araghail* (mar atá in LS D; *DIL* s.v. *airfúigell*) san eagrán, cé gur *u-* nó *o-* an túslitir a bhíonn aige go hiondúil i bhfilíocht na tréimhse clasaicí. Bheadh an litriú *uraghail* go breá anseo freisin, a thagann le LS S *urfhaghwill*.

44b. Tá *trí cinnlitre* aistrithe agam mar ‘three leaders’. Is tagairt é seo do cheannairí na dtrí chraobh de chlann Suibhne (féach Léarscáil 1). Níl teacht agam ar shampla eile ina dtagraítear dóibh leis an bhfocal *cinnlitir*. Féach *AiD* 37.5ab: *Do-rinne Dia do dhealbh neamh / dá **chinnlitir** dá chineadh* ‘God, builder of Heaven, made **two models** for all His race’.

45b. Déanann an file tagairt do mhuintir Uí Bhaoighill mar *bráithre an airdríogh*, agus is díol suime é gur ar an gcaoi chéanna a dhéanann Uilliam Óg Mac an Bhaird tagairt dóibh i nDán 5.18a chomh maith: *Ó Baoighill, a bhráithre féin* (féach nóta 18a ar lch 136).

46b. Bheifí ag súil le urú ar lorg *chraobh* (ginideach iolra) anseo, ach tá séimhiú curtha ar fáil agam ar *chlann* agus na riachtanais do shléagar arna gcomhlíonadh.

46cd. Tá dornán samplaí eile den íomháineachas seo de dhuilleoga mar chosaint le feiceáil sa chorpas, mar shampla; *AiD* 88.27ab: *Díon don uile ar gach n-éinchioth / a **duille ag díon** gach láithreach* ‘It protects the world from every shower, its **leaves protect** the space all around it; agus sa dán *Dlighidh liaigh leigheas a charad*, 15ab: *Fás an fheadha do b’fháth faoilte / fiodh dan **duille díon** ar sean* ‘the wood whose **leaves**

were to give shelter to our ancestors—there was joy to see its growth’ (McKenna 1949, 184).

47c. Tá an file ag déanamh *slógh Uladh* (an t-ainm seo a thugann sé ar arm samhalta aontaithe chlanna Uladh i líne 42d) a chur i gcomparáid le laochra Uladh sa scéal *Táin Bó Cúailgne*.

48c. Tá dhá urlann sa líne seo: *cath Aodha Finn, fáth uamhain / nach fill ó áth iombualaidh* (féach McManus 2017, 61–81). De réir *Betha Náem nÉrenn*, rí ar Bhréifne ab ea Aodh Fionn mac Feargna thart ar 600AD(?) (féach Plummer 1922, 207).

49c. Tá *ó mhúr Mheadhbha* aistrithe agam mar ‘from the castle of Meadhbh’. Tá sampla eile de seo in *AiD* 48.23cd: *an conclonn ó mhúr Meadhbha / comhthrom dúnn a ndoimheanma* ‘equal was the desolation I felt after (the death of) those two heroes **from the Castle of Meadhbh**’.

50c. Níl teacht agam ar shamplaí eile den téarma *gabháil áigh* i ndánta eile. Tá sé aistrithe agam mar ‘dressed for battle’ (féach *DIL* s.v. *gabál* (a)).

51c. D’fhéadfaí *féine* a léamh mar leagan den fhorainm aisfhillteach *féin* (*ar sluagh féine* = ‘our own host’) nó mar *fian* ‘warrior-band’ sa tuiseal ginideach (*ar sluagh féine* = our host of warriors’). Glacaim leis an gcéad léamh seo san aistriúchán. Féach *DIL* s.v. *fadéin*, *féin* agus *DIL* s.v. *fian*.

51d. ‘Fit to be promised (.i. betrothed)’ an tuiscint a bhainim féin as *inghill* (féach *DIL* s.vv. *gell* (a), 3 *in-*), ach níl mé go hiomlán cinnte faoin aistriúchán seo. Sampla deas a bheadh ann den mhóitíf a fheictear i ndánta eile ón tréimhse seo den tír mar “bhean chéile” an rí. Tá sampla den mhóitíf chéanna seo i nDán 6.37: “*Seinbhean Chuinn—ní cúis mhaoidhimh / do bhí, ar sé, “gar seandaoibh / nach dìongmhála don mhnaoi mé / ní hionrádha ar aoi m’óige.*” “The old wife of Conn (.i. Ireland) was ruled by my

ancestors,” he said; “it is not a reason to boast; it cannot be said that I am not worthy of this woman because of my youth.””

52a. An bhrí ‘guides’ a bhainim as an mbriathar *tilidh* anseo (briathar saor, aimsir chaite sa chás seo, *do tileadh*), ag leanúint aistriúchán McKenna in *AiD* 11.26cd: *le hitghibh d’éis a chéile / tiltir Éire ó ghéis Gaille* ‘this swan of Gáille, **guides Éire** by her constant prayers.’

52b. Ní bháitear an t-iarméarla ó sa líne seo tar éis *leó* agus dhá ghuta fhada ag teacht le chéile. Bheadh léamh D ceart go leor anseo freisin *a srian leó mar léigfidhear*. D’aistreoinn *mar* mar ‘as/since’ sa chás seo, rud nach n-atródh brí na líne.

53d. Féach an ginideach uatha neamhghnách, *deichneamhra*, anseo. Is é *deichneamhair* atá in *IGT* ii §§11 agus 36. Tá foirm éagsúil an ghinidigh seo ag glacadh páirte i gcuibheas an rainn (*n-ealbha* : *deichneamhra*), ach ní heol dom aon sampla eile de i ndánta eile (féach freisin *DIL* s.v. *deichenbor*).

55a. Tá foirm chuí na haimsire fáistíní den bhriathar *a-tá* i LS D (*bhiam*) agus tá foirm neamhchlasaiceach i LS S (*béim*). Glacaim le léamh D sa chomhthéacs seo. Féach freisin nóta 12c.

55d. Is léir gur forainm sealbhach atá in *ar* seachas réamhfhocal sa líne seo, agus tá urú curtha ar fáil ina dhiaidh (.i. *ar gcláir Chonuill-ne*).

57cd. Tá comhardadh inmheánach ar iarraidh i leaganacha na LSí (LS S *bíd* : *righ*; LS D *bí* : *righ*), agus tá *bíd* athraithe agam go *bím* mar réiteach air seo.

De réir mo thuisceana, tagraíonn *leis* in 57c don ainmfhocal firinsneach *corp* in 57a, agus ba litriúla ‘to it I do not add the heart’ mar aistriúchán ar 57c.

Dán 2

1c. Ba litriúla an t-aistriúchán ‘What point [of the compass] has his strength not encompassed?’ ar an líne seo.

An bhrí ‘encompassed’ a bhainim as *iadhaidh + um* (féach *DIL* s.v. *íadaid* I (b), II (b)). Féach freisin *AiD* 4.13cd: *fa a thuathaibh do iadh 'n-a fhéithleannaigh / gur léircheangail a-niar go Cruachain gcraobhchollaigh*, ‘but he has **encircled** in his (bonds as) woodbine his lands, and has firmly bound them all in the west as he makes for Cruacha of the branching hazels.’

2a. Tá *Ar ndul aige ar aistrithe* agam mar ‘when [he] took control of’. Tá sampla eile den fhrása seo in *IF* 5.74c: *ar ndol aige ar a dtreabhaibh* ‘when he got hold of their dwellings.’

3b. Is tagairt é *tolach Dá Thí* do Theamhair (féach Williams 1980, 368; agus Léarscáil 2). Is iarméarla é *Dá*, agus níl sé ag glacadh páirte in uaim sa líne (*°tolcha Dá °Thí*). Féach freisin *BST* 208.2–3: *Airgidh go Bóinn fa bádhd lé / lámh óir lámh airgid ar áoi / do sgáoil úaim tigh Dá Thí / mur do bhúail rí Midhe mhnáoi*.

4d. Glacaim leis gur botún seachadta é an litriú *daighne* sa LS agus, mar a mholtar in *ABM* nóta 482, tá sé athraithe agam go *daingne*. Tagann an t-aistriúchán ‘that was a prince who was our greatest security’ ar *mac ríogh sin fa daingne dhúinn* anseo le haistriúcháin eile ar *daingean* leis an réamhfhocal *do*; féach, mar shampla, *AiD* 63.8cd: *trí thairnge ar gcoim ar do chóir / fa choill mhóir ní daingne dhúin* ‘they would not be a **greater protection to us** in a wood than the Three Nails which saved us from Thy justice.’ Féach freisin *DIL* s.v. *daingen* I (d).

6a. Tá an focal *ua* aiceanta sa chás seo, ag glacadh páirte in uaim (*°ua na °nAodh*) agus i gcuibheas inmheánach (*ua : dual*) (féach Ní Dhomhnaill, 10–11).

7a. Tá *dhochar* na LSe athraithe agam go dtí foirm chuí an ghinidigh (*dhochair*), san eagrán (*DIL* s.v. *dochor*). Is féidir le *rinn* a bheith firinsneach nó baininsneach de réir *IGT* ii §§41 agus 149 agus, mar sin, tá an séimhiú atá sa LS coinnithe agam ar lorg an fhorainm shealbhaigh *a*. Tá *rinn* aistrithe agam mar ‘worst’ (féach *DIL* s.v. 1 *rind* (d)).

9a. Glacaim leis go bhfuil an séimhiú ar *Cian* ceart go leor, mar atá sna samplaí seo in *IGT* ii §15, 699: *Oirdherca do gleic is Goill / coingleaca Cheit is Chonoill*; agus §42, 1186: *Oirrdherca do ghleic is Goill / coinghleaca Cheit is Chonoill*.

11d. Nuair a rinneadh tiarna de Mhaghnas sa bhliain 1537, d’athraigh clann Dálaigh a bpolasaí agus rinne siad iarracht a gcaidreamh le muintir Uí Néill a fheabhsú (féach Carney 1943, 283). Léirítear an caidreamh nua seo eatarthu in *AFM* freisin faoi iontráil na bliana 1539: *O Néill .i. Conn do thocht go Dún na nGall im chaiscc do shaighidh Uí Dhomhnaill, 7 ro naidhmsiot síth, caradradh, 7 codach amhail as deach 7 as daingne ro fhédsat fria roile* ‘O’Neill, i.e. Con, came to Donegal about Easter, to visit O’Donnell; and they made peace, friendship, and alliance with each other, as well and as firmly as they possibly could’. Tuigtear dom go bhfuil an file ag déanamh tagartha don athrú polasaí sin sa líne seo.

13a. Tá *ndaor* na LSe athraithe agam *aor* san eagrán. Féach freisin Dán 4.12d, áit a bhfuil *ndaoradh* i leagan na LSe athraithe agam go *n-aoradh* san eagrán (féach lch 72, agus nóta ar lch 100).

14a. Tá *Tréan fileadh* aistrithe agam mar ‘The strength of poets’, cé nach léir dom go díreach céard is brí le *Tréan* sa chás seo. De réir *DIL* s.v. *trén* ‘strong, powerful; strength, strong man/thing’ is brí le *Tréan*, ach i nGaeilge an lae inniu tá an bhrí ‘in great amount, plenty; an abundance’ ann chomh maith (féach Dinneen 1927, 1246). Níl teacht agam ar

shamplaí den bhrí dheireanach seo i ndánta ón tréimhse chlasaiceach, ach thiocthadh an tuiscint sin go maith le ciall an rainn seo agus é a aistriú mar ‘A mass of poets’.

14d. Is léir go bhfuil brí dhiúltach leis an bhfocal *sgéal* sa chás seo (féach *DIL* s.v. *scél* III (c)) agus, mar sin, tá sé aistrithe agam mar ‘blemish’.

15a. Tá *a thaobh nua* aistrithe agam mar ‘his bright body’ (féach *DIL* s.vv. *núa* I (b), *taeb* I (c)).

15cd. Tá *bráth* na LSe athraithe agam go *brath* chun cuibheas inmheánach a chur ar fáil sa leathrann (*brath* : *rath*). Fágann sé seo sampla de bhreacadh sa leathrann (15c *rath*, *brath* 15d *rath*).

Ba litriúla an t-aistriúchán ‘what day did their good fortune not yield to them’ ar líne 15d.

Dán 3

1b. Tá siolla ar iarraidh i leagan na LSe den líne seo, agus tá an forainm sealbhach 3 uatha firinsneach *a* curtha ar fáil agam roimh *fhad* mar réiteach. Tagann sé seo leis an séimhiú ar *fhad* atá ag teastáil le haghaidh uama sa líne (*°fhad gur °iarr*).

1cd. Déanann an file pearsantú ar *an chóir* sa leathrann seo agus í ag feidhmiú mar ainmní na mbriathra (*dá bhfaghadh* (1c) agus *nach labhair* (1d)). Tá diúltach dúbailte in 1d nach bhfuil léirithe agam san aistriúchán (*ní hí an chóir nach labhair linn*), ba litriúla an t-aistriúchán ‘it is not justice that does not speak in my favour.’

Féach go bhfuil samplaí eile de *tóir* agus *tabhach* le chéile i ndánta eile sa chorpas, mar shampla: *DMU* 1.12cd: *cáin do-chóidh le Fád Fuinidh / Mág Uidhir **tóir a tobhaigh***. ‘Maguire is the **force which collects** the tribute that has been put on Ireland’; agus *TD* 24.43cd: *fuair anois **tóir dá tabhach** / Bóinn don chrois budh céadfadhach*. ‘a **troop** hath come **to levy her**, the Boyne will rejoice at that ban.’ Tá an t-athrá ar an bhfocal *tóir* sa

dán seo pléite agam ar lch 35 thuas; tá sé aistrithe agam mar ‘pursuit party’ síos tríd (féach *DIL* s.v. *tóir* I (c), agus II (b)).

2b. Tá dornán samplaí eile de *cuirn fhiar* sa chorpas. Féach, mar shampla: *O’Hara* 29.11a: [Ar] *Art mhac Cuinn na gcorn bhfiar*, ‘...of the crooked drinking horns’; agus sampla eile in *SVBDL* 27.16b: *ré mac Cumhaill na gcorn bhfiar*, ‘...of curving goblets’. Tá sé aistrithe in *DIL* s.v. *fíar* mar ‘of curved drinking-horns’, agus cloím féin leis an aistriúchán seo.

4a. Tá dornán samplaí eile sa chorpas de *cath Bearnais*, *sluagh Bearnais*, srl. (féach Léarscáil 2, ‘Bearnas Mór’). Mar shampla, *AiD* 25.15: *Créad acht coimhhead do chath Bhearnais / a bheith treimhse mar tá sé / ar dhaingean mar ghiall i ngéibhionn / nach cailleadh Fiadh Éirionn é?* ‘Is it not safety for Bearnas’ host that for a space he be, as he is, a hostage held in a fort, so that Éire might not lose him?’

4c. Tá cúpla brí éagsúil leis an bhfocal *coill*, agus tá sé aistrithe agam mar ‘violation’ anseo (féach *DIL* s.v. *2 coll* (d)).

6a. Tá *ar* na LSe athraithe agam go *agus*, mar a mholtar in *ABM* nóta 177, chun líon na siollaí sa líne a cheartú. Tá an séimhiú bainte agam den fhocal ina dhiaidh (*m(h)uirn*) de thoradh an athraithe seo.

Tá an dara *l*, nach bhfuil i mbunlitriú an fhocail ach atá ann leis an nguta meánach roimhe a léiriú, bainte agam den aidiacht *mil(l)se* de réir an pholasaí eagarthóireachta (féach *DIL* s.v. *milis*; tuilleadh plé in *ABP* nóta 29–30).

7cd. Tá *ar* na LSe athraithe agam go *an* ar mhaithe le ciall an rainn. Féach an chosúlacht idir an leathrann seo agus an leathrann in *PB* 26.26cd: *gidh eadh is dá éan dár n-ealta / dá fhear sgéal an reachta ríogh*.

8a. Tá *ar* na LSe athraithe agam go dtí *a*, an mhír ghairmeach, i bhfianaise an bhriathair sa mhodh ordaitheach i líne 8c.

8bd. Cé nach luaitear ach leagan amháin den fhorainm réamhfhoclach 3 uatha firinsneach *de* in *BST* 193.21, tá fianaise ann go nglactaí le *dé* chomh maith, agus go mbeadh comhardadh slán idir *mé* agus *dé* (féach Hoyne 2016, 186–200).

8c. Ní ritheann aon bhealach eile liom le *na hinnill* na LSe a thuiscint ach mar bhriathar sa 2 uatha modh ordaitheach diúltach (*IGT* iii §54). Níl aon sampla eile aimsithe agam den bhriathar seo sa mhodh ordaitheach i ndánta eile ón tréimhse.

9a. Maidir leis an aistriúchán ‘concerning’ féach *DIL* s.v. *timchell* III (c).

9c. An t-aistriúchán is litriúla ar *do-ní dóigh de* ná ‘makes an expectation/soft target of’. D’fhéadfaí é seo a thuiscint agus a aistriú ar bhealaí éagsúla ag brath ar an gcomhthéacs; mar shampla, ‘to take advantage of’ nó ‘to see no danger in’. Tá sé aistrithe agam mar ‘sees no danger in’ sa chás seo, mar go mbraithim gurb é sin is feiliúnaí sa chomhthéacs seo. Tá sampla eile de seo in *AiD* 65.28cd: *Luibh chabhra ar chóir ndoidhíolta / tarrla róin an roiréalta / teann tóir ga mbí baránta / dóigh dhí gion gur doidhéanta*, ‘We have now before us the great star, the healing-herb to cure our heavy debt—though we need not fear those debts now; a troop is ever brave when it has help to rely on.’ Féach freisin go n-aistríonn McKenna *do-ním d[óigh] de* ina ghluais mar ‘I do not think him, it, dangerous, hard, etc.’ (McKenna 1940, 289).

9cd. Tá aicill ar iarraidh i leagan na LSe (*ndearbadh* : *mbearar*) agus tá *ndearbadh* athraithe agam go *ndearadh* san eagrán chun é seo a leasú.

10b. Tá *adhbhar guaise* aistrithe agam mar ‘imperiled’, ach ba litriúla ‘object of danger’ mar aistriúchán air.

10c. Tá *is ionchuir ar* aistrithe agam mar ‘should be let upon’, a thagann leis an aistriúchán in *DIL* s.v. 3 *in-* (b) ‘to be put’, ‘proper to be put.’

11a. Mar a mholtar in *ABM* nóta 177, tá *choir* na LSe athraithe agam go *choire* san eagrán chun líon na siollaí sa líne agus san fhocal deiridh a cheartú.

11d. Tá rogha in *IGT* ii §192 idir *láimhe* agus *lámha* mar ghinideach uatha an fhocail *lámh*. Tá an fhoirm *lámha* ag teastáil anseo chun aicill a chur ar fáil (*grádha : lámha*).

12cd. Go hiondúil, úsáidtear *foráil* (*IGT* iii §69) leis an gcopail dhiúltach, ach feicimid é i ráiteas dearfach anseo.

Maidir leis an aistriúchán ‘demand’ ar *maoidheamh* féach *DIL* s.v. *moídem* (b), agus (d).

13b. Tá *is ard sdair* aistrithe agam mar ‘famed’. Tagann sé seo le haistriúcháin eile air. Féach mar shampla, *AiD* 7.33a: *Mac mic Fhéidhlim as ard sdair* ‘Famed Féilim’s grandson’.

Tá míléamh sa tras-scríbhinn den dán seo in *ABM*, áit ar léadh *a mac* seachas *o mac*, agus as sin tá an t-athrú *a mheic* molta i nóta 177.

13c. Tá diúltach dúbailte sa líne seo nach bhfuil léirithe agam san aistriúchán. Ba litriúla ‘would not be unexpected’ mar aistriúchán.

14a. Ag brath ar an gcomhthéacs, is iomaí bealach a bhféadfaí an focal *breath* a aistriú. Tá sé aistrithe agam anseo mar ‘legal ruling’ (féach *DIL* s.v. *breth* (g)).

15d. Tá *cuirim air* aistrithe agam mar ‘I compel him.’ Féach go bhfuil sampla eile de *cuirim ar* in *AÓD* 35.15ab: *Cuirim ar mhaor na meidhe / díon m’anma go háireidhe* ‘I lay it particularly on the steward of the scale to guard my soul’.

Tá *aindligh* na LSe athraithe agam go *a ndligh* san eagrán. Ní mór siolla amháin a bheith i ndéanach líne d de réir na riachtanas meadarachta, agus cuireann an t-athrú seo uaim ar fáil sa líne (*°déineamh a °ndligh*).

Dán 4

1b. Is deacair a rá go cinnte ar chóir séimhiú a chur ar fáil ag tús an fhocail *treise* sa líne seo ar lorg *dá*. Níl sé séimhithe sa LS, ach d'úsáid an scríobhaí an giorrúchán *e* ós cionn *t* ag tús an fhocail, áit a mbeadh súil leis an marc séimhithe. D'fhéadfadh an forainm sealbhach *a* in *dá* a bheith ag tagairt don ainmfhocal firinsneach *tréan* sa líne roimhe (agus sa chás sin bheadh séimhiú de dhíth ina dhiaidh), nó ag tagairt don ainmfhocal baininsneach sa chéad líne eile *fuil* (agus sa chás sin níor chóir séimhiú a chur ar fáil). Ós rud é go bhfuil rogha anseo, fágтар é gan séimhiú san eagrán. Féach freisin nóta 2a thíos.

Úsáideann an file an 1 iolra den bhriathar, den fhorainm, agus den fhorainm sealbhach sa chéad rann seo (.i. *tárthomar*, *ionn*, *ar ndíon*), agus tá sé aistrithe agam mar 1 iolra sa Bhéarla ('we have received', 'us', 'protecting us') ach d'fhéadfaí é a aistriú mar 1 uatha freisin ('I have received', 'me', 'protecting me'), mar atá déanta i línte 5ab: *Tréan airdríogh do uaisligh sinn / mar gach n-ollamh dá n-áirmhim* 'It was the strength of a high-king that ennobled **me**; as with every poet that I list'.

2a. Tá séimhiú curtha ar fáil agam ag tús an fhocail *treise* ar lorg *dá* (.i. an réamhfhocal *de* leis an bhforainm sealbhach *a*) atá ag tagairt don fhocal firinsneach *lucht* sa chéad líne eile. Tá an giorrúchán *e* ós cionn *t* ag tús an fhocail sa LS, agus marc séimhithe ar iarraidh. Féach freisin nóta 1b thuas.

3a. Tá *'gá raibhe sin* aistrithe agam mar 'whom he served'. Féach a leithéid chéanna in *LClAB* 6.2a: *Dh'éis an ríogh 'gá raibhe meisi*. Féach freisin Dán 6.3a.

5c. Tá an líne seo débhríoch. Is féidir *'na gceann ag cur* a thuiscint agus a aistriú mar 'going against them' (féach *DIL* s.v. 2 *cenn* IV 45) nó mar 'adding to them' (féach *DIL* s.v. 2 *cenn* IV 47–48) agus, as sin, 'supporting them'. 'Going against them' an tuiscint a bhainim as sa chomhthéacs seo.

7b. Ba litriúla 'I regret the extent to which I have confirmed that...' mar aistriúchán ar an líne seo.

9c. Tá neart samplaí de *damh Ré* san fhilíocht chlasaiceach, agus aistrím anseo é mar 'ox of Ré'. Féach, mar shampla, *AiD* 15.27ab: *Sé tar chách do thagh Torna / an Damh Ré ó ráth Eamhna* 'Torna spoke especially of this **Ox of Ré** from Eamhain's fort; *Butler* 10.4cd: *damh ré do réir a aicme / 's é don chléir is comairce*; agus *DMU* 22.37cd: *damh ré ríghthána berta / ré síthchána soineanta* 'the leading stag of the active royal herd, the peaceful cheerful moon' (Greene 1972, 212–3). Féach freisin *DMU* nóta 335.

Tagairt do ríthe Uladh agus d'Eamhain Mhacha (féach Léarscáil 2) is ea *na ríogh a hEamhain* sa líne seo (féach Williams 1980, 376).

10c. Tá *taobh re* aistrithe agam mar 'depending on' (féach *DIL* s.v. *taeb* III (c)). Féach freisin McKenna 1940, 327.

Is féidir an forainm sealbhach *a* a léamh mar 3 iolra, ag tagairt don *oireacht*, nó mar 3 uatha firinsneach ag tagairt don phátrún (.i. *airdrí, flaith fionnFhódla*), mar atá agam san aistriúchán.

11a. D’fhéadfaí *leis* a léamh mar thagairt don chnuasainm firinsneach *oireacht* nó don phátrún (.i. *airdrí Murbhaigh*). Tugaim le fios san aistriúchán gur tagairt don phátrún é, ach d’fhéadfadh a mhalairt a bheith i gceist.

11c. Ní fios dom aon sampla eile de *beódha* (*DIL* s.v. *béodae* (a)) i ndánta ón tréimhse chlasaiceach. Tá *beó* in *IGT* ii §§139, 205.

11d. Tá *ndéaradair* na LSe athraithe agam go *ndearnadair*, foirm chúí an 3 iolra aimsir chaite den bhriathar *do-ní*.

12a. Tugtar faoi deara go n-úsáidtear an fhoirm spleách den bhriathar anseo (.i. *Aigeóram*) áit a mbeadh súil leis an bhfoirm neamhspleách (*Aigeórma(o)id*). Tá plé air seo agus samplaí in McManus 1994, 401. Tá sé aistrithe agam amhail is gur fhoirm neamhspleách é.

De réir mo thuisceana, tá *air* sa chéad líne seo ag tagairt don chnuasainm firinsneach *oireacht* sa chéad líne eile. Má léitear é mar thagairt don phátrún, d’athródh an chiall sa tslí seo a leanas: “In short, I will invoke the assembly of the king of Conall’s roots against him, that which is my greatest guarantor, since satirising them is no security against them (?).”

12d. Tá *ndaoradh* na LSe athraithe agam go *n-aoradh* san eagrán ar mhaithe le ciall an rainn agus chun uaim a chur ar fáil sa líne (*°orra a °n-aoradh*). Féach gur ghá *ndaor* sa LS a athrú go *aor* in áit eile (Dán 2.13a, lch 63 thuas).

Glacaim leis go bhfuil *orra* sa líne seo ag tagairt don chnuasainm *oireacht* i líne 12b.

13c. Tá *gan taom dtais* aistrithe agam mar ‘without a moment’s weakness’. Tá sampla eile de seo sa dán *Treóin an cheannais Clann Dálaigh*, 55ab: *Airdeóchaidh fós gan taom*

dtais / *meanma gliadh buidhne Bearnais* ‘The warlike spirits of the band of Bearnas will rise yet **without softness**’ (McKernan 1948, 8–24).

14c. Tá an mhóitíf d’úll ar an bhfarraige le feiceáil i ndánta eile ón tréimhse chlasaiceach, mar léiriú ar éadóchas nó cruachás duine. Féach, mar shampla *IBP* 39.8: *Reac a ttrice mar tá mé / ón chomharsain go chéile / mar ubhall ó thuinn go tuinn / ag fulang luim is leatruim*; *AiD* 48.13: *Damh féin is fochainn toirirse / baramhail do-bhéaroinnse / ubhall is é idir thonnaibh / mé ag fulang a bhfuaromair* ‘I can compare myself—’tis a sad business!—when suffering from my present misfortunes only to an apple tossed about on the waves’; agus sa dán *Seisior sinne saor ar sliochd*, rann 8: *’S me ’n t-ubhall o thuinn go tuinn / ’s me ’n long ar reubadh a seól / ’n tabhall cubhr’ air call a bhath me / ’s an déigh cháich cho bhi me beo* (Cameron 1894, 333–4).

15a. Tá siolla sa bhreis i leagan na LSe den líne seo, agus tá *as* na LSe athraithe agam go ’s san eagrán.

16ab. Tá *bfile* na LSe athraithe agam go foirm chuí an tabharthaigh uatha *bhfilidh* (*IGT* ii §21).

Maidir leis an locht *agallaimh agus fáisnéis* sa leathrann seo, féach an plé ar lch 33 thuas.

18d. Tugaim ‘adversaries’ mar aistriúchán ar *easorradh*. ‘Outlaw, rebel’ an t-aistriúchán a thugtar ar *easorradh* in *DIL* s.v. *esurrad*, agus is minic a fhaightear an t-aistriúchán ‘stranger’ air i ndánta eile, *AiD* 77.32ab, cuir i gcás: *Nós gach easurradh riamh roimhe / rug a bhuidhe madh beag fuair* ‘A **stranger** gives thanks for even a small gift’. Tá an t-aistriúchán ‘adversaries’ oiriúnach sa chás seo i mo thuairimse. Tá an file faoi chosaint tiarnaí éagsúla eile le linn a dhíbeartha, agus tagraíonn *easorradh* do na tiarnaí eile seo.

Is iomaí brí éagsúil a bhíonn leis an bhfocal *eineach* (sa tabharthach iolra, *ionchaibh*, sa líne seo), agus tá sé aistrithe agam anseo mar ‘protection’ ag leanúint *DIL* s.v. 1 *enech*, *ainech* I (a).

19a. Tá sé deacair ciall a bhaint as an líne seo mar atá sa LS. Níorbh ionadh liom é dá léifeadh scríobhaí *Ga* ó 18a, agus is cinnte go mbeadh níos mó céille le *Gé*, *Gidh* nó *Gach* a bheith ag tús na líne seo. Tá *Ga* na LSe athraithe agam go *Gach* san eagrán.

25a. Tugaim ‘my poetry was not taken for granted’ mar aistriúchán ar an líne seo. Féach an plé ar bhrí *do-ní dóigh de* sa nóta ar líne 9c de Dhán 3 (féach lch 95).

26c. Tá *nar fhéagh dot ollamh* aistrithe agam mar ‘did not have regard for your poet’. Tagann an t-aistriúchán seo leis an aistriúchán in McKenna 1940, 294, ar *f[éaghaim] do*, ‘I have regard for.’

27b. Tá séimhiú curtha ar fáil agam ar *fir* na LSe (ginideach uatha) ar lorg *gach*. Tá an t-athrú seo ag teastáil le go mbeidh uaim sa líne (*°fhir fa °anfhochain*).

29b. Tá ‘so much as’ curtha leis an aistriúchán agam idir lúibíní cearnacha ionas nach dtiocfadh an t-aistriúchán salach ar an méid atá ráite ag an bhfile i nDán 1.33: *Ní hionann 's an file Flann / ní dhearna a tuaidh acht tadhall / ní tadhall ba thuaidh mo thoil / ní ghabham uaim gan anmhoin* ‘Unlike the poet Flann, who only went to the north to visit, **visiting the north is not my will**, I will not go if not to stay.’

30b. Tá siolla ar iarraidh i leagan na LSe den líne seo. Tá an t-alt curtha ar fáil agam roimh *finnEóirpa* san eagrán, ós rud é go mbíonn an t-alt ann roimh *Eóraip* in amanna sa tuiseal ginideach (féach *DIL* s.v. *Eóraip*). Féach, mar shampla, *LClAB* 24.10cd: *gé do ríoghadh rompo so / ríodhamh ochta na hEóirpa*.

31a. Tá cúpla brí éagsúil leis an bhfocal *bile* (féach *DIL* s.v. *bile*). D’fhéadfaí é a thuiscint mar ‘mast (of a ship)’ (mar thagairt siar don long luaite i líne 30a: *Saor uama ar luinge leónta*), ach is dóichí gurb é ‘tree’ an bhrí atá leis anseo, aistriúchán a thagann le híomháineachas rann 31 ina iomláine (.i. 31d *ar gcraobh*).

31b. De réir *AFM*, fuair an rí Mongán mac Fíachnai bás sa bhliain 625, agus deirtear go raibh sé cumasach mar rannaire. Ní dóigh liom go bhféadfaí *mongán* a léamh mar ‘great canopy’, cé go dtiocfadh an tuiscint seo go deas le híomháineachas an rainn (.i. *bile*, *ar gcraobh*).

31cd. Tá cuibheas inmheánach ar iarraidh i leagan na LSe den leathrann seo. Mar a mholtar in *ABM* nóta 471, tá *tír* (31c) athraithe agam go *taobh* san eagrán, athrú a chuireann cuibheas ar fáil (*taobh* : *gcraobh*) gan cur isteach ar bhrí na líne.

32a. Tá *Ioldhanach* na LSe ceartaithe agam go *Ioldánach*, a chiallaíonn ‘one of many arts/skills’ (féach Greene 1972, 272).

32c. Tá séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg an réamhfhocail *ós*. Féach Ó Maolalaigh (2016) le haghaidh plé ar an réamhfhocail seo, le tuilleadh samplaí agus fianaise a thacaíonn leis an athrú seo.

32d. Tá sé suimiúil go roghnódh an file Fítheal, file Chormaic mhic Airt, mar mhacasamhail Mhaghnaís, ós rud é go raibh caidreamh achrannach idir Fítheal agus Cormac. Tá tuilleadh plé ar Fhítheal agus ar a chaidreamh le Cormac mac Airt in McManus (2016, 129–132).

DÁN 5 – RÉAMHRÁ

An file

Uilliam Óg (mac Cormaic) Mac an Bhaird (†1576) a chum an dán seo d’Aodh Dubh (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill (†1600) sa bhliain 1567. De réir *AFM* 1576, *ollamh Uí D[h]omhnaill lé dán* ab ea Uilliam Óg, agus fuair sé bás ar 22 Feabhra an bhliain sin i nDroim Mór, gar do Bhaile Dhún na nGall. Cé gur mhair, ar a laghad, naoi ndán de chuid Uilliam Óig go dtí an lá inniu, níl ach dhá cheann acu sin in eagar go dtí seo: *Biaidh athroinn ar Inis Fáil* (Ó Cuív 1977) a chum sé sa bhliain 1572, leath de ag moladh Aodha Uí Dhomhnaill, agus leath de ag aoradh Iarla Tuamhain, Conchobhar Ó Briain; agus *Trí Coin chosnas clú Gaoidheal* (*DMU* 18) a chum sé do Chú Chonnacht Mág Uidhir am éigin idir 1566 agus 1576. Tá na seacht gcinn eile i gcló in *ABM*:

- ABM* 230 *Fada súil Éireann re hAodh*
—d’Aodh (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill, am éigin idir 1567 agus 1576
- ABM* 266 *Gaoidhil meallta nó mac Néill*
—do Thoirdealbhadh (mac Néill) Ó Néill, am éigin idir 1567 agus 1576
- ABM* 273 *Gluais, a theachtairé théid siar*
— do Sheaán (mac Uilliam) de Búrca, am éigin idir 1571 agus 1576 (?)⁹
- ABM* 274 *Gréas dearbhtha Duan na Feirsde* (in eagar sa tráchtas seo)
— d’Aodh (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill, 1567
- ABM* 339 *Mithidh th’athdhúsgadh, a Aodh*
— d’Aodh (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill, am éigin idir 1567 agus 1576
- ABM* 384 *Olc cúitighthear comaoin Dé*
—dán cráifeach

⁹ Ní bhíonn sé soiléir i gcónaí cé acu Uilliam Óg Mac an Bhaird nó a mhac, Uilliam Óg mac Uilliam Óig Mhic an Bhaird, atá i gceist nuair a chuireann scríobhaí a ainm le dán. Go hiondúil, déanann scríobhaithe idirdhealú idir an dá Uilliam Óg sna ceannscríbhinní, nó is féidir fáil amach cé acu atá i gceist ó eolas eile faoi dhán (dáta, pátrún, eachtraí). Nílím go hiomlán cinnte cé acu a chum *ABM* 273.

ABM 477 *Trom an suan-sa ort, a Aodh*
— d’Aodh (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill, am éigin idir 1567 agus
1576

An pátrún

Tháinig Aodh Dubh (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill i gcomharbas ar a dheartháir, an Calbhach Ó Domhnaill, mar thiarna ar Thír Chonaill sa bhliain 1566 tar éis bhás an Chalbhaigh. Ba phátrún maith é don fhilíocht. Tá an bua a fuair sé ar Sheaán Ó Néill i gCath Fhearsaid Mhór i measc na n-éachtaí ba mhó a bhain sé amach le linn a réime, agus is é an bua seo is ábhar do Dhán 5. Sheas sé siar go hoifigiúil ó ról na ceannaireachta sa bhliain 1592, nuair a rinneadh tiarna dá mhac, Aodh Ruadh Ó Domhnaill. Fuair sé bás ar 7 Nollaig 1600.

Ábhar an dáin

Seo an t-eolas a thugann an scríobhaí Séamas Mág Uidhir dúinn sa cheannscríbhinn a chuir sé leis an dán, ar leathanach 129 [= 137] de LS D:

LS D

Uilliam óg mac an Bhaird do rinne an dán so da thighearna. Aodh mac Maghnasa, in ar chuimhnigh mar do bhris an taodh sin maidhm feirsde súilidhe ar o Néill Seaan mac Cuinn. an chead bhliadhain do goireadh tighearna don Aodhsoin mac Maghnasa. 1567.

Eagrán

Uilliam Óg Mac an Bhaird do-rinne an dán-so dā thighearna, Aodh mac Maghnasa, inar chuimhnigh mar do bhris an tAodh sin maidhm Feirsde Súilidhe ar Ó Néill, Seaán mac Cuinn, an chead bhliadhain do goireadh tighearna don Aodh-soin mac Maghnasa, 1567.

Uilliam Óg Mac an Bhaird composed this poem for his lord, Aodh, son of Maghnas, in which he recalled how that Aodh inflicted the rout at Farsetmore on Ó Néill, Seaán son of Conn, in the first year of the lordship of that Aodh son of Maghnas, 1567.

Is ar 8 Bealtaine 1567 a troideadh cath Fhearsaid Mhór. Tá cur síos cuimsitheach ar an gcath seo in Hayes-McCoy (1969) agus in *AFM 1567* agus, den chuid is mó, tagann na ffricí sna cuntais sin leis an gcuntas atá sa dán seo. Cur síos ar an gcath féin agus ar an méid a tharla ina dhiaidh atá sa chuid is mó den dán. Tháinig Seaán Ó Néill isteach i dTír Chonaill le slua míle fear chun an tír a chreachadh. Chuaigh siad chomh fada le Leitir Ceanainn (féach Léarscáil 2), agus chuaigh siad trasna inbhear na Súilí ag Fhearsaid Mhór le lag trá (rann 2). Bhí Aodh ar Ard an Gháire ag an am seo le feadhain bheag fear (rann 3). Ní raibh na Conallaigh ag súil leis an ionradh seo de réir rann 4, agus chuir Aodh marcshlua beag amach i gcoinne fhórsaí Uí Néill (rann 6) ionas gurbh fhéidir leis dul siar agus a fhórsaí féin a chruinniú le chéile.

Déanann an file liosta de na teaghlaigh i dTír Chonaill a bhí páirteach sa chath, ag cur na Suibhneach chun tosaigh: Mac Suibhne Bághuinigh (rann 14), Mac Suibhne na dTuath (rann 15), Mac Suibhne Fánad (rann 16). Ina ndiaidh sin, luaitear muintir Uí Bhaoighill (rann 18) agus muintir Ghallchobhair (rann 19). Is léir go raibh páirt lárnach ag na Suibhnigh sa chath, agus luann an file arís iad i rann 11, áit a ndeir sé go raibh siad ann nuair a rinneadh an cinneadh ionsaí a dhéanamh ar fhórsaí Uí Néill. Chruinnigh Ó Domhnaill thart ar cheithre chéad fear (rann 13) chun dul ina gcoinne.

Nuair a thug na Conallaigh aghaidh ar na hionróirí d'éirigh leo an ruaig a chur orthu (rann 22). Theith muintir Uí Néill ar ais i dtreo Fhearsaid Mhór, ach faoin am a shroich siad an t-inbhear bhí sé ina lán mara. Bádh cuid mhór de shlua Uí Néill nuair a rinne siad iarracht teitheadh trasna an inbhir, agus maraíodh cuid eile díobh agus iad gafa idir an t-uisce agus na Conallaigh a bhí ar a dtóir (23–4).

De bharr na náire a tharraing an cath ar Sheaán Ó Néill agus ar a mhuintir, d'iarr sé cabhair ar mhuintir Mhic Dhomhnaill chun díoltas a bhaint amach ar Chineál Chonaill.

Níor thug sé aird ar an naimhdeas eatarthu agus chuaigh sé faoina gcosaint gan a bheith faoi choimirce dhleathach agus mharaigh muintir Mhic Dhomhnaill é ar a dtalamh féin ar 2 Meitheamh 1567.

Ceiliúrann an file an bua seo ar Ó Néill agus ar a mhuintir sa dán, agus deir sé go bhfuil na Conallaigh tar éis díoltas a bhaint amach orthu as gach éagóir a rinneadh ar Chineál Chonaill le linn na coimhlinte fada idir an dá dhream. Cuireann sé seo i gcuimhne dúinn an óráid a thug Aodh Ó Domhnaill roimh an gcath, de réir *AFM* 1567:

Ro [é]a[g]caoín Ua Domhnaill a imnedh 7 a ettualang fris na maithibh sin, 7 atbert friú gur bhó lainne 7 gur bhó maisi lais a écc, 7 a oittheadh do maighin, riasiú no fhodaimhfeadh an do radsat Cenel Eocain do thár 7 do tarcasal fair budhein, for a dherbhfhine, 7 for a chomhfuilidibh amhail ná ro fhulaing 7 ná ro fhodhaimh a bhunadhchenél riamh roimhe...

To these chiefs O'Donnell complained of his distress and injuries; and he protested to them that he would deem it more pleasing and becoming to fall and die in the field, than to endure the contempt and dishonour with which he himself, his tribe, and his relations, had been treated by the Kinel-Owen, such as his ancestors had never suffered or endured before...

Tagraíonn an file do Dhomhnall Óg Ó Domhnaill, a maraíodh i nDíseart Dá Chríoch (i gCo. Thír Eoghain an lae inniu) i gcath i gcoinne na nEóghanach sa bhliain 1281:

31. *Guin Domhnaill Dísirt dá Chríoch,
doilghe é 'ná gach éindíoth;
iomdha éacht uainn 'na ionadh
san chréacht do-chuaidh cúitiughadh.*

I dtreo dheireadh an dáin, molann an file an pátrún agus brostaíonn sé é chun dul agus níos mó a dhéanamh anois. Luann sé cathanna eile a bheidh le troid sa todhchaí de réir na tairngreachta: cath Mhaisdean, cath Shligigh agus cath Shaingeal (rann 46). Tá tagairt do na catha seo, cathanna a bhí fós le teacht, le feiceáil i ndánta eile freisin. Féach, mar shampla, *DiD* 97.42–3:

42. *Cuirfidh cath Mhullaigh Maisdean
gleo re bhféachfaidh fíorghaisgeadh;
brisfidh calg fa mhagh Midhe;
gar do Thadhg an tairngire.*

43. *Cath díbheirgeach Dúin na Sgiath
cuirfidh oidhre fhóid fhinnChliach;
re a ré muidhfidh gach mearchath
is cuirfidh sé an Saingealchath.*

“He will engage in the battle of Mullamast; a battle in which he will attempt true skill at arms; he will fight on the plain of Meath, near to Tadhg the prophet.”

“The heir of the bright land of Cliu will engage in the in the battle of Donaskeagh; during his time every furious battle will break out and he will engage in the battle of Saingeal.”

Luaitear cath Saingeal i rann 35 den dán *Cia is sine cairt ar chrích Néill* (Ó Raghallaigh 2008, 134):

35. *Tusa chuirfeas cath Saingeal,
tú an cníocht ar ar céadchailleadh,
tú an aoibheal dá n-éir doighear;
fa fhéin nGaoidheal gríosfaidhear.*

“It is you who will fight the battle of Saingeal, you are the knight who was first betrayed, you are the ember from which the flame rises: the Gaelic host will be stirred up [by you].”

Brostaíonn an file Aodh chun Leath Chuinn a ghabháil agus caidreamh a chothú le muintir Uí Bhriain i Leath Mhogha (rann 48).

“**Duan na Feirsde**”: I gcuid mhaith den dán, labhraíonn an file faoin dán féin agus an luach a bhaineann leis. Is díol suime é go dtugann sé teideal ar leith ar an dán, *Duan na Feirsde*, sa chéadlíne agus arís i línte 36cd (*nocha meisde a luagh gach laoi / Duan na Feirsde dá bhféaghthaoi?*) agus 44cd (*Duan na Feirsde is togha throim / gá meisde a cora i gconchloinn?*). Ní raibh sé mar ghnás ag filí teidil ar leith a thabhairt ar a gcuid dánta féin sa traidisiún clasaiceach, cé go bhfaightear teidil ar leith ar dhánta áirithe (m.sh. *Laoidh an Doirn* a thugtar ar an dán leis an gcéadlíne *Dorn idir dhán is dásacht* le Seaán Ó Clumháin (*DiD* 84)).

De ghnáth, d’fheidhmíodh céadlíne an dáin mar theideal, mar an gcéanna le traidisiúin filíochta i dtíortha agus i dteangacha eile, ina measc traidisiúin na soinéad, a bhí faoi bhláth i Sasana sa tréimhse chéanna seo (Brackett 2008, 361). Déanann an file tagairt do dhá dhán eile i rann 44, agus teidil ar leith orthu; *Duan oirdhearc an Eich Bhuidhe* (.i. *Lorcán so Locha Deirdheirc*; féach Ó Donnchadha 1940, 106–109), agus *Duan Chroibhdhearg ar gCruachain-ne* (.i. *Táinig an Croibhdhearg go Cruachain*; féach Quiggin 1912, 167–77).

Daoine atá luaite sa dán

Somhairle Buidhe Mac Domhnaill (†1590) (rann 41)—Seaán Ó Néill an namhaid is mó a bhí ag muintir Mhic Dhomhnaill ag an am seo agus bhí a gceannaire, Somhairle Buidhe, mar phríosúnach ag Ó Néill idir 1565 agus 1567 (Hill 1873, 134, 143). Lig Ó Néill saor é tar éis an chatha, nuair a bhí sé ag iarraidh a chabhrach chun díoltas a bhaint amach ar Chineál Chonaill tar éis an chatha. Luann an file é seo i rann 41 agus deir sé gur chóir do Shomhairle Buidhe a bheith buíoch de na Conallaigh toisc go mbeadh sé fós ina phríosúnach murach a mbua sa chath.

Conn mac an Chalbhaigh (†1583) (rann 42)—Bhí coimhlint ann idir Conn agus a uncail, Aodh Ó Domhnaill, i gcomhair ceannasaíochta nuair a fuair athair Choinn, an Calbhach (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill, bás sa bhliain 1566. Bhí conradh déanta idir Conn agus Seaán Ó Néill sa bhliain 1562, agus rinne Ó Néill príosúnach de tar éis do Chonn ionsaí a dhéanamh ar chaisleán Dhún na nGall sa bhliain 1564. Níor ligeadh Conn saor go dtí tar éis an chatha agus arís deir an file gur chóir do Chonn a bhuíochas a léiriú dóibh (*State Papers*, 205, 237, 334).

An Inghean Dubh (†1608) (rann 49–52)—Tagann deireadh leis an dán le trí rann d’Fhionnghuala iníon Mhic Dhomhnaill, bean ár bpátrúin. De réir mar a chuaigh Aodh Ó Domhnaill in aois, is léir go raibh ról níos lárnaí ag a bhean i reáchtáil an tiarnais (féach Ó Cléirigh 2012, 39). Seo máthair Aodha Ruaidh Uí Dhomhnaill (pátrún Dhán 6). Tá sé feiliúnach go bhfuil cúpla rann dise sa dán seo mar bhean Aodha mhic Mhaghnaís Uí Dhomhnaill, ar ndóigh ach freisin mar iníon Mhic Dhomhnaill, ós ábhar ceiliúrtha a bhí ann don dá theaghlach go raibh an bua ag Cineál Chonaill sa chath agus gur maraíodh Seaán Ó Néill.

Meadaracht

Cosúil le Dán 1 agus Dán 4 thuas, is i ndeibhí, dán díreach, atá an dán agus tagann leagan na LSe leis na rialacha a ghabhann leis sin den chuid is mó.

Breacadh: Tá cuibheas breise (comhardadh slán) taobh istigh de na rainn/leathrainn seo a leanas, agus a thuigim mar shampla den ghléas ornáideach *breacadh*:

1a	<i>duan</i>	1b	–	1c	<i>duan</i>	1d	<i>duan</i>
9a	<i>dhóibh</i>	9b	–	9c	<i>chóidh</i>	9d	<i>cóir</i>
11a	<i>Síol</i>	11b	–	11c	<i>ghníomh</i>	11d	<i>shíol</i>
12a	<i>slógh</i>	12b	<i>mhór</i>	12c	<i>sról</i>	12d	<i>chlódh</i>
24a	<i>mór</i>	24b	–	24c	<i>tslógh</i>	24d	<i>bhrón</i>
30a	–	30b	–	30c	<i>gleó, teó</i>	30d	<i>gleó</i>
36a	–	36b	<i>duan</i>	36c	<i>luagh</i>	36d	<i>Duan</i>
37a	–	37b	<i>duan</i>	37c	<i>duan</i>	37d	<i>luagh</i>
38a	–	38b	<i>duain</i>	38c	<i>duain</i>	38d	<i>thuaidh</i>
40a	<i>Síol</i>	40b	<i>díol</i>	40c	<i>dhíobh</i>	40d	<i>ngníomh</i>
44a	<i>Duan</i>	44b	<i>duan</i>	44c	<i>Duan</i>	44d	–
46a	<i>Cath</i>	46b	<i>cath</i>	46c	<i>cath</i>	46d	–
49a	<i>Clú</i>	49b	–	49c	<i>tú</i>	49d	<i>clú</i>

Dúnadh: Bheifí ag súil le dúnadh an dáin ag deireadh rann 48, roimh na rainn don Inghean Dubh, ach tá an dúnadh ag deireadh an dáin ar fad:

1a: *Gréas dearbhtha Duan na Feirsde*

52d: *don bhladh is í is éanoighre*

Is díol suime freisin go ndeir an file i líne 46d nach bhfuil dúnadh daingean leis an dán, agus i rann 51 go bhfuil sé ag úsáid na rann don Inghean Dubh chun an dán a dhúnadh:

46d: *do dhuán ní daingean dúnadh.*

51: *Ar-ís d'aithcheangal ar roinn,
bean d'uaislibh aicme Domhnoill,
slat réidh nach anbhann alladh,
dar ndagrann féin fuaramar.*

Teanga

Ainmfhocail: Níl *duan* in *IGT* ii, ach is léir go bhfuil sé baininsneach (féach McManus 1994, 373). *Duain* is ea foirm an áinsígh, agus is léir go raibh an t-idirdhealú seo idir foirm an ainmnigh agus foirm an áinsígh ag an bhfile, i bhfianaise línte 37cd (*an duan is dóibh is moladh / cóir a luagh gan laghdughadh*), agus línte 38cd (*ar an duain saoir ná slonnaidh / don taoibh thuaidh acht tearmonnaigh*). Déanaim foirm an ainmfhocail seo a choigeartú sna cásanna seo a leanas:

37c. *duain* > *duan*

46d. *duain* > *duan*

Níl *duan* athraithe agam go *duain* i líne 36b ná líne 37b toisc go bhfuil an cuspóir scartha ón mbriathar, agus bhí cead an t-ainmneach a úsáid in áit an áinsígh sa chás sin (féach McManus 1994, 362).

Athruithe tosaigh ar lorg ainmfhocail:

I bhfianaise *ABM 230.29ab* (.i. *Sreabh Fhinne gidh orgán suain / do bhinneas a comhraidh cciúin*), tá séimhiú curtha ar fáil agam **ar lorg ainmneach uatha baininscneach** sna línte seo a leanas:

36b *duan ghréasach do ghlanfhoghlaim*

44c *Duan na Feirsde is togha throim.*

50a *Aoibheal bheó einigh Alban*

I bhfianaise línte 10cd den dán *Biaidh athroinn ar Inis Fáil* (.i. *re Leith móir gcathardha gCuinn / na slóigh fhlatamhla ó Liatraim*), tá séimhiú curtha ar fáil agam **ar lorg ainmfhocal san iolra a chríochnaíonn ar chonsan caol** i líne 47c *buaidh shealg*. Níl séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg ainmfhocal san iolra i líne 7c *slóigh sleachta Néill* agus na riachtanais do shléagar arna gcomhlíonadh.

I bhfianaise línte 9cd den dán *Biaidh athroinn ar Inis Fáil* (.i. *dob indéinimh go réidh rinn / do fhréimh fhinnÉibhir d'Éirinn*), tá séimhiú curtha ar fáil agam **ar lorg tabharthach uatha** sna línte seo:

13c *i ngort gháidh*

19b *i dtús ghliadh*

22c *dá gclú ghaisgidh*

24a *Do shluagh Mhacha*

Níl séimhiú curtha ar fáil agam **ar lorg ginideach uatha a chríochnaíonn ar chonsan caol** i líne 15b *tiomchioll Mhurchaidh meic Eóghain* agus na riachtanais do shléagar arna gcomhlíonadh ansin.

Eile: Tá séimhiú curtha ar fáil agam ag tús ainmfhocal baininscneach san ainmneach ar lorg an ailt i líne 11c (*an ghleóghuin*) agus i líne 40c (*an mhéid*). Tá *t*- roimh fhocail dar

tús *s* bainte agam i línte 11a (*clann (t)Suibhne*), 18b (*chloinn (t)saoirNéill*), agus 37a (*chlann (t)Suibhne*), mar atá déanta agam i ndánta eile (féach an polasaí eagarthóireachta, lch 13 thuas). Tá urú curtha ar fáil agam ar ainmfhocal sa ghinideach a leanann aidiacht fhaisnéiseach i líne 2d (*nar thim dtionóil*)

TÉACS AGUS AISTRIÚCHÁN

Dán 5

LS D

1. GRÉS dearbhtha duan na feirsde
sgél oirdhreic as aithrisde
duan nach dearnadh gus anois
as duan far dearbadh dioghrais
2. Lá do chuadar clanna Néill
sluagh ar shíol cconail cranmréidh
tar finn is tar feartais mhóir
im an ghealtais nar thim tineóil
3. Aodh mac Mághnais na ttreas tte
an uairsi ar ard an gháire
nuachar teamhra nar tubhadh
uathadh feadhna fíorchuradh

Eagrán Criticiúil

1. Gréas dearbhtha Duan na Feirsde,
sgéal oirdhearc is aithrisde,
duan nach dearnadh gus a-nois,
is duan far dearbhadh díoghrais.
 2. Lá do-chuadar clanna Néill
sluagh ar shíol gConaill crainnréidh,
tar Finn is tar Feartais Mhóir,
'man ghealtais nar thim dtionóil.
 3. Aodh mac Maghnais na dtreas dte,
an uair-se ar Ard an Gháire—
nuachar Teamhra nar tubhadh—
uathadh feadhna fíorchuradh.
1. The Poem of Farsetmore is a proven work of art, it is a famous story which should be told, a poem which was not composed until now, it is a poem which proves diligence.
 2. One day, the O'Neills went with a host against the smooth-speared descendants of Conall, across the Finn and Farsetmore, around the fair gentle one whose muster was not weak.
 3. Aodh, son of Maghnas, of the heated combats—the unreproached spouse of Tara—was at this time at Ardningy with a small band of true champions.

<p>4. Do braitheadh ar mbeith ar faille
dar ttineol re tteacht chugainn
saoiltear dóigh dhínn do dheanamh
nir chóir brigh sna baoithsgealaibh</p> <p>5. Tángadar orainn gan fhios
mar do bheith eadruinn oireas
ger theann a léim dar linne
fa céim a cceann coinntinne</p> <p>6. Do chuir Seaan i ccoinne an tsluaigh
buidhein mbig meanmnaigh márcshluaigh
tug dúinn anáil or nuamhan
nirb furáil an tionnúaradh</p> | <p>4. Do braitheadh ar mbeith ar faille
dar dtineól re dteacht chugainn;
saoiltear dóigh dhínn do dhéanaimh—
níor chóir brígh sna baoithsgéalaibh.</p> <p>5. Tángadar orainn gan fhios
mar do bheath eadrainn oireas;
gér theann a léim, dar linne
fa céim i gceann cointinne.</p> <p>6. Do chuir-sean i gcoinne an tsluaigh
buidhin mbig meanmnaigh marcshluaigh;
tug dúinn anáil ór n-uamhan,
níorbh fharáil an t-ionnuaradh.</p> |
|--|---|
-
4. Our muster was perceived to be off-guard before they came towards us; they think to make an easy target of us—it is not right to believe the foolish stories.
5. They came upon us without us knowing, as if there had been a prior arrangement between us to meet; though their leap was strong, I believe it was a step into battle.
6. He (i.e. Aodh Ó Domhnaill) sent a small courageous band of cavalry out against the host; it gave us breathing-space from our terror, the respite was needed.

7. Gluaismíd a ngoire ar ndaingin
gor cruinnigheadh conallaigh
ger lionmhar slóigh sleachta Néill
dhóibh nir eachtra gan oilbhéim

8. A ttús a tionóil tromdha
torchair mac Mheg mhathghamhna
sgél an Mhanaidh nar bheag bróg
beag nach samhail sa sluagh ód

9. Tar éis fillte dhoibh go deas
a bhfuairsiod orainn daitheas
do choidh sé mar do sáoileadh
ní hé as cóir do chraobhsgaoileadh

7. Gluaismíd i ngoire ar ndaingin
gur cruinnigheadh Conailligh;
gér líonmhar slóigh sleachta Néill,
dhóibh níorbh eachtra gan oilbhéim.

8. I dtús a dtionóil tromdha,
torchair mac Mhéig Mhathghomhna,
sgéal an mhanaigh nar bheag bróg
beag nach samhail 's an sluagh-ód.

9. Tar éis fillte dhóibh go deas,
a bhfuairsiod orainn d'áitheas—
do-chóidh sé mar do sáoileadh—
ní hé is cóir do chraobhsgaoileadh.

7. We move close to our stronghold until the descendants of Conall were gathered; though the host of Niall's family was great in number, it was a humiliating venture for them.

8. At the front of their great assembly, the son of Mág Mathghamhna fell; the story of the monk whose shoe was not small (?) is almost comparable to that host of theirs.

9. After they had returned southward, whatever little victory they gained over us is not fitting to boast about—it went as expected.

<p>10. Fir nar tharbha cur na cceann
<i>cruinnigheas iad go haithghearr</i>
a lion comhluinn san taobh thuaidh
Aodh o domhnaill <i>ar deaghuair</i></p>	<p>10. Fir nar tharbha cur 'na gceann,
<i>cruinnighis iad go haithghearr,</i>
a líon comhlainn san taobh thuaidh,
Aodh Ó Domhnaill, ar deaghuair.</p>
<p>11. Síol cconail is clann tsuibhne
<i>cinnid le cruas comhairle</i>
an gleoghuin ger ghníomh <i>doiligh</i>
ar shíol eoghain <i>dionnsaigidh</i></p>	<p>11. Síol gConaill is clann Suibhne
<i>cinnid le cruas comhairle</i>
an ghleóghuin gér ghníomh <i>doiligh—</i>
ar shíol Eóghain d'ionnsaighidh.</p>
<p>12. Annsein do heagradh as slógh
re a <i>meas</i> nir mhór ar ttineól
ar síneadh ar sról ndatha
do chlódh míleadh mórMhacha</p>	<p>12. Ainn-séin do heagradh ar slógh—
re a mheas, níor mhór ar dtionól
ar síneadh ar sról ndatha—
do chlódh míleadh mórMhacha.</p>

10. In good time, Aodh Ó Domhnaill quickly gathered his battle strength in the north, men whom going against would be fruitless.
11. Though [choosing] the battle-wound was a difficult action, by valorous counsel the descendants of Conall and the MacSweeneys decided to attack the descendants of Eóghan.
12. Then our host was arranged for subduing the warriors of great [Eamhain] Mhacha—our muster was not great in number with our colourful banners unfurled.

13. Gan *acht* áireamh cheithre ccéad
fa Rí conaill da choimhéad
láoich do fromhadh i ngort gáidh
dob omhan tocht o a tteagmháil

14. Fa Mhac Suibhne Maol muire
táid i ttús na hiorghoile
gníomh lánduiligh cur na cceann
bághuinigh fan damh díleann

15. Laochraidh na ttuath *teag*hoid sin
timchioll Mhurchaidh *meic* eoghain
fir dhordha as *cruaidh* i ccathaibh
colbha sluaigh go samhthachaibh

13. Gan acht áireamh cheithre gcéad
fa rí Conaill dá choimhéad,
laoich do fromhadh i ngort gháidh,
dob omhan tocht ó a dteagmháil.

14. Fa Mhac Suibhne, Maol Muire,
tiad i dtús na hiorghoile—
gníomh lánduiligh car 'na gceann—
Bághuinigh fan damh díleann.

15. Laochraidh na dTuath teagoid sain
timchioll Mhurchaidh meic Eóghain;
fir dhordha is cruaidh i gcathaibh,
colbha sluaigh go samhthachaibh.

13. There were only four hundred men around the king of [Cineál] Chonaill protecting him, warriors who were tested (i.e. experienced) in the field of battle, terror came from fighting them.

14. Around the great stag, Maol Muire Mac Suibhne, the men of Banagh go into the van of the fighting—going against them is a very difficult act.

15. The warriors of Doe then come around Murchadh, son of Eóghan; the fierce men, tough in battles, axe-wielding pillar of a host.

<p>16. Ba gnáth tús aca i niorghail
na curaidh clann toirrdhealbaigh
fa buidheach an tonn da ttroid
an drong fhuileach o fhánoid</p>	<p>16. Ba gnáth tús aca i n-iorghail
na curaidh, clann Toirdhiolbhaigh;
fa buidheach an tonn dá dtroid,
an drong fhuileach ó Fhánoid.</p>
<p>17. Aodh mac Aodha i dhomhnaill
fear iomchair gach anbforlainn
mairg sluagh le ttarla i tteannta
an stuagh amhra inneallta</p>	<p>17. Aodh mac Aodha Í Dhomhnaill,
fear iomchair gach anfhorlainn;
mairg sluagh le dtarla i dteannta
an sduagh amhra inneallta.</p>
<p>18. O baoighill, a bhraithre féin
da choimhead ar chloinn tsaoirnéill
ua ar n=Aodhaine crann os coill
fa aoghoire clann gconoill</p>	<p>18. Uí Bhaoighill, a bhráithre féin
dá choimhead ar chloinn saoirNéill—
ua ar nAodhai-ne, crann ós choill—
fa aoghoire clann gConoill.</p>

16. It was [always] customary for the warriors of Toirdhealbhach's family to be in the van in battle, the wave [of warriors] was grateful for the fighting of the bloody band from Fanad.

17. Aodh, son of Aodh, Ó Domhnaill, a man who withstands every difficulty—woe to the opposing army—the wondrous, well-equipped hero.

18. The Ó Baoighill family, his own brothers, around the shepherd of Conall's families, the grandson of our Aodh, highest tree in a wood, protecting him from the family of noble Niall.

19. Clann ghallchobhair na ngreadh seang
i ttús gliaidh go cclú ccéimeann
cóir obadh feadhma na bfear
na mogal fhearrdha fhéinneadh

20. Gluaismíd tar éis ar neagair
chuchta ar ceann a n-airleagaidh
mar sgoith buinne ag bein re haill
mar léim tuinne tar tórainn

21. Fuaramar ag fearsaid mhóir
Mac Meic cuinn fa throm ttionoil
a bhreath bhroide as buan púdhar
sa shluagh aige in ordúghadh

19. Clann Ghallchobhair na ngreadh seang
i dtús ghliadh go gclú gcéimeann—
cóir obadh feadhma na bhfear—
'na mogal fheardha fhéinneadh.

20. Gluaismíd tar éis ar n-eagair
chuca ar ceann a n-airleagaidh,
mar sgoith buinne ag béim re haill,
mar léim tuinne tar tórainn.

21. Fuaramar ag Fearsaid Mhóir
mac meic Cuinn fa throm dtionóil—
a bhreath bhrada is buan pudhar—
's a shluagh aga i n-ordughadh.

19. The Gallagher family of the slender horses are a virile cluster of warriors, with heroic acts in the beginning of the battle; it is sensible to refuse fighting these men.

20. After we were arranged, we move towards them to get their [repayment of] debt, like a strong gush of water striking against a cliff, like the leap of a wave over a boundary.

21. We found at Farsetmore [Seaán] the grandson of Conn with a great muster and his host in order—his decision to pillage entails lasting harm.

<p>22. Do thréigsiod na fir fráochdhacht
tugsad <i>meanma</i> ar mhioláochdhacht
da cclú gaisgidh do choidh cion
dhoibh le faicsin ar bhféinneadh</p>	<p>22. Do thréigsiod na fir fraochdhacht,
tugsad <i>meanma</i> ar mhíolaochdhacht;
dá gclú ghaisgidh do-chóidh cion
dhóibh le faicsin ar bhféinneadh.</p>
<p>23. Aghaidh ar mhuir nglais nghairgmhir
cúl do chur re a <i>neascairdibh</i>
an drong fhuileach fa teann troid
nirb <i>feárr</i> fuireach re fearsoid</p>	<p>23. Aghaidh ar mhuir nglais ngairgmhir,
cúl do chuir re a n-eascairdibh,
an drong fhuileach fa teann troid;
níorbh fhearr fuireach re Fearsoid.</p>
<p>24. Do shluagh Macha fa mór bladhdh
báitear an mhéid <i>nar marbadh</i>
beag don tslógh <i>téarna</i> on troid
fa bhrón on énlá anaid</p>	<p>24. Do shluagh Mhacha fa mór bladhdh,
báitear an mhéid <i>nar marbhadh</i>;
beag don tslógh <i>téarnó</i> ón troid;
fa bhrón ón éanló anaid.</p>

22. The men abandoned ferocity, they exchanged their courage for cowardice; for them, when they saw our warriors, some of their fame for valour vanished.
23. The bloody band whose fighting was intense turned their backs to their enemies [and their] faces towards the rough, swift, green sea; it was not best to wait [before returning] to Farsetmore.
24. Those of [Eamhain] Mhacha's host of great fame who were not slain were drowned; little of the host escaped from the fight; they remain sorrowful as a result of that single day.

25. Acc sin bladh déachtaibh an áir

Brian mac Enrí ua Seaáin

is Mac oile da athair

slat a doire dhlúthsgathaigh

25. Ag sin bladh d'éachtaibh an áir:

Brian mac Éinrí, ua Seaáin,

is mac oile dá athair

slat a Doire dhlúthsgathaigh.

26. Do fágbadh sa ttaobh re tuinn

a mhuinntir fa Mhac domhnuill

na curaidh dar chóir anmhuin

na nulaidh mhoir mhíotharbhaigh

26. Do fágbadh 's a dtaobh re tuinn

a mhuinntear fa Mhac Domhnuill,

na curaidh dar chóir anmhain,

'na n-ulaidh mhóir mhíotharbhaigh.

27. Ní tugadh déachtaibh eile

muintir dhaoineach dhonngaile

acht gidh mór fan traigh torchair

a lógh áir ar eóganchaibh

27. Ní tugadh—d'éachtaibh oile—

muintear dhaoineach Dhonngaile,

acht gidh mór fan tráigh torchair,

a lógh áir ar Eóganchaibh.

25. These are some of those killed during the battle: Brian son of Éinrí, grandson of Seaán, and another son of his father's, a scion from the flower-abundant Derry.

26. Left beside the sea was Mac Domhnaill surrounded by his people in their great fruitless tomb, the warriors who should have stayed [behind].

27. Though many of the populous Donnelly family fell around the strand—among other deaths—the slaughter they deserved was not inflicted on the Tír Eóghain men.

<p>28. Míle fear do fágbadh ann
ni bhiú ag áireamh a nanmann
nir féadadh tuile gan traigh
fehadh gach duine a dhioghbháil</p>	<p>28. Míle fear do fágbadh ann,
ní bhiú ag áireamh a n-anmann;
níor féadadh tuile gan tráigh;
féagadh gach duine a dhíoghbháil.</p>
<p>29. Ni fhuigheadh einneach on bfinn
feadh na críche go cáirlinn
teach gan ádhbhar gola on ghleó
dob aghmhar cora an coinsgleó</p>	<p>29. Ní fhuigheadh éinneach ón Fhinn
feadh na críche go Cairlinn
teach gan adhbhar gola ón ghleó—
dob amhghar cora an choinsgleó.</p>
<p>30. A trean (?) doire do dioghladh ann
Maidhm na Rass rug o chothram
gleo naoidhe as teó no gach troid
gleo na haoine gun fhearsaid</p>	<p>30. Áth nDoire do díoghladh ann,
maidhm na Ras rug ó chothram
gleó naoidhe is teó 'ná gach troid
gleó na hAoine 'gun Fhearsaid.</p>

28. A thousand men were left there, I will not be listing their names—a flood-tide is not possible without an ebb-tide; let all witness its harm.
29. No one could find a house from the Finn to Carlingford which did not have reason to weep because of the battle—engaging the battle brought about hardship.
30. The ford of Derry was avenged there, it rebalanced the defeat of the Rosses; the Friday battle at Farsetmore was a new battle more intense than any fight.

31. Guin domhnaill. disirt da chrioch
doilghe é na *gach* eindíth
iomdha écht uainn na ionadh
san chreach do chúaidh cúitiughadh

31. Guin Domhnaill Dísirt dá Chríoch,
doilghe é 'ná gach éindíoth;
iomdha éacht uainn 'na ionadh—
san chréacht do-chuaidh cúitiughadh.

32. Ma fuairsiot clann *neartmhar* Néill
an táth orainn re himchéin
ní rugadh dháibh breith le bruid
fan tráigh isteach nach ttáinic

32. Má fuairsead clann neartmhar Néill
an t-áth orainn re himchéin,
ní rugadh dháibh breath le bruid
fan tráigh is-teach nach tánaig.

33. Tig dar ghabh do thuirsi an áir
Mac cuinn na ccéimeann *neamhnáir*
nar shir sé slána orthaibh
ger námhe e dalbonchaibh

33. Tig dar ghabh do thuirse an táir
mac Cuinn na gcéimeann neamhnáir
nar shir sé slána orthaibh,
gér námha é d'Albonchaibh.

31. The slaying of Domhnall of Desertcreat was more difficult than any loss; we slayed many in return for him; that wound was avenged.

32. Though the powerful family of Niall may have beaten us long ago, no victory under duress was won for them that did not come home to roost on the strand.

33. Such was the sadness Conn's son [Seaán] 'the Proud' suffered from the disgrace, he did not seek securities from the Scotsmen, despite being their enemy.

34. As i ar mbreith gibe ler thuit

dhínn go ndleaghar a éiric

guin an Righ ní ráinic linn

sas thrínn tainic a thuitim

34. Is í ar mbreith gi-bé ler thuit

dhínn go ndleaghar a éaraic;

guin an ríogh ní ráinig linn

's is thríonn táinig a thuitim.

35. Le siol cconnaill maoidhfe me

tugadh timchioll na feirsde

fachain deanta na duaine

éachta ar chathaibh craobhruaidhe

35. Le síol gConaill, maoidhfídh mé,

tugadh timchioll na Feirsde—

fachain déanta na duaine—

éachta ar chathaibh Craobhruaidhe.

36. Cread nach díolfadh o domhnaill

duan grésach do ghlanfhoghluim

nocha misde a luagh gach laoi

duan na feirsdi da bfeaghthaoi

36. Créad nach díolfadh Ó Domhnaill

duan ghréasach do ghlanfhoghlaim,

nocha meisde a luagh gach laoi,

Duan na Feirsde dá bhféaghthaoi?

34. It is our judgement that, regardless of who killed him, we are liable to pay his honour-price; though we did not kill the king, it was through us his downfall came.

35. I will boast that battalions of Craobhruadh were slaughtered around Farsetmore by the descendants of Conall—it is the reason for composing this poem.

36. If the Poem of Farsetmore were examined, why would Ó Domhnaill not pay for an artistic poem of pure learning, whose value does not depreciate each day?

37. Diolfaid *curaidh* chlann tsuibhne

an duan *gan* cuid comhairle

an duain as dóibh as moladh

cóir a luagh *gan* laghdughadh

37. Díolfaid *curaidh* chlann Suibhne

an duan *gan* chuid comhairle,

an duain is dóibh is moladh,

cóir a luagh *gan* laghdughadh.

38. Diolfaid siol mbaighill balla

an duain *mar* dhéis díoghlama

ar an duain sáor na sloinnidh

don taobh thuaidh *acht tearmonnaigh*

38. Díolfaid síol mBaighill Balla

an duain *mar* dhéis díoghlama;

ar an duain saoir ná slonnaidh

don taoibh thuaidh acht tearmonnaigh.

39. Diolfaid dochartaigh an duain

curaidh na cceimeann rochruidh

siad o do saoradh sa treas

ní baoghal iad da haighneas

39. Díolfaid Dochartaigh an duain,

curaidh na gcéimeann rochruidh,

siad ó do saoradh san treas

ní baoghal iad dá haighneas.

37. The warriors of the MacSweeney families will pay for the poem without need for counsel; a poem that is praising them should not diminish in value.

38. The O'Boyle family will pay for the poem as an ear of gleaning; let only protectors of the north be named in the noble poem.

39. The Doherty family will pay for the poem, the warriors of very difficult deeds, they are no danger to its testimony, since they were ennobled in the battle.

<p>40. Siol gallchobhair na ngleo tte
cuideochaid diol na duaine
an meid dhiobh tárla sa troid
gan <i>tarbha</i> a ngníomh ní ghabhoid</p>	<p>40. Síol Gallchobhair na ngleó dte,
cuideóchaid díol na duaine
an mhéid dhíobh tarla san troid;
gan <i>tarbha</i> a ngníomh ní ghabhoid.</p>
<p>41. An duain do dhiol dligidh ruinn
Somhairle mac Mheic domhnuill
da mbeith sibh <i>gan</i> triall san troid
o sin do bhiadh na bhraghuid</p>	<p>41. An duan do dhíol dlighidh ruinn,
Somhairle mac Mheic Domhnuill;
dá mbeath sibh <i>gan</i> triall san troid
ó shin do bhiadh 'na bhrághaid.</p>
<p>42. Diol na duaine as dearbhtha ag sgoil
dlighidh conmmhac an chalbaigh
do bhí i nglas fa cheó ccumhadh
an gleó as ga fhuasgaladh</p>	<p>42. Díol na duaine is dearbhtha ag sgoil
dlighidh Conmmhac an Chalbhaigh
do bhí i nglas fa cheó gcumhadh
an gleó as 'gá fhuasgaladh.</p>

40. The Gallagher family of intense fighting will share in paying for the poem; a great amount of them were in the fight, their actions are not without benefit.

41. It is right for Somhairle, son of Mac Domhnaill, to pay us for the poem; he would be a prisoner since then if you had not gone in the fight.

42. It is right for Conn, son of An Calbhach, to pay for the poem attested by a [poetic] school; he was locked up under a mist of grief from which the battle freed him.

43. Dlighid gaoidhil et goill

diol na duainesi ui dhomhnoill

dóibh a ttarbha sa ttreisi

do chóidh damhna a deimhnesi

43. Dlighid Gaoidhil agus Goill

díol na duaine-se Uí Dhomhnoill;

dóibh i dtarbha 's i dtreise

do-chóidh damhna a deimhne-se.

44. Duan oirdhearc an eich bhuidhe

duan croibhdheirg ar ccruachuine

duan na feirsde as togha trom

ga meisde a cora i cconchloinn

44. Duan oirdhearc an Eich Bhuidhe,

Duan Chroibhdheirg ar gCruachain-ne,

Duan na Feirsde—is togha throim—

gá meisde a cora i gconchloinn?

45. Acc sin duit a ui dhomhnaill

duain far féchadh fírfhoghlaim

bheara i ndeóidh do dhola

ag deanamh eoil theangnamha

45. Ag sin duit, a Uí Dhomhnaill,

duain far féachadh fírfhoghlaim,

méaraidh i ndeóidh do dhola

ag déanaimh eóil th'eangnamha.

43. It is right for both Gael and Gall to pay for this poem of Ó Domhnaill's; for them, the reason for its certainty (i.e. the battle) has benefited and strengthened them.

44. What harm is it to compare the Poem of Farsetmore—it is a strong choice—with the famous Poem of the Yellow Steed [and] the Poem of Redhand coming to Rathcroghan?

45. There you have it, Ó Domhnaill, a poem which exhibits true learning, it will remain after you are gone making your prowess known.

46. Cath Maistean go muightear libh
no go ccurthar cath Sligigh
no cath Saingeal bhus buan bladh
do dhuain ní daingean dúnadh

46. Cath Maisdean go muightear libh,
nó go gcuirthear cath Sligigh,
nó cath Saingeal bhus buan bladh,
do dhuan ní daingean dúnadh.

47. A Sheabhuic eachtaigh fhinne
cóir dhuit deanamh oirchille
buaidh sealg ar sheabhcaibh banbha
beadhg fan ealtain allmharrdha

47. A sheabhaic éachtaigh Fhinne,
cóir dhuit déanamh oirchille
buaidh shealg ar sheabhcaibh Banbha;
beadhg fan ealtain allmhardha.

48. Druid a ccoinne cloinne táil
mithigh dhaoibh deanamh combáidh
o atá éire eadraibh féin
freagraidh a cheile coiscéim

48. Druid i gcoinne cloinne Táil,
mithigh dhaoibh déanamh comhbáidh,
ó a-tá Éire eadraibh féin—
freagraidh a chéile coiscéim.

46. Until you win the battle of Maisdin, or until the battle of Sligo is engaged, or the battle of Saingeal whose fame will be lasting, your poem is not securely closed.

47. O heroic hawk of the Finn, you should make preparations [for] hunting victories over the hawks of Ireland; set out against the foreign flock.

48. Move to meet the families of Tál, it is time to make an alliance, since Ireland is between you—one step answers the other.

49. Clú déirinn do theacht tar tuinn
a inghean Mhec mheic domhnuill
do ardaigh tú le treimsi
clú dAlbain san éirinsi

49. Clú d'Éirinn do theacht tar tuinn,
a inghean mheic Mheic Dhomhnuill;
do ardaigh tú re treimhse
clú d'Albain san Éireinn-se.

50. Aoibheal beó einigh Alban
bean ris nach cóir comhardadh
ní fhuil fa dhúais urra as feárr
dfuil cholla uais an Aoibheall

50. Aoibheal bheó einigh Alban,
bean ris nach cóir comhardadh—
ní fhuil fa dhuais orra is fhearr—
d'fhuil Cholla Uais an aoibheall.

51. Arís daithcheangal ar roinn
bean duaislibh aicme domhnoill
slat reidh nach anbfann alladh
dar ndaghrann fein fuaramar

51. Ar-ís d'aithcheangal ar roinn,
bean d'uaislibh aicme Domhnoill,
slat réidh nach anbfann alladh,
dar ndaghrann féin fuaramar.

49. Your coming across the sea brings fame to Ireland, o daughter of the son of Mac Domhnaill; in recent times you have heightened the fame of Scotland in Ireland.

50. The living ember of Scotland's honour, a woman with whom no one can compare; the ember is from the bloodline of Colla Uais—there is no better leader for giving prizes.

51. Once again to conclude my verse, for my own good verse, I have a steady scion of no petty fame, a woman of the nobles of Domhnall's family.

52. Bés as *fearr* gun inghin duibh

toghthar *bean* ar a *béasaibh*

ni háil di a crádh do choimhdhe

don bhladh as í as énoighre

52. Bés is *fhéarr* 'gun Inghin Duibh—

toghthar *bean* ar a *béasaibh*—

ní háil dí a cradh do choimhdhe;

don bhladh is í is éanoighre.

52. The *Inghean Dubh* has the best manner—a wife is chosen based on her manners—it is not her will to hoard wealth; she is the only heir to fame.

NÓTAÍ

1d. Ba litriúla ‘it is a poem around which diligence is proven’ mar aistriúchán ar an líne seo, agus is léir go bhfuil an file ag tagairt don obair a bhaineann le cumadh an dáin féin. Tá sampla eile de *far dearbhadh díograis* i línte 13ab den dán *Dlighidh liaigh leigheas a charad: Teacht an mheicsin ní mairg tárraidh / toisg far dearbhadh díoghrais bháidh* ‘lucky are those who have experienced the visit of that son (of God), a visit **proving the excess** of His love’ (McKenna 1949, 184, 187).

2b. Tá an comhfhocal *crainnréidh* (*DIL* s.v. *crann* (c) ‘spear’; *DIL* s.v. *réid* (a) ‘smooth’) aistrithe agam mar ‘smooth-speared’.

2c. Tugtar faoi deara go bhfuil dhá fhoirm den ainmfhocal céanna in úsáid sa dán seo; *fearsad* (*IGT* ii §54) agus *feartas* (*IGT* ii §12). Ní úsáidtear an focal seo sa dán ach amháin mar pháirt den logainm, agus aistrím é mar ‘Farsetmore’ síos tríd.

2d. Tá an comhfhocal *gealtais* (*DIL* s.v. 1 *gel* ‘fair’; agus *DIL* s.v. 1 *tais* (c) ‘gentle’) ina aidiacht shubstainteach anseo, agus tá sé aistrithe agam mar ‘the fair gentle one’. Tá sampla eile den chomhfhocal seo in *AiD* 34.17ab: *Nír cháineas, a chruth gealtais / clú th’oinigh ná th’oirdhearcais* ‘I found no fault, **O fair gentle form**, with thy name for generosity and glory’.

3b. Is seanlogainm é Ard an Gháire (Ardingary) nach n-úsáidtear mórán anois. Is ionann an áit seo agus An Caiseal Bán (Castlebane), an logainm a thugtar ar an áit seo sa lá atá inniu ann, ar an taobh thuaidh de Leitir Ceanainn, Co. Dhún na nGall.

4bc. Foirm chéasta den bhriathar *saoilidh* san aimsir láithreach is ea *saoiltear*. Tá sé aistrithe agam mar ‘they think’ in áit an aistriúcháin ní ba litriúla ‘one thinks’/ ‘it is thought’, ag léiriú gurb é Seaán Ó Néill agus a arm gníomhaí an bhriathair.

4c. Tá *dóigh dhínn do dhéanaimh* aistrithe agam mar ‘to make an easy target of us’. Déanaim plé gairid ar *dóigh* leis an mbriathar *do-ní* agus an réamhfhocal *de* i nóta ar líne 9c i nDán 3 (féach lch 97).

4d. Tá an comhfhocal *baioithsgéalaibh* (*DIL* s.v. 1 *báeth* I (a) ‘foolish’; agus *DIL* s.v. *scél* I ‘story’) aistrithe agam mar ‘foolish stories’.

5b. Tá *do bheith* na LSe athraithe agam go leagan cuí an 3 uatha foshuiteach caite (*do bheath*; féach *IGT* iii §7, agus McManus 1994, 416).

6a. Tá deacracht ó thaobh na meadarachta *de* agus ó thaobh brí *de* i leagan na LSe den líne seo. Tá siolla sa bhreis sa líne, agus níl uaim inti. Chomh maith leis sin, de réir *AFM*, níorbh é Seaán Ó Néill a chuir marcshlua amach ach Aodh Ó Domhnaill: ‘Ar na airiucchadh sin d’Ua Domhnaill ro chuir a brodlom *beacc* slóicch i n-inneall, 7 i n-orducchadh fó chédóir, 7 ro la diorma marcslóicch im mac Uí Dhomhnaill .i. Aedh mac Aedha do dheabhaidh fri tosach an tslóigh...’ *When O’Donnell perceived this, he instantly drew up his little army in order and array, and dispatched a troop of cavalry, under the command of the son of O’Donnell (Hugh, the son of Hugh), to engage the van of the enemy...*

Tá *Do chuir Seaan* na LSe athraithe agam go *Do chuir-sean* (a thagraíonn d’Ó Domhnaill) a réitíonn na deacrachtaí sa mheadaracht agus sa bhrí. Ní deacair a shamhlú go dtuigfeadh scríobhaí *sean* ina eiseamláir mar an t-ainm agus go bhforcheartódh sé go *Seaán* é. Seo an t-aon tuiscint a ritheann liom a thagann le brí an rainn ina iomlán.

6cd. Tá dhá urlann sa leathrann seo: *tug dúinn anáil ór n-uamhan / níorbh fharáil an tionnuaradh*. Tá tuilleadh plé in McManus 2017, 61–81.

6d. Tá *furáil* na LSe athraithe agam go *faráil* san eagrán chun comhardadh inmheánach a chur ar fáil (*anáil* : *faráil*); glactar leis an dá fhoirm in *IGT* ii §149.

7b. Tá *Conallaigh* na LSe athraithe agam go *Conailligh* san eagrán chun comhardadh deiridh a chur ar fáil (*ndaingin* : *Conailligh*); glactar leis an dá fhoirm in *IGT* ii §17.

7d. Tá diúltach dúbailte sa líne seo (*dhóibh níorbh eachtra gan oilbhéim*, go litriúil ‘it was not a venture without humiliation for them’) nach bhfuil léirithe agam san aistriúchán.

8c. Níl teacht agam ar an scéal a bhfuil an file ag tagairt dó sa líne seo. Ní chuirfeadh sé ionadh orm dá mbeadh *bród* in áit *bróg* in eiseamláir níos luaithe, agus manach sotalach i gceist seachas manach le bróg mhór. Thiocfadh sé sin leis an leasainm ‘Seaán an Díomais’ ar Sheaán Ó Néill (féach, mar shampla, Ó Donnchadha 1931, 54). Féach go dtugtar *mac Cuinn na gcéimeann neamhnáir* air i líne 33c freisin.

8d. Tá *sa* na LSe athraithe agam go ‘*s an*. Tá sé tugtha faoi deara ag McManus (2019, 162–7) go gcailleann an t-alt (*an*) an *-n* go minic tar éis an chónaisc *is* (*agus*) i LSí, agus déanann sé plé air ansin le samplaí eile ó LSí éagsúla.

9d. Tá *cóir* aistrithe agam mar ‘fitting’ sa chás seo, in áit an aistriúcháin níos litriúla ‘right’/‘just’, mar gheall ar an gcomhthéacs (féach *DIL* s.v. *cóir* 2).

10b. Tá foirm an 1 uatha den bhriathar (*cruinnigheas*) ag an scríobhaí sa líne seo in áit an 3 uatha (*cruinnighis*) atá ag teastáil de réir an chomhthéacs. Is earráid í seo a bhíonn ag an scríobhaí áirithe seo go minic. Tugaim samplaí eile agus déanaim plé gairid air seo sa nóta ar líne 9ab de Dhán 1 (féach lch 81).

11b. Tá an file ag tagairt anseo don óráid a thug Aodh Ó Domhnaill díreach roimh an gcath (féach lch 108 thuas). Tá sampla eile de *cruas comhairle* in *AiD* 3.19cd: *léigthear suas beoil na bruighne / fa dheoigh re chruas comhairle* ‘then at his **brave command** the portcullis of the castle is raised.’

12b. Tá séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg an fhorainm shealbhaigh *a*, a thagraíonn don ainmfhocal firinsneach *tionól* (*IGT* ii §35) sa líne chéanna.

14b. Mar a mholtar in *ABM*, nóta 274, tá *táid* na LSe athraithe agam go *tiad* san eagrán.

14d. Tagraíonn *damh díleann* do Mhaol Muire Mac Suibhne, agus is téarma molta é atá le feiceáil i roinnt dánta eile. Féach, mar shampla, *DiD* 112.11cd: *an cú glan seamfhaobhrach seang / ór ghearrshaoghlach damh díleann*. Féach freisin go bhfuil sampla de in *DIL* s.v. 1 *dam* I, leis an aistriúchán ‘a fabulous ox of antiquity’.

16c. Tá *toirrdhealbaigh* na LSe athraithe agam go *Toirdhiolbhaigh* (: *n-iorghail*) de réir an pholasáí eagarthóireachta i dtaobh siollaí meánacha.

16c. Tá *tonn* á úsáid go meafarach anseo (féach *DIL* s.v. 1 *tonn* (c)), ag tagairt don ionsaí ar airm Shearáin Uí Néill. Tagann sé seo leis an íomháineachas i línte 20cd: *mar sgoith buinne ag béim re haill / mar léim tuinne tar tórainn* ‘like a strong gush of water striking against a cliff, like the leap of a wave over a boundary.’

16d. Tá an focal *fuileach* débhríoch, agus d’fhéadfaí é a aistriú mar ‘noble’ (i. ‘of noble blood’) (*DIL* s.v. *fuilech* (d)), nó mar ‘bloody’. Cé go bhfuil an t-ainmfhocal *drong* firinsneach sa tSean-Ghaeilge (*DIL* s.v. *drong*), tá sé baininsneach sa teanga chlasaiceach, de bharr comhshamhlaithe leis an ainmfhocal *dream* (*DIL* s.v. *drem(m)*) is cosúil. Tá séimhiú ar a lorg anseo deimhnithe ag uaim (*°fhuileach ó °Fhánoid*).

17a. De réir na rialacha maidir le bá gutaí atá mínithe ag Ní Dhomhnaill (1975, 32–3), is iarméarla é *Í* nuair is páirt de shloinne é, cé is moite d’fhoirm an tuisil ghairmigh. Dá réir sin, tá an siolla seo báite agus fágtar siolla ar iarraidh sa líne. Ní ritheann aon réiteach liom. Tá sampla in *DiD* 121.35ab de *Í* a bheith báite agus líon ceart siollaí ann: *Mac éachtach Aodha Í Dhomhnaill / Ua Séamuis, tuir treasfhorlainn*.

17d. Tá an líne seo aistrithe agam mar ‘the wondrous, well-equipped hero’ (*DIL* s.vv. *stúag* II (b), *amrae* I, agus *indlid* (b)), ach d’fhéadfaí an focal *innealta* a aistriú mar ‘gracious’ chomh maith (féach *DIL* s.v. *innelda*).

18a. Tá *O baoighill* na LS athraithe agam go *Uí Bhaoighill* ar mhaith le ciall an rainn. Déanann an file tagairt do mhuintir Uí Bhaoighill mar *a bhráithre féin*, agus is díol suime é gur ar an gcaoi chéanna a dhéanann Cú Choigcríche Ó Cléirigh tagairt dóibh i nDán 1.45b chomh maith: *Baoigheallaigh, bráithre an airdríogh* (féach lch 54). Seans gurb iad na Baoigheallaigh atá i gceist arís in *TD* 4.44: *Atáid leis bhós druim ar dhruim / a bhráithre féin, fuil Chonuill, nách é a rún éantroigh ar ais, na réaltoin ó Dhún Durlais* ‘With him moreover, one after another, are his own kinsmen of the race of Conall, who have no mind to retreat one step, champions from the castle of *Durlas*.’ Deir Knott sa nóta a bhaineann leis an rann seo gur dócha go bhfuil *Dún Durlais* i nDún na nGall.

19b. D’fhéadfaí *i dtús ghliadh* a léamh mar ‘in the beginning of the battle’ nó ‘at the van of the battle’. Tá sé aistrithe agam mar ‘in the beginning’ de bharr a tagartha don mharcshlua i rann 6b a chuaigh i gcoinne na n-ionróirí i dtús an chatha.

Maidir le hurú ar lorg go *n-* + ainmfhocal in *go gclú gcéimeann* (atá coinnithe mar sin agam san eagrán), féach ‘in Bardic poetry an epithet after a noun governed by *go n-* constantly has its initial eclipsed’ (*Magauran* nóta 1010).

19c. Ba litriúla an t-aistriúchán ‘it is right to refuse’ ar *cóir obadh*.

20b. De réir *BST* 194.6–7, ní ghlactar le *chuctha* mar fhoirm 3 iolra, agus tá sé seo athraithe agam go *chuca* san eagrán.

20b. De réir *DIL* s.v. *airlicud*, is é ‘lending’ / ‘loaning’ is brí le *airleagadh* (*airleagaidh* sa ghinideach uatha), agus tá sé aistrithe agam mar ‘[repayment of] debt’. Tagann sé seo leis an trácht ar dhíoltas agus ar chúiteamh i rann 31: *Guin Domhnaill Dísirt dá Chríoch*

/doilghe é 'ná gach éindíoth / iomdha éacht uainn 'na ionadh / san chréacht do-chuaidh cúitiughadh.

21b. Tugtar faoi deara go bhfuil píosa fágtha ar lár san aistriúchán Béarla in *AFM* 1567 (lch 1611): ‘...lá hUa Néill (Seaan mac Cuinn, **mic Cuinn**, mic Enri, mic Eocchain)’ *O’Neill (John, son of Con, who was son of Henry, who was son of Owen).*

Tá an earráid chéanna ag McKenna sa chraobh ghinealaigh a thugann sé do mhuintir Uí Néill in *AiD*, 300, áit a ndeir sé gur gharmhac le hÉinrí Óg é Seaán Ó Néill, seachas garmhac le Conn Mór.

21cd. Tá comhardadh inmheánach ar iarraidh idir *bhroide* agus *aige* i leagan na LSe. Foirm eile den ainmfhocal *broid* (*IGT* ii §14) is ea *brad* (*IGT* ii §38), a dtéann a ghinideach uatha le *aga*, foirm inghlactha eile den fhorainm réamhfhoclach *aige* de réir *BST* 193.35.

23a. Is é *aghadh* an t-ainmneach uatha a thugtar in *IGT* ii §4, agus gach seans gurb é sin a bhí ag an bhfile anseo. Ní féidir a bheith cinnte de, áfach, nach ón bhfile a tháinig an t-ainmneach *aghaidh*, ó tá an t-ainmneach sin le fáil i ndánta ó thús ré an dána dhírigh (féach Mac Cárthaigh 2015, 64), agus tá *aghaidh* coinnithe agam san eagrán.

23a. Maidir le *nghlais nghairgmhir* sa leagan dioplómaitiúil, is cosúil gur scríobh an scríobhaí *ghlais ghairgmhir* ar dtús agus nuair a thug sé a bhotún faoi deara, gur chuir sé urú roimh an dá thúsleitir, chomh maith le -g- isteach i lár an dara focal, ach gur fhág sé an dá phonc shéimhithe os cionn na dtúsleitreacha gan scriosadh.

24c. Ní bháitear an t-iarméarla *ón* tar éis *téarnó* agus dhá ghuta fhada ag teacht le chéile (Ní Dhomhnail 1975, 32).

24cd. Tá *téarna* athraithe agam go *téarnó* (*IGT* iii §11) a théann le foirm cheart an tabharthaigh den ainmfhocal *éanlá* (.i. *éanló*; *IGT* ii §82), agus cuireann sé seo cuibheas inmheánach ar fáil sa leathrann (*téarnó* : *éanló*).

25b. Tá *ua* aiceanta sa líne seo, ag glacadh páirte san uaim (*°Éinrí °ua*), agus níl sé báite ar lorg *Éinrí*.

Déantar tagairt do bhás Bhriain mhic Éinrí agus a dhearthár in *AFM* chomh maith, ach ní thugtar ainm an dearthár seo sa dán féin ná in *AFM* 1567: ‘Báttar iad ba haireaghdha dibsidhe Brian mac Enri mic Seaain I Neill co na dearbrathair’ *the most distinguished of whom were: Brian, the son of Henry, son of John O’Neill, and his brother.*

25d. Is mar ‘flower-abundant’ atá an comhfhocal *dlúthsgathach* aistrithe agam (féach *DIL* s.vv. 1 *dlúth*, *dlúith* ‘close, compact’, agus 1 *sgothach* (a), ‘flowery’).

26b. Glacaim leis gur earráid scríobhaí é *mhuinntir* a bheith sa LS in áit *mhuinntear*. Tá an earráid chéanna sa chéad rann eile (27b) agus tá sé ceartaithe agam ar an gcaoi chéanna. Seans go dtagann an earráid seo ó scaoileadh an ghiorrúcháin *-ear/-ir* sa phróiseas cóipeála (féach freisin nóta ar Dhán 1.9ab).

Tá an focal *Mhac* aiceanta nuair is cuid de theideal taoisigh é (féach Ní Dhomhnaill 1975, 11), agus tá sé ag glacadh páirte in uaim anseo le *mhuinntear*.

27a. Maidir le *muinntir* a bheith sa LS in áit *muinntear*, féach an nóta ar líne 26b thuas.

27ad. Tá *a lógh áir* aistrithe agam mar ‘the slaughter they deserved’ ach ba litriúla ‘their battle price’.

28c. Leagan is ea *níor féadadh tuile gan tráigh de Níl tuile ná trághann*, seanfhocal 104 in O’Rahilly 1922, 29.

28d. Glactar leis an dá leagan den fhocal *féaghadh* / *féagadh* (IGT iii §93), agus is é *féagadh* atá ag teastáil anseo do chuibheas inmheánach an leathrainn (*féadadh* : *féagadh*).

29d. Tá *agmhar* (.i. *ághmhar* (?), ‘warlike’; *DIL* s.v. *ágmhar* (a)) na LSe athraithe agam go *amghar* san eagrán (‘distressful’; *DIL* s.v. *amgar*). Cuireann sé seo cuibheas inmheánach ar fáil sa leathrann (*adhbhar* : *amghar*) agus tagann sé níos fearr le ciall an rainn.

30a. Is deacair a bheith cinnte céard a bhí i gceist ag an scríobhaí sa chéad dá fhocal den rann seo. Aontaím le heagarthóirí *ABM* (féach *ABM* nóta 274) gur botún seachadta é tilde ingearach (‘vertical tilde’, ⁴) a bheith anseo in áit marc séimhithe, agus is é *Áth nDoire* a chuirim ar fáil san eagrán.

30d. Maíonn an file anseo gur tharla an cath ar an Aoine, ach de réir sheanfhéilire Iúil, a bhí in úsáid ag an am sin, Déardaoin ab ea 8 Bealtaine 1567. Is cinnte nár cumadh an dán seo go dtí seachtainí, nó míonna fiú, tar éis an chatha, agus seans go raibh dul amú ar an bhfile faoin lá nó faoin dáta. Ní fheadar an féidir le brí eile a bheith i gceist le “Aoine” sa chomhthéacs seo, agus go mb’fhéidir gur léiriú ar thromchúis an chatha atá i gceist. Féach freisin an dán *Beag nár bháith Aodh oidhidh Chuinn* (McManus 2000, 80), rann 20: *Dia hAoine torchair tuir Chál / folchaidh a ghuin guin na naomh / a dhaoine, acht guin Ríogh na ríogh / ní fhuil gníomh Aoine mar Aodh.* ‘The prince of Cál died on a Friday; his death surpasses the martyrdom of the saints. Apart from the death of the King of kings there is, O people, **no Friday-deed like [the killing of] Aodh.**’

32c. Tá *breith* na LSe athraithe agam *breath* chun comhardadh inmheánach a chur ar fáil (: *is-teach*).

33a. Tá uaim ar iarraidh i leagan na LSe sa líne seo, agus tá *áir* na LSe athraithe agam go *táir* (^o*thuirse an* ^o*táir*).

34d. De réir *BST* 194.24–5, ní ghactar ach le *trínn*, *tromhuinn*, *treamhuinn* mar fhoirmeacha den 1 iolra den fhorainm réamhfhoclach. Faightear samplaí, áfach, de *tríonn* sa chorpas. Féach, mar shampla: *Dán Dé* 10.9: *Déanadh Muire máthair Íosa / aighneas liom an lá bhus díor / do bhí mar budh caor i gceardcha / Rí na naomh i dteannta tríonn*; agus *AiD* 61.19cd: *gé thochair thríonn / dorchaidh a síon a [soillsighir]*. Coinním an fhoirm *thríonn* san eagrán.

35ab. Tá an cuibheas deiridh idir na línte seo (*mé : Feirsde*) ceadaithe sa teanga chlasaiceach (féach Hoyne 2016, 186–200).

35d. Ba é Craobhruadh áit chónaithe Chonchobhair in Eamhain Mhacha (féach Léarscáil 2).

38a. Is cosúil gur cuid d’ainm an teaghlaigh í an mhír *Balla*, nó d’ainm a gceantar cónaithe. Níl teacht agam ar shampla eile di ach amháin sa dán *As truagh cor chríche Banbha*, 18ab: *Teasdáil airsídh fhóid Bhalla / do mhúch ré agus réllanna* ‘The death of the veteran of the **land of Balla** has extinguished the moon and the stars’ (Mac Cárthaigh 2017, 120–121).

38b. Tá *mar dhéis dioghlama* aistrithe agam mar ‘as an ear of gleaning’ (.i. cuid den saibhreas a bhain siad ón gcath a thabhairt chun íoc as an dán) ag tarraingt ar aistriúcháin eile air seo. Féach, mar shampla, *Ar sliocht trí a-táid Gaoidhil*, 32d, áit a bhfuil *dá dhéis dioghlama* aistrithe mar ‘two selected ears of corn’ (Ó Concheanainn 1984, 80). Féach freisin *Ionmhain an triúr théid san luíng*, 14b: *trí gráinne i ndéis díoghlama* atá aistrithe mar ‘three grains in an ear of gleaning’ (Ó Cuív 1971, 194, 196).

38c. An modh ordaitheach, 2 iolra, den bhriathar *slonnamhuin* (*IGT* iii §72) atá i gceist le *slonnaidh* sa líne seo. Ba litriúla ‘name only protectors of the north’ mar aistriúchán ar *ná slonnaidh [...] acht tearmonnaigh*.

41b. De réir na rialacha atá mínithe ag Ní Dhomhnaill (1975, 10–11), tá *mac* agus *Mheic* ina n-aiceantaigh anseo agus ag glacadh páirte in uaim.

41c. Tagraíonn *sibh* do na teaghlaigh éagsúla a luann an file idir rann 37 agus rann 40.

45c. Mar a mholtar in *ABM* (nóta 274), tá *bheara* na LSe athraithe agam go *méaraidh* san eagrán, rud a chuireann cuibheas inmheánach ar fáil (*méaraidh* : *déanaimh*).

47a. Ní le foirm an ghairmigh ach le foirm an ainmnigh a bheifí ag súil anseo agus *seabhac* á úsáid go meafarach (féach McManus 1994, 369). D’fhágfadh an t-ainmneach (.i. *A sheabhac éachtach Finne*) an líne gan uaim, áfach, agus coinním leagan na LSe san eagrán.

50. Glactar leis an dá litriú *aoibheal* (50a) agus *aoibheall* (50d) in *IGT* §54.

DÁN 6

An file

Eochaidh (mac Mhaoileachlainn Óig) Ó hEódhasa (†1612) a chum an dán seo d’Aodh Ruadh Ó Domhnaill thart ar 1592, an bhliain a ndearnadh tiarna d’Aodh. Cé gur chum Ó hEódhasa an dán seo do dhuine d’uaise Thír Chonaill, chaith sé an chuid is mó dá shaol faoi phátrúnacht Mhéig Uidhir Fhear Manach, agus tá ar a laghad 59 dán leagtha air a mhair go dtí an lá inniu (Breatnach agus Ní Mhurchú 2020). I gcomparáid le roinnt mhaith de na filí ón tréimhse chlasaiceach, tá cuid mhaith ar eolas againn faoi shaol agus faoi shaothar Uí Eódhasa, agus tugann Breatnach (1993, 59–66) cuntas ar a bheatha agus liosta d’fhoinsí eile. Pléann Carney (1967) an caidreamh idir Mág Uidhir Fhear Manach agus Eochaidh Ó hEódhasa mar eiseamláir den chaidreamh a bheadh idir file agus pátrún sa tréimhse seo.

An pátrún

Thug Aodh (mac Mhaghnaís) Ó Domhnaill, a raibh aois mhór aige faoin am seo, ceannasaíocht ar Thír Chonaill go hoifigiúil dá mhac Aodh Ruadh Ó Domhnaill (1572–1602) ar an 3 Bealtaine, 1592. Ní raibh sé ach naoi mbliana déag d’aois ag an am, agus tar éis cúig bliana a chaitheamh i bpríosún i mBaile Átha Cliath, ach d’éirigh leis éalú i mí Eanáir 1592 le cabhair ó Art agus Éinrí Ó Néill. Aodh Ruadh agus Aodh Ó Néill, Iarla Thír Eóghain, a bhí ina bpríomhcheannairí ar Ghaeil Uladh i gCogadh na Naoi mBliana (1594–1602).

Comhthéacs agus ábhar an dáin

Cumadh an dán seo, de réir dealraimh, am éigin idir mí Eanáir agus mí na Bealtaine 1592. Bhí Aodh mac Mhaghnaís (pátrún Dhán 5) ag dul in aois agus is ag géarú a bhí an iomaíocht idir na daoine a bhí ag iarraidh teacht i gcomharbacht air. An duine ba mhó a

bhí in iomaíocht le hAodh Ruadh i gcomhair ceannasaíochta, is dócha, ná Niall Garbh (mac Cuinn mhic an Chalbhaigh) Ó Domhnaill (†1626), a chol cúigir agus a dheartháir céile. Nuair a tháinig Aodh Ruadh ar ais ó Bhaile Átha Cliath in earrach na bliana 1592, ní bhfuair sé tacaíocht iomlán ó theaghlaigh uaisle Thír Chonaill:

Báttar dronga dearmhara do chenel cConaill ná tánaicc isin ccomhdhail sin. Ro ba dibhsidhe Aodh mac Aodha Duibh mic Aodha Ruaidh Í Dhomhnaill, 7 sliocht an Chalbhaigh mic Maghnusa mic Aodha Duibh, Ua Dochartaigh Seaan ócc [...] toíseach triochait chétt Innsi hEocchain, 7 drong do cloinn tSuibhne [...] 7 as iad robtar toisigh iomgona don Calbhach Ua Domhnaill, 7 dia shiol ina deadhaigh. Báttar bheós drong mhór don mhuintir Ghallchubhair gan theacht ann sin tria mhioscais 7 tria mhíorún amhail an lucht naile. (AFM, 1592)

There were many parties of the Kinel-Connell who did not come to this assembly. Of these was Hugh, the son of Hugh Duv, son of Hugh Roe O'Donnell; and the descendants of Calvagh, the son of Manus, son of Hugh Duv; O'Doherty; John Oge, [...] Chieftain of the Tricha-ched of Inishowen; and a party of the Clann-Sweeny [...] and who had been leaders in the battle to Calvagh O'Donnell, and his descendants after him. There was also a great number of the O'Gallaghers who did not come hither, through spite and malice, like the others. (AFM, 1592)

Bhí tacaíocht a mháthar aige, áfach, an Inghean Dubh (.i. Fionnghuala iníon Mhic Dhomhnaill, féach lch 111 thuas), a raibh tionchar agus cumhacht mhór aici i dTír Chonaill ag an am seo. Is léir dúinn an tionchar a bhí aici, agus an tacaíocht a thug sí dá mac, Aodh Ruadh, ón gcaoi ar chruinnigh sí slua chun dul i gcoinne Dhomhnaill mhic Aodha Uí Dhomhnaill, a rinne iarracht ceannasaíocht Thír Chonaill a ghabháil óna athair sa bhliain 1590, agus a maraíodh san iarracht:

Mac Uí Domhnaill .i. Domhnaill [...] do bheith ag dol ar bélaibh a athar [...] Bá saoth mór 7 bá galar *meanman* lá hingin tSemais Mhic Domhnaill, Domhnall do bheith for an abairt sin ar omhan lé a rochtain i *cceandus* Cenel cConaill ar

bélaibh a meic Aodh Ruadh [...] ro tionóileadh lé a mbaóí fomhámaighthe dia
fior do Chenél cConaill...

...mac Uí Domhnaill fodhéin co ná baí cumhang *eangnamh* nó ursclaidhi do
dhénamh co ro marbhadh... (AFM 1590)

*The son of O'Donnell, i.e. Donnell [...] attempted to depose his father [...] It was
[a cause of] great anguish and sickness of mind to Ineenduv, the daughter of
James Mac Donnell, that Donnell should make such an attempt, lest he might
attain the chieftainship of Tirconnell in preference of her son, Hugh Roe [...] and
she, therefore, assembled all of the Kinel-Connell who were obedient to her
husband...*

*...the son of O'Donnell himself, who was unable to display prowess or defend
himself, was slain...* (AFM 1590)

Is sa chomhthéacs coimhlinte agus comharbais seo a cumadh ár ndán, agus léiríonn an
dán tacaíocht d'Aodh Ruadh.

Ag tús ár ndáin, rann 1–13, cruthaíonn an file íomhá dhearóil de cheannasaíocht na
hÉireann, ag cáineadh na ríthe a tháinig roimhe sin agus ag maíomh gur easpa
ceannasaíocht cheart is cúis le cruatan na tíre. Leagann sé béim ar chomh deacair is atá
sé ord agus síocháin a choinneáil sa tír, á rá nach mbeadh aon duine ag iarraidh
ceannasaíocht na hÉireann a bhaint amach toisc nach mbeadh i ndán don té sin ach
cogaíocht agus cruatan.

Is i rann 14 atá an chéad tagairt dár bpátrún. Deir an file gur chóir d'Aodh Ruadh
smaoineamh go cúramach sula ndéanann sé aon iarracht ceannasaíocht na tíre a ghabháil
dó féin, cé go bhfuil sé i dteideal a bheith ina ardrí. Léirítear dúinn i rann 18 an staid
neamhchinnteachta ina bhfuil Aodh Ruadh ag an bpointe sin, agus tugann an file rabhadh
dó agus é i dtús a réime faoin mbaol atá i gceist le ceannasaíocht a ghabháil. Tugann an

file trí íomhá dúinn ansin: an crann is airde (rann 19), an túr is airde (rann 20), agus an sliabh is airde (rann 21) ag rá gurb é an ceann is airde a thiteann ar dtús. Is macalla é seo ar an teachtaireacht i rann 18; bíonn an t-anró is measa agus an dúshlán is mó ag an té atá i gceannas.

Meabhraítear don phátrún, áfach, go bhfuil dualgas oidhreachtúil air agus nár chóir dó faillí a dhéanamh sa dualgas sin de bharr na ndeacrachtaí a bhaineann leis an tír a rialú. De réir an fhile, tá muintir na hÉireann ag guí le chéile go dtiocfaidh rí i gceannas a chuirfidh deireadh lena bhfulaingt.

I rann 31–39, tá apalóg ón scéal *Togail Bruidne Dá Derga* ina gcuireann an file Aodh Ruadh i gcomparáid le Conaire Mór, ardrí na hÉireann, a bhí ar an saol san aonú haois RCh de réir *AFM*. Is cosúil gur i measc na n-argóintí ba láidre a bhí i gcoinne Aodha Ruaidh agus a éileamh ar an gceannasaíocht ná chomh hóg is a bhí sé. Bhí sé naoi mbliana déag d’aois ag an am seo. Chun dul i ngleic leis an argóint seo, tagraíonn an file don chuid den scéal ina ndeir uaisle na hÉireann go bhfuil Conaire ró-óg le bheith ina ardrí, agus ina bhfreagraíonn Conaire iad:

As-bertatar aes na Temrach fris: “Atar lind is coll ro coillead ar tarbfeis & ar n-ór fírindi inad gilla óc amulchach tarfás dúnn and.”

“Ní méti an nísín,” ol seiseam. “Ní h-ainim rí óc eslobar. Ní mise didiu éiside.

Is cert n-athar & seanathar damsa fonaidm n-gíall Temrach.”

“Amrae n-amrae”, ol in slúag. Saigid rígi n-Érenn imbi.

(Knott 1936, línte 159–66)

The folk of Tara said to him: “It seems to us that our bullfeast and our spell of truth are a failure, if it be only a young, beardless lad that we have visioned therein.”

“That is of no moment,” quoth he. “For a young, generous king like me to be in the kingship is no disgrace, since the binding of Tara’s pledges is mine by

right of father and grandsire.”

“Excellent! excellent!” says the host. They set the kingship of Erin upon him.

(Stokes 1902)

Deir an file nach mbeadh uaisle eile na hÉireann ag dul ina choinne dá mbainfeadh sé ardríocht amach, rud atá éagsúil le Conaire Mór (rann 40), agus nach mbeadh streachailt ná cogadh i ndán dó (rann 44). Tá éileamh oidhrechtúil aige agus é síolraithe ó Niall Naoighiallach (rann 46), agus fiú mura mbeadh sé sin aige, bheadh an ríocht tuillte aige mar gheall ar a thréithe pearsanta agus i bhfianaise na ngníomhartha atá déanta aige (rann 48).

I dtreo dheireadh an dáin (rainn 49–57), tugtar íomhánna idéalacha dúinn d’Éirinn faoi cheannasaíocht Aodha Ruaidh: tá deireadh tagtha leis an gcogaíocht (rann 50) agus leis an gcoiriúlacht (rann 51) ar fud na tíre, tá muintir na tíre rathúil meanmnach (rann 53), agus léiríonn suaimhneas sa dúlra síocháin sa tír (rainn 56–7) (féach freisin McManus 2006, 61–117).

Tagann deireadh leis an dán le rann iargcomhairc d’Aodh (mac Cú Connacht) Mhág Uidhir (†1600), tiarna Fhear Manach ag an am. Bhí Ó hEódhasa mar ollamh ag Aodh Mág Uidhir nuair a chum sé an dán seo. Bhí Conradh déanta eatarthu go gcuirfeadh Ó hEódhasa rann amháin d’Aodh le gach dán a chumfadh sé. Léirítear cad é mar a snaidhmeadh an conradh sin an chéaduair sa dán *Conradh do cheanglas re hAodh* (féach Breatnach 1993, 59–66).

Meadaracht

Deibhí, dán díreach, meadaracht an dáin seo agus tagann leaganacha na LSí leis na rialacha don mheadaracht sin den chuid is mó.

Tá rím bhreise (comhardadh slán) i línte 13cd agus i línte 51cd, agus is féidir í seo a thuiscint mar shampla den ghléas ornáideach *breacadh*:

- 13: *A-tá ón ló-soin a-le—
fáth baoghail go mbia choidhche—
fuil san fhuil, coir san chionaidh,
guin san ghoin ag Gaoidhealaibh.*
- 51: *Gan éimhdheadh, gan fhaire cruidh,
ó Shrúibh Bhroin go Beinn Éadair,
gan **fhear** bhfoghla ar **feadh** bhfeadha,
gan chomhla ar **theagh** dtaisgeadha.*

Tá dhá shampla den locht meadarachta *cáoiche* sa dán seo (focal ag déanamh cuibhis leis féin: féach *ABP* §2 (líne 69)):

- 28: *Ó Domhnaill, ní diongna dhó,
a bhfuighbhe impe d'annró;
ceart na lachan ar an lionn
a **cheart** ar achadh Éirionn.*
- 53: *Grís i n-aighthibh ó ól fhleadh,
gruadha donna ag dáil mhaoineadh,
is é a bhfuil don **adhnadh** ann,
nó guil ag **adhnadh** abhann.*

Tá dúnadh cúí againn ag deireadh rann 57:

- 13a: ***Díol** fuatha flaitheas Éireann*
- 57d: *dar ngort Chuinn-ne is córai-**dí**.*

Teanga

Athruithe tosaigh ar lorg ainmfhocal:

Tá séimhiú curtha le leagan LS A **ar lorg ainmneach uatha baininscneach** sna línte seo a leanas:

7a	<i>Ríghe chogthach chláir Logha</i>
12c	<i>an chríoch fhéirmhín thoinngheal the</i>
37a	<i>Seinbhean Chuinn—ní cúis mhaoidhimh</i>
52c	<i>nó learg mhoighe ag céacht dá creim</i>
55b	<i>tug an toice dhomhanta</i>

I bhfianaise samplaí de shéimhiú **ar lorg ainmneach iolra a chríochnaíonn ar chonsan caol** i ndánta eile le hEochaidh Ó hEódhasa (m.sh: *DiD 92.11ab: Ní choisgid aonlá d'fhoghail / Goill Fhódla d'fhuath Chonchobhair*), tá séimhiú curtha le leagan LS A i líne 16c: *fuinn ghlanaoibhne fan gnáth olc*.

I bhfianaise samplaí de shéimhiú **ar lorg tabharthach uatha** i ndánta eile le hEochaidh Ó hEódhasa (m.sh: *O'Reilly 31cd: le baothghrádh don taoibh as-tigh / don chraoibh ó aobhChlár Fheimhin*; agus *DiD 92.23cd gníomh neamhthláith i n-uair fheadhma / fa chreachráith bhfuair bhfinnMheadhbha*), tá séimhiú curtha le leagan LS A sna línte seo a leanas:

2a	<i>Gach rí riamh ó ré Cheasrach</i>
14b	<i>nach aimhleasg d'Aodh Ú Dhomhnaill</i>
16a	<i>Obair bhaoghlach dá bharr thiogh</i>
17c	<i>fearr dá dhreich ghríosnáraigh ghil</i>
17d	<i>bheith ar chíoschánaidh chúigidh</i>
19a	<i>Móide is baoghlach dá bharr chas</i>
22a	<i>Tuigte d'Ú Dhomhnaill dhúin Bhreagh</i>

24b	<i>dá ghnúis chruithghil choinnealta</i>
25b	<i>ní héidir d'Aodh Ú Dhomhnaill</i>
29a	<i>Ní héidir dá earla shlim</i>
29c	<i>géag ó bhruigh bhláthasnach Bhreagh</i>
29d	<i>dul do ghnáthaslach Ghaoidheal</i>
32b	<i>gan rígh do ríoghraidh Ghaoidheal</i>
36c	<i>ós chrích (t)thairthigh Theamhrach Breagh</i>
41c	<i>do shluagh bhoinngheal tholcha an Trír</i>
42c	<i>roighne an tslóigh-se ó chathair Chuinn</i>
43a	<i>A-táid ag tiomna Bhanbha¹⁰</i>
46d	<i>dleaghair do chineadh (c)Chonuill.</i>
51b	<i>ó Shrúibh Bhroin go Beinn Éadair</i>
53a	<i>Grís i n-aighthibh ó ól fhleadh</i>
57d	<i>dar ngort Chuinn-ne is córai-dí</i>
58a	<i>Rann as gach dán dá dhreich mhoill</i>

I bhfianaise samplaí de shéimhiú **ar lorg ginideach uatha a chríochnaíonn ar chonsan caol** i ndánta eile le hEochaidh Ó hEódhasa (m.sh. *AiD* 34.19cd: *ná an taobh soghráidh slisgheal slim / mar shlisneadh orláir **fh**uinnsin*), tá séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg ginideach uatha sna línte seo a leanas:

14a	<i>An measaid Gaoidhil ghuint Fhloinn</i>
23b	<i>féachadh rí shíl sheanDálaigh</i>
30b	<i>'s fa shruth Banna an bhruaich fhéarnaoui</i>
36c	<i>ós chrích thairthigh (t)Theamhrach Breagh</i>
38c	<i>i ndóigh fhollamhnaidh fhóid Bhreagh</i>
55c	<i>ort, a mhaoir tabhaigh Theamhra</i>
56a	<i>Ó Chruachain Mheadhbha an mhúir ghloin</i>

¹⁰ Maidir le séimhiú a bheith ann ar lorg ainm briathartha sa tuiseal tabharthach, féach *ABP* nóta 1364–5, agus *RGH* línte 2141–3.

Sléagar: Níl séimhiú curtha ar fáil agam sna cásanna seo a leanas agus na riachtanais do shléagar arna gcomhlíonadh: in dhá áit i líne 33c *gasraidh sídh fionntolcha Fáil*; ar lorg tabharthach uatha firinsneach i líne 45a *Aithnidh do shliocht Gaoidhil Ghlais*; agus ar lorg gairmeach uatha firinsneach (den chineál a shéimhíonn) i líne 55c *ort, a mhaoir tabhaigh Theamhra*.

Tá séimhiú curtha ar fáil agam i líne 23b ar lorg ainmneach uatha firinsneach *féachadh rí shíl sheanDálaigh*, agus ar lorg ginideach uatha firinsneach (den chineál nach séimhíonn go hiondúil) i líne 52a *Acht sníomh earla fheadh sgothach* atá ag teastáil le go mbeidh uaim sa líne.

Ní bhainim an séimhiú ar lorg gairmeach uatha firinsneach in 40b *riotsa, a rí fhréimhe Dálaigh*, ná ar lorg tabharthach iolra i líne 50d *fa sheanchlachaibh fháid Oiligh* atá deimhnithe ag an meadaracht; agus níl séimhiú bainte agam ar lorg ainmneach iolra i líne 52cb *cailge bheach mbionnghothach*.

Athruithe tosaigh eile: Tá urú curtha ar fáil agam ar lorg ginideach iolra i líne 19c *ós cionn bharr ngéagdhoire* agus i líne 23c *díol grádhaighthe gort mBreagh*. Tá urú bainte agam ar lorg ginideach uatha baininsneach i líne 34c *i gceann ógbhuidhe (b)fear bhFáil*¹¹, agus i líne 36c *ós chrích thairthigh Theamhrach (m)Breagh*. Tá séimhiú bainte agam ar lorg áinsígh uatha le hinfhilleadh i líne 22c *fíú a chumhacht tar chloinn M(h)íleadh*, agus i líne 55d *a haghaidh s(h)aoir s(h)oidhealbha*.

Réamhfhocail: Tá fianaise i bhfilíocht Uí Eódhasa go raibh sé de nós aige séimhiú a chur ar ainmfhocail a leanann an réamhfhocail *ós*; féach *LB 47.23ab: Grian nua ag ardachadh*

¹¹ Tugtar faoi deara go gcomhlíontar na riachtanais do shléagar sa chás seo, agus go gceadófaí séimhiú nó easpa séimhithe.

ós *fhiodh* / *triath Raghmallach na ruag mear*. Dá réir seo, tá séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg ós sna línte seo a leanas (féach freisin Ó Maolalaigh 2016):

36c ós *chrích thairthigh Theamhrach Breagh*

39c ós *chlár Té na dtoinnshreabh sídh*

‘Ó’ agus ‘Ú’: Ní fheicimid foirm an tabharthaigh uatha de ‘Ó’ (cuid de shloinne) sa leagan dioplómaitiúil ná i leaganacha na LSí eile. Dá ainneoin sin, tá Ó athraithe agam go foirm chuí an tabharthaigh uatha (.i. *Ú*) sna línte seo a leanas (féach *IGT* ii §168–9; agus *RGH*, líne 583):

14b *nach aimhleasg d’Aodh Ú Dhomhnoill*

22a *Tuigthe d’Ú Dhomhnaill dhúin Bhreagh*

25b *ní héidir d’Aodh Ú Dhomhnuill*

TÉACS, LÉAMHA AGUS AISTRIÚCHÁN

LS A

Eagrán Criticiúil

<p>1. Diol fuatha flaitheus éirionn
crioch neill na naoi righeibhionn
feidm as natharrdha fúair fear
brúaign na hatharrdha dfheitheam</p>	<p>1. Díol fuatha flaitheas Éireann,
críoch Néill na naoi ríghéibheann,
feidhm is nathardha fuair fear
bruaigh na hathardha d'fheitheamh.</p>
<p>2. Gach rígh ríamh ó ré ceasrach
da ro an toilén imreasnach
na ratarbha ní díol dó
sniom na hathardha a hannró</p>	<p>2. Gach rí ríamh ó ré Cheasrach
dá ró an t-oiléan imreasnach
'na ratharbha ní díol dó
sníomh na hathardha a hannró.</p>
<p>3. Mór rígh ga raibhe an innsi
riam do tuit na timcillsi
righe as neamháobhne fa nimh
tíre gealáobhne gáoidhil</p>	<p>3. Mór ríogh 'gá raibhe an inse
riamh do thuit 'na timchill-se:
ríghe is neamhaoibhne fa nimh
tíre gealaoibhne Gaoidhil.</p>

LÉAMHA

1b. C Ríghheibhionn. **1c.** CDF nathardha. **1d.** CDF hathardha.

2a. BCF rí; BCF cheasrach. **2c.** BCF rotharbha; B nior, CEF nír, D nir. **2d.** B hatharrdha; CD hannró.

3b. CDF ríamh. **3d.** D gaoidheal

1. The sovereignty of Ireland is detestable—guarding the shores of the fatherland, the land of Niall of the nine hostages, is the most hostile task a man has ever undertaken.
2. Since the time of Ceasair, no king who attains the quarrelsome island takes any great benefit from securing the patrimony from hardship.
3. Many a king who ruled the island before has fallen because of the kingship of the bright, delightful land of Gaoidheal, the most miserable [kingship] on earth.

<p>4. Mór madh far muigheadh catha
mór leacht ríogh as rofhlatha
fa creachdhoirsibh na ccóig neang
don tsheanclainnsin fhóid eireann</p>	<p>4. Mór magh far muidheadh catha,
mór leacht ríogh is rofhlatha
fa chreachdhoirsibh na gcóig n-eang
don tseanchloinn-sin fhóid Éireann.</p>
<p>5. Iomdha cúis far cóir neamhthoil
da bfaicthi é deirionnchuibh
dinis teamhrac na ttrí bfeair
neamhghut don tí do tuicfeadh</p>	<p>5. Iomdha cúis far cóir neamhthoil,
dá bhfaicthí é d'Éireannchaibh,
d'inis Teamhrach na dTrí bhFear;
neamhghuth don tí do thuigfeadh.</p>
<p>6. Gid be tairgfeas a tabac
caithfid sé seal urcradhach
crioch linnte do cosain conn
ar tosaigh impe dfulong</p>	<p>6. Gidh bé thairgfeas a tabhach,
caithfidh sé seal urchradhach,
críoch linnte do chosain Conn,
ar tosaigh impe d'fhulong.</p>

4a. F magh; F maoidheadh.

5a. C fana, D fan, F fár. **5b.** F bhfaicí í. **5c.** C teamhrugh, DF teamhrach. **5d.** CDF neamhghuth; CDF thuigfeadh.

6a. F thairgfeadh; C tobhach, DF tabhach. **6b.** CDF caithfidh; F orchradhach. **6c.** C crích. **6d.** D thosaigh, F ttosuigh; F uimpe.

4. Many is the plain on which battles broke out, many is the grave of a king and of a great lord of that old family of Ireland [fighting] around the raided passes of the five provinces.
5. There are many reasons to dislike the island of Tara of the Three Men (.i. Ireland), if only Irishmen could see it; he who would understand is commendable.
6. Whoever attempts to rescue the land with warm lakes which Conn protected, he will first spend a difficult time of suffering over her.

<p>7. Ríge cogthach chláir logha
iomdha déis a rochtona
da snádhmadh tolaigh an trír
ádhbhar omhain da hairdrigh</p>	<p>7. Ríghe chogthach chláir Logha:
iomdha, d'éis a rochtana,
dá snadhmadh tolaigh an Trír,
adhbhar omhain dá hairdrígh.</p>
<p>8. Mór mbáoghal bhíos na cinnsi
minic tnúth na timchillsi
s as gnáth foltanus gach fir
fa ráth nochtsholus nuisnigh</p>	<p>8. Mór mbaoghal bhíos 'na cinn-se,
minic tnúth 'na timchill-se,
's is gnáth foltanas gach fir
fa ráth n-ochtsholas nUisnigh.</p>
<p>9. Lór do dhochar na deaghaidh
ríoghdhacht ratha muireadhaigh
a faghla a cogad do coscc
pobal nach tarbha a tteagosc</p>	<p>9. Lór do dhochar 'na deaghaidh,
ríoghdhacht rátha Muireadhaigh:
a faghla, a cogadh do chosg,
pobal nach tarbha a dteagosg.</p>

7a. F ríge. **7c.** D tulaigh, F toluidh. **7d.** C ga, F gá.

8b. CD iomdha *in áit* minic.

9a. D deadhaidh. **9b.** CF rioghacht, D riogacht; CDF rátha; C Muireaghaidh. **9c.** F foghla; C cogaidh, D cogaidh (?), F cogadh. **9d.** CD pobail.

7. After attaining the quarrelsome kingship of Ireland, there are many reasons for her high-king to be fearful, if he were to unite the mound of the Three.
8. There are many dangers entailed in [ruling] her, there is often envy surrounding her, and the enmity of every man is to be expected over the bright-breasted fort of Uisneach.
9. There is a great amount of damage in the wake of [holding] the kingship of Muireadhach's fort: stopping her plunderings and war, [and] a people who cannot be taught.

<p>10. Gach lot ós aird no gan fhios
gac turbadh tig na flaitios
as é a rí as inleanta inn
ní as nárbh inbeanta déirinn</p>	<p>10. Gach lot ós aird nó gan fhios,
gach turbhadh tig 'na flaitheas,
is é a rí is inleanta inn;
ní as nárbh inbheanta d'Éirinn.</p>
<p>11. Iomdha a heagóir ré hathaidh
mór a huilc s a hanachain
críoch iathglan na neatal tte
deacar ríaghladh na ríge</p>	<p>11. Iomdha a héagóir re hathaidh,
mór a huilc 's a hanachain,
críoch fhiadhghlan na n-eatal dte
deacar riaghladh na ríge.</p>
<p>12. Ceitre céad bliadain barr lais
atá sí ar seachrán flathais
an críoch feirmhín thoinngeal tte
gan einrígh doirneadh uirthe</p>	<p>12. Ceithre chéad bliadhain 's barr leis
a-tá sí ar seachrán flaithis,
an chríoch fhéirmhín thoinngheal the,
gan éinrígh d'oirmeadh uirthe.</p>

10b. F turbhuigh thig na bhflaitios. **10c.** CF rígh; CDF imdheargtha; D ann. **10d.** D inleanta.

11a. F hathuigh. **11b.** CDF iomdha *in áit* mór; C hanfhachain, D hanacfain. **11c.** CD fhiadhghlan; CDF neatail. **11d.** CDF deacair; CDF a *in áit* na.

12a. C bliaghain, F bliaghan; CD sbárr, F sbarr; C leis. **12b.** F seachráin; C flaitheis, D flaithis. **12c.** CF chríoch, D chríoch; CF fhéirmhín; CF toinngheal; C te, DF the. **12d.** D doirdneadh; CDF innte.

10. Every wound, declared or unknown, every trouble that comes with ruling her, her king is liable for it—a reason why one should have nothing to do with Ireland.
11. Many is the injustice against her for quite some time, great is the evil and harm done to her, it is difficult to rule the kingship of the pure land of warm sunbeams.
12. The warm, bright-surfaced land of fertile grasslands has been unruléd for more than four hundred years without a single king being appointed over her.

13. Ata ón lósoin alle fáth báoghail go mb<é> choídhche fuil sa bhfuil cion sa chionaidh guin sa guin ag gháoidhealaibh	13. A-tá ón ló-soin a-le— fáth baoghail go mbia choidhche— fuil san fhuil, coir san chionaidh, guin san ghoin ag Gaidhealaibh.
14. An measuidh gáoidhil ghuint fluinn nach aimleasg daodh ó domhnuill sa bfuair fá eining chóigidh búain fa éirinn urchóidigh	14. An measaid Gaoidhil ghuint Fhloinn nach aimhleasg d’Aodh Ú Dhomhnoill ’s a n-uair fa éineing chóigidh buain fa Éireinn urchóidigh?
15. Da measdaois an measfadh féin nach cunradh doiligh dhoiséin an eang bheannfhúair do bí ag art neamhbhuan gach ri na ríoghdacht	15. Dá measdaois, an measfadh féin nach cunradh doiligh dhoi-séin an eang bheannfhuar do bhí ag Art? Neamhbhuan gach rí ’na ríoghdacht.

13a. CD Atá uimpe on lósa ale; F ale. **13b.** CDF mbia. **13c.** C coir, D cóir; C cionidh, chionuigh. **13d.** C goin sa ghoin, D goin san goin, F goin sa ghoin; C gaidhealibh.
14a. DE measaid, F measuid; CD floinn, F fhloinn. **14b.** CD dhomhnoill, F dhómhnoill.
14c. C éineing, DE eineing; CDEF ccoigidh. **14d.** D fo; E nurchoidigh.
15b. CF conradh, D cunradh; F doilg. **15d.** D neamh mbuan; C righ; CDF rioghacht.

13. There is a danger from that day onward that Gaels will forever have blood for blood, crime for crime, a wound for a wound.
14. Do the Gaels of Ireland reckon that Aodh Ó Domhnaill is not reluctant, considering what [harm] he has suffered over one provincial territory (.i. Tír Chonaill), to have anything to do with troublesome Ireland?
15. If they reckoned so, would he himself reckon that the land of cold peaks which Art once ruled is not a difficult proposition for him? Every king who rules her has been unlasting.

<p>16. <i>Obair bháoghlach da bharr tiogh</i>

<i>cosg fágla na ccóig ccóigeadh</i>

<i>fuinn glanáobne fán gnáth olc</i>

<i>ní fáth ramháoidhmhe a ríoghdacht</i></p> | <p>16. <i>Obair bhaoghlach dá bharr thiogh</i>

<i>cosg faghla na gcóig gcóigeadh;</i>

<i>fuinn ghlanaoibhne fan gnáth olc,</i>

<i>ní fáth ramhaoidhmhe a ríoghdacht.</i></p> |
| <p>17. <i>Faghail cheannuis chlár dha thí</i>

<i>muna ndearna a ndligh airdrí</i>

<i>fearr da dreich griosnáruigh ghil</i>

<i>bheith ar chioschánuidh cuigidh</i></p> | <p>17. <i>Fagháil cheannais chláir Dhá Thí</i>

<i>muna ndearna a ndligh airdrí,</i>

<i>fearr dá dhreich ghríosnáraigh ghil</i>

<i>bheith ar chíoschánaidh chúigidh.</i></p> |
| <p>18. <i>Gach tríath a ttús a ratha</i>

<i>nach iomchair ainm ardfhlata</i>

<i>do as goire turnam a tinn</i>

<i>turbadh oile fá eirinn</i></p> | <p>18. <i>Gach triath i dtús a ratha</i>

<i>nach iomchair ainm ardfhlatha,</i>

<i>dó is goire turnamh a tinn—</i>

<i>turbhadh oile fa Éirinn.</i></p> |

16b. C faghla, DF foghla; D cóigeadh. **16c.** F foinn; CD ghlanaoibhne, F ghlanaoibhne.
16d. C romhaoidhme, D romhaoidhfe, F romhaoidhmhe; CD rioghocht, F ríoghocht.
17a. F Fagháil; C chlar, D chláir, F chlair. **17b.** C dearna, D dhearna; C an dhligeadh; D airdrigh. **17c.** D ga, F dhá; CD dhreich; C ghrísnarigh. **17d.** D a bheith; C chíosánaigh, F chíosánaigh; CF chúigidh, D ccúigidh.
18b. F airm. **18c.** CD theinn, E teinn.

16. Stopping the plundering of the five provinces is a dangerous task for [this man with] his thick head of hair; the kingship of the pure, delightful territories over which hardship is usual is no reason for any great boasting.
17. If he does not do what is expected of a high-king, it is better for his warm, bright, modest face to be exacting the taxes of a province than to get the leadership of [all of] Ireland.
18. Every lord in the beginning of his prosperity who is not known as a high-lord is nearest to losing his power—another trouble about Ireland.

19. Móide as báoghal da bharr cas
as é an bile ard fhásas
os cionn bharr géagdhoire nglan
crann dan céadghoire cláonadh

19. Móide is baoghal dá bharr chas
is é an bile ard fhásas
ós cionn bharr ngéagdhoire nglan
crann dan céadghoire claonadh.

20. An bheann as airde ar úairibh
ós cionn gach tuir tháobhnúaighil
da bháoghluighe da mbí in tor
ní hí as sáogluighe seasamh

20. An bheann is airde ar uairibh
ós cionn gach tuir thaobhnuaighil,
dá bhaoghlaighe dá mbí an tor,
ní hí is saoghlaighe seasamh.

21. Gach ard sleibhe a sía radhairc
s as foigsi don fhiormamaint
gnáth donnádhnad a sleas sin
le teas ttromádhbhal ttinntigh

21. Gach ard sléibhe is sia radhairc
's is fhoigse don fhiormamhaint,
gnáth donnadhnadh a sleas sin
le teas dtromadhbhal dteinntigh.

19a. CDF baoghlach. **19c.** C ceann, F chionn. C ngégdhoire, D ngeagdhoire, F ngéagdhoire.

20a. F bheann airde. **20b.** CD ceann; F túir; D taoibhnuaighil, F taobhnuaighil. **20c.** CDF an.

21a. BCD as; DEF radharc. **21b.** B foicsi; B fhiormamint, CF fhiormamant, D fhiormamant. **21c.** D sleis. **21d.** BCEF re; B ttromadhbhadh(?), CDF tromadhbhal; B tteaintigh, C teintigh, DEF tinntigh.

19. What makes it all the more dangerous for [this man and] his curly head of hair is that the highest tree growing above the tops of the pure oak-grove boughs is the tree that is first to fall.

20. At times, the highest spire above every bright-sided tower, however formidable the tower may be, is not the longest standing.

21. Every mountain height with the farthest views and closest to the heavens, it is normal that its flanks are burned [by being struck] by the heat of great and mighty lightning.

<p>22. Tuigthe dó domnaill dhúin bhreagh
fiú a cumacht tar chloinn mhíleadh
dúamhan tar chách fa a cheann
da mbúaladh im ráth ráoileann</p>	<p>22. Tuigthe d'Ú Dhomhnaill dhúin Bhreagh
fiú a chumhacht tar chloinn Míleadh,
d'uamhan tar chách ina cheann
dá mbualadh im ráth Raoileann.</p>
<p>23. Búain impe as adhbur gábaidh
feuchadh rígh sil seandhálaigh
an díol grádhaighthe gort breagh
námhfairche olc is airgneadh</p>	<p>23. Buain impe is adhbhar gábhaidh;
féachadh rí shíl sheanDálaigh
an díol grádhaighthe gort Breagh,
námhfairche olc is airgneadh.</p>
<p>24. Gidheadh dob ádbur deargtha
da ghnúis cruithghil choinnealta
críoch armdha na neachra mear
seachna banbha ar a búaidhreadh</p>	<p>24. Gidh eadh dob adhbhar deargtha
dá ghnúis chruithghil choinnealta,
críoch armdha na n-eachra mear,
seachna Banbha ar a buaidhreadh.</p>

22a. B Tuicthe; CD dhomhnaill, F dhómhnall; B dúin, C duin, D dhuin; BCD breagh. **22b.** B comhacht, CD chumhacht, F chomhacht. **22c.** BD ina, C na, F iná; B ceann, CD chionn. **22d.** F um; C ráoirionn, D raoirionn.

23a. BF uime, C uimme, D ime; BF gabhaidh, E gabaidh. **23b.** BD fechadh, C féchadh, F féachadh; BCF rí, D ri; B shíl tsean ndhalaigh, C síol seandhalaigh, D síl seandalaigh, F síl seandáluigh. **23c.** B gradhaighe. **23d.** F imneadh in áit airgneadh.

24a. F is in áit dob; D teighte in áit deargtha. **24b.** D shuaimhneach shoiléirthe. **24c.** B ndheachra, F neachradh. **24d.** F seachnadh.

22. Ó Domhnaill of the fort of Breagha should understand that, were he to make a drive for the fort of Raoilinn, the extent to which his power over Míl's [other] descendants is the extent of the fear of him in his enemies.
23. Having anything to do with her is dangerous; let the king of old Dálach's descendants see if the field of Breagha, hostile district of hardships and plunderings, is something worthy of loving.
24. However, avoiding Ireland, the armed territory of swift horses, because of her troubles would cause his brightly-shaped, kind face to blush.

<p>25. <i>Gid bé mur ta teamhair chuinn</i>

<i>ní héidir dáodh ó domhnaill</i>

<i>a léigeadh a laim oile</i>

<i>na treigeadh chláir chonoire</i></p> | <p>25. <i>Gidh bé mar tá Teamhair Chuinn,</i>

<i>ní héidir d’Aodh Ú Dhomhnuill</i>

<i>a léigeadh i láimh oile</i>

<i>ná tréigeadh chláir Chonaire.</i></p> |
| <p>26. <i>Ni diúlta ar dhoilge a fheithmhe</i>

<i>dfhúath a huilc nó a haimsighthe</i>

<i>inis neill na ngeigfhiodh nglas</i>

<i>éigion dréim ris an dúthchas</i></p> | <p>26. <i>Ní diúlta ar dhoilghe a feithmhe</i>

<i>d’fhuath a huilc nó a haimsighthe</i>

<i>inis Néill na ngeigfhiodh nglas—</i>

<i>éigean dréim ris an dúthchas.</i></p> |
| <p>27. <i>An lacha sa ló sheaca</i>

<i>téid sí fan sreibh noighreata</i>

<i>lór do chur doimheanma dhi</i>

<i>tol na hoileamhna aice</i></p> | <p>27. <i>An lacha san ló sheaca,</i>

<i>téid sí fan sreibh n-oighreata;</i>

<i>lór do chor doimheanma dhi</i>

<i>tol na hoileamhna aice.</i></p> |

25a. B *Gidh be*, CD *Gibe*, F *Gibé*; B *ata*; F *choinn*. **25b.** B *heidir*; CD *dhomhnuill*, F *dhómhnoill*. **25c.** B *legadh*, CF *léigean*, D *leigean*; BCDF *láimh*. **25d.** BCD *no*, F *ná*; B *treégadh*, CF *tréigean*, D *treigean*; BC *conaire*, D *conoire*.

26a. B *diultha*, F *dhiultfa*; CD *dhuilghe*; B *feithmhe*, CF *feithmhe*, DE *feithme*. **26b.** F *ná in áit* nó a. **26c.** B *ngeaigfhiodh*, C *nghéagfhiodh*, D *ngeigfódh*. **26d.** B *eaigion*, C *éigin*.

27a. BD *san*. **27b.** B *bhan*; B *noighreata*. **27c.** B *cor*, C *chuir*, DF *chor*; D *doimheanma*. **27d.** D *toil*; B *aicci*.

25. Whatever way Conn’s Tara is, Aodh Ó Domhnaill cannot abandon the plain of Conaire nor allow her to fall into the hands of another.
26. Ireland of the green, branching woods should not be rejected because of how difficult she is to guard, hatred for her hardships, or how trying she is—one must strive after hereditary rights.
27. The duck on a frosty day takes to the frozen stream; her love for what she has been brought up to do is enough to banish her low spirits.

<p>28. O Dhomhnaill ní hiongnad dhó
a bfuighbhe impe danró
ceart na lachan ar an linn
a ceart ar achadh éirinn</p>	<p>28. Ó Domhnaill, ní diongna dhó,
a bhfuighbhe impe d'anró;
ceart na lachan ar an lionn
a cheart ar achadh Éirionn.</p>
<p>29. Ni héidir da earla slim
da mbeith nach biadh ré héirinn
géag ó bhruigh bláthasnac breagh
dul do ghnáthaslach gáoidheal</p>	<p>29. Ní héidir dá earla shlim,
dá mbeath nach biadh re hÉirinn
géag ó bhruigh bhláthasnach Bhreagh,
dul do ghnáthaslach Ghaoidheal.</p>
<p>30. Bí an duine fa dhún báoi
s fa sruth banna an brúaich fearnáoi
s um ghealbhuill ag guidhe lais
as duine im eangsruibh iorrais</p>	<p>30. Bídh an duine fa Dhún Baoi
's fa shruth Banna an bhruaich fhéarnaoui
's um ghealbhúill ag guidhe lais
's an duine im eangshrúibh Iorrais.</p>

28a. C dhiongna, D diongna, F diomdha. **28b.** B bhfuighe, F bhfuighe; D uimpe CD danró. **28d.** BCDF cheart; B neirionn, C neirinn, D néirinn, F fhéilim. **29c.** C bhlathasnach, F bhláthasnach; D bhreagh, F bhreadh. **29d.** F dul; F ghaoidheal. **30a.** B Bidh, CF Bídih; B dún, C dhúin, D dhun; F mbaoi. **30b.** F s um; CDF shruth; B brúaigh, C bhruaich, D bhruaigh, F bhúird; B fhernáoi, CD fhérnáoi, F ghéagnaoui. **30d.** BCE sa, DF san; CDF um; D eing in áit eangsruibh, F eashruimh; BCD niorrais.

28. Ó Domhnaill will not be surprised at the hardship he suffers over her; his right to the plain of Ireland is like the right of the duck to the lake.
29. [Even] were this not a branch from the blooming land of Breagha who was involved with Ireland, [he with] his smooth hair can not escape the continuous pleading of the Gaels.
30. The man in Dunboy, and by the Bann of the fresh grassy banks, and by the bright Boyle river, and the man on the notched headland of Iorras are [all] praying for him.

<p>31. Maith do geibhid a ghuidhe
<i>frioth roimhe a ré chonaire</i>
lúagh a síorghuidhe <i>mar sin</i>
lé slúagh fíonmhuighe fuinigh</p>	<p>31. Maith do-gheibhid a nguidhe;
fríoth roimhe i ré Chonaire
luagh a síorghuidhe <i>mar sin</i>
le sluagh fíonmhuighe Fuinidh.</p>
<p>32. Do bhí <i>teamhair</i> mur tá aníogh
gan rígh do ríoghruidh gáoidhiol
<i>tar eis an ríogh núadhadh neacht</i>
dar líon uamhan <i>an toireacht</i></p>	<p>32. Do bhí Teamhair <i>mar tá a-níogh</i>
gan rígh do ríoghraidh Ghaoidheal
tar éis an ríogh Nuadhadh Neacht
dar líon uamhan an t-oireacht.</p>
<p>33. Tionóilid go <i>teamhraigh</i> neill
guidhid a náoinfheacht ainnséin
gasroidh síodh fionntolcha fáil
le ríogh ionntogtha <i>dfhaghail</i></p>	<p>33. Tionóilid go Teamhraigh Néill,
guidhid i n-aoinfheacht ainnséin,
gasraidh sídh fionntolcha Fáil
le rígh iontoghtha d'fhagháil.</p>

31a. BCF a nguidhe, D an ghuidhe, E a guidhe. **31b.** BCD frith, F fríth; D i *in áit* a; B conaire, D conuire. **31c.** F shíorghuidhe; DF soin. **31d.** CE re; C fíonmhuighe; BDF fuinidh.

32a. B *teamhair* ata; C *teamar*; CD aníodh. **32b.** B gan ríoghraidh *gaoidheal*, C rí do macraidh; D rí. **32c.** D nuadat, F nuadhan.

33a. D tineólaid, F tionóluid. **33b.** B *guidit*; B náoineacht, CDF naoineacht. **33c.** F gasruigh; BD shídh, CF sídh; D fhionntolcha, F fionntoluigh. **33d.** D fa rí; B righ, CF rígh; B nionntoghtha, CD niontoghtha, F iontoghtha.

31. Well they receive what they pray for; the host of Ireland's wine-plain received what they prayed for once before in the time of Conaire.
32. Tara was then as it is today, without a king of the dynasty of the Gaels after [the death of] the king, Nuadha Neacht—a fact which filled the royal court with fear.
33. The peaceful host of Ireland's bright hill gather at Niall's Tara and then pray together to receive an electable king.

<p>34. Gearr go ttainic an tansin

conaire a <i>ccruth</i> éuccosmhail

<i>ceann</i> ógbhuidhe <i>bfeair</i> bhfáil

na ógruire mhear mhacáimh</p> | <p>34. Gearr go dtáinig an tan-sain

Conaire i gcruth éagcosmhail

i gceann ógbhuidhe fear bhFáil

'na ógruire mhear mhacáimh.</p> |
| <p>35. A mhic ar maithe bánbha

ní <i>dleacht</i> oirneadh hionnamhla

ós tiormthulaigh na ttrí bfionn

níad rí iomchubaidh eirionn</p> | <p>35. “A mheic,” ar maithe Banbha,

“ní <i>dleacht</i> oirneadh h’ionnamhla

ós tiormthulaigh na dTrí bhFionn;

niad rí iomchubhaidh Éirionn.”</p> |
| <p>36. <i>Freagra</i> an mhic maith a thoradh

ga dulc oigre easlabhar

ós chrích ttairtigh ttéamhruch mbreagh

<i>neamhghuth ar</i> naitgin dóirneadh</p> | <p>36. <i>Freagra</i> an mheic, maith a thoradh:

“Gá dulc oighre easlabhar

ós chrích thairtigh Theamhrach Breagh?

<i>Neamhghuth ar</i> n-aithghin d’oirneadh.”</p> |

34a. B ttaic, C tanaig, F ttáinig; BCF tansoin. **34c.** B a cceand, CD i cceann, E i cceann F a cceann; B nógbuidhi, D ógbhuidh; CD fear.
35a. CD mheic, F mic. **35b.** CD oirdneadh; B ionntshamhla, C tionnamhla, D thionnamhla, F hionnshamhla. **35d.** C at *in áit* niad, D niat rí.
36a. B in; CD mheic; D toradh. **36b.** F atá *in áit* ga; B óigrigh, C óigrí, D oigrí, F óigríogh; F easlabhair. **36c.** B thartuidh, F thairtigh; BF theamhrach, CD teamhrach; BD breagh, C bhreagh, F breadh. **36d.** B naithginn, CF naithghin, D maithghin; C doirdneadh, D dóirdneadh.

34. It was not long then until Conaire, a young lively prince, came in a strange guise to meet the men of Ireland.
35. “Young man,” said the nobles of Ireland, “it is not lawful to appoint someone like you [to rule] over the dry mound of the Three Fionns; you are not a fitting king of Ireland.”
36. This was the response of the young man, and good were its results: “What harm is a generous heir over the fruitful land of Ireland’s Tara? It is no disgrace to appoint someone like me.”

<p>37. <i>Seinbhean</i> cuinn ní cúis mháoidhim
do bhí <i>ar</i> sé gar <i>seandháoinib</i>
nach díongmhála don mhnáoi me
ní hionnrádh<i>a ar</i> áoi móige</p>	<p>37. “Seinbhean Chuinn—ní cúis mhaoidhimh—
do bhí,” ar sé, “gar seandaoi<i>nib</i>;
nach díongmhála don mhnaoi mé
ní hionnrádh<i>a ar</i> aoi m’óige.”</p>
<p>38. Ciodh óg me ní misde linn
fíafróchat fios a ndlighthim
a ndóigh fhollamhnaidh fhóid breagh
dollamnoib na ccóig ccóigeadh</p>	<p>38. “Ciodh óg mé, ní meisde linn—
Fiafróchad fios a ndlighthim,
i ndóigh fhollamhnaidh fhóid Bhreagh,
d’ollamhnaibh na gcóig gcóigeadh.”</p>
<p>39. Do mholsat maithe banbha
a náoineacht a urlabra
ós clár té na ttoinnsreabh sídh
do hoirneadh é na airdrígh</p>	<p>39. Do mholsad maithe Banbha
i n-aoineacht a urlabhra;
ós chlár Té na dtoinnsreabh sídh
do hoirneadh é ’na airdrígh.”</p>

37a. C Seanbhean; CDF chuinn. **37c.** D i *in áit* a. **37d.** C hionnrádh*a*, D hiomradh*a*.
38a. CDF meisde; BCF sinn, D sin. **38b.** B fiarfocchad, CF fiafróchad; C fós, D fos; D an *in áit* a. **38c.** CD follamhnaidh, F ollamhnuidh; D foid; BC bhreagh, F breadh. **38d.** D dfollamhnaibh.
39a. BF mholsad. **39c.** BC te; B ttonnsreabh, toinnsreabh; C síodh. **39d.** CD hoirdneadh; F *mar airdríogh*.

37. “The old wife of Conn (i.e. Ireland) was ruled by my ancestors,” he said; “it is not a reason to boast; it cannot be said that I am not worthy of this woman because of my youth.”
38. “Though I am young, I do not believe it matters—I will ask the ollamhs of the five provinces for the knowledge required of me to rule Ireland.”
39. The nobles of Ireland unanimously acclaimed what he had said; he was appointed high-king of Tara’s plain of the peaceful waters.

<p>40. Ata cúis nach cosmhuil soin
riotsa a rí fhréimhe dálaigh
feadh saorbhanbha ó mhuir go muir
gan fear áonlabra at aghaidh</p>	<p>40. A-tá cúis nach cosmhail soin
riotsa, a rí fhréimhe Dálaigh:
feadh saorBhanbha ó mhuir go muir
gan fhear aonlabhra it aghaidh.</p>
<p>41. Ní thoighéubha tnúth áoinfir
ní deargfa dreach áoingháoidhil
do shlúagh boinnghéal tholcha an trír
thoirneadh ortha mur airdrigh</p>	<p>41. Ní thoigéabha tnúth aoinfhir,
ní dheargfa dreach aoinGhaoidhil
do shluagh bhoinnghéal tholcha an Trír
th'oirneadh ortha mar airdrígh.</p>
<p>42. Dar leó ní malairt mheallta
ní ísleocha a naigeanta
róighne an tshlóighsi ó chathair cuinn
fóibhsi na bflathoibh fearuinn</p>	<p>42. Dar leó ní malairt mheallta,
ní ísleócha a n-aigeanta,
roighne an tslóigh-se ó chathair Chuinn
fóibh-se 'na bhflathaibh fearuinn.</p>

40a. B sin. **40b.** B rígh, F rígh; BD freimhe, F réimhe. **40d.** ni uil, CF ní fhuil, D ni bfuil *in áit* gan fear; F aon=labha.
41a. B toigebhae. **41b.** BCDF dheargfa; B engaidhil, C fhionnghaidhil, D fionnghaidhil.
41c. F shlógh; D boingheal; C tholcha. **41d.** BF hoirneadh, D doirdneadh; B orrtha, CD orra.
42a. B meallta, C mhealta. **42b.** F aigeanta. **42c.** CDF a *in áit* ó; C chathar, F ccathuibh; CDF chuinn. **42d.** B, bflathibh, C flathaibh.

40. There is one reason why that is not like you, o king of Dálach's root: throughout the length of noble Ireland from sea to sea, there is not a single man speaking against you.
41. Not a single man of the white-footed host of the mound of the Three will become envious, not a single Gael's face will be reddened by your appointment over them as high-king.
42. The best of this host from the dwelling of Conn do not consider it a deceitful deal, it will not lower their spirits to become underlords under you.

43. Atáid ag tiomna banbha dhuit ó rígh go ríoghdamhna na sloigh a seanchathaoir bhreagh neamhthathaoir dhóibh a dhéineamh	43. A-táid ag tiomna Bhanbha dhuit ó rígh go ríoghdhamhna, na slóigh a seanchathaoir Bhreagh neamhthathaoir dhóibh a dhéineamh.
44. Atáid agad a áodh rúaidh gan lá éigin gan anbhúain íath creachbhanbha madh loinn libh ó chloinn mhearchalma mhílidh	44. A-tá agad, a Aodh Ruaidh, gan lá éigin, gan anbhúain, íath creachBhanbha, madh loinn libh, ó chloinn mhearchalma Mhílidh.
45. Aithnid do shliocht gáoidhil ghlais móide a numla úa mághnais dot ghnúis náir da niamthor mionn do chóir ar íathmagh éirionn	45. Aithnidh do shliocht Gaoidhil Ghlais— móide a n-umhla, a ua Maghnais, dod ghnúis náir dá niamthar mionn— do cháir ar iathmhagh Éirionn.

43a B bhanbha. **43b.** B doit; D rí; B rídamhna, D ríodhamhna. **43c.** C o sheanchathaoir; BCD breagh, F *breadh*. **43d.** B deinimh, C dhéineam, D dheanamh.
44a. B ata, CDF atá, E atait; CD agaibh. **44b.** F ló; B éaigne, CDEF éigne. **44c.** banbha *in áit* íath creachbhanbha. **44d.** B mearchalma.
45a. BCD aithnidh, F aithne; BC glais. **45b.** BCD a úa, F a ua. **45c.** BF dod; B náir; D niamthoir minn. **45d.** B chair, CF cháir; C iathmhagh, D iathmhoigh, F iathmhadh; D éirinn.

43. The hosts of Ireland's old throne are bequeathing Ireland to you, [everyone] from king to one eligible for kingship; there is no reproach for them in doing so.
44. The plundered land of Ireland is yours if you desire it, o Aodh Ruadh, from the fiercely brave descendants of Míl, without a day of violence [and] without a struggle.
45. The descendants of Gaoidheal Glas recognise your right to the land of Ireland; all the greater, as a result, is their humility towards your modest face, o grandson of Maghnas for whom a crown is polished.

<p>46. <i>Téaghdhais airt an fhuinn gríanuigh</i>
<i>ó tiomna na neill náoighiallaigh</i>
<i>láoich léir tileadh teamhair chuinn</i>
<i>dleagthair do chineadh cconuill</i></p>	<p>46. Teaghdhais Airt an fhuinn ghrianaigh
ó thiomna Néill Naoighiallaigh,
laoich ler tileadh Teamhair Chuinn,
dleaghair do chineadh Chonuill.</p>
<p>47. <i>Flaitheas éirionn deóigh a ndeóigh</i>
<i>gnáth aca dáis is daimhdheóin</i>
<i>láoich ruaighmheara da bhfiar fiodh</i>
<i>úaithneadh glíadh na ngáoidheal</i></p>	<p>47. Flaitheas Éirionn deóidh i ndeóidh,
gnáth aca d'áis is d'aimhdheóin,
laoich ruaidhmheara dá bhfiar fiodh,
uaidhneadh gliadh na nGaoidheal.</p>
<p>48. <i>Da mbeith nach dlighfidhe duit</i>
<i>íath fódhla fearann cormuic</i>
<i>ar deighrecht do tuill tusa</i>
<i>eighrecht an fhuinn únusa</i></p>	<p>48. Dá mbeath nach dlighfidhe duit
iath Fódla, fearann Cormaic,
ar deighrecht do thuill tusa
eighrecht an fhuinn Úna-sa.</p>

46a. B teaghais; CD ghrianaigh, F ghríanuigh. **46c.** B lear thileadh; B cuinn, F choinn. **46d.** BCF dleaghair, D dleaghar. **46d.** B chonuill, CD conuill, F chonoill.

47a. BCD deóidh; BCD ndeóidh. **47b.** C ní gnath; F nó *in áit* is; BD daindeóin. **47c.** F ruaidhmheara. **47d.** B uaithneadh; D gliaidh, F ghliadh.

48a. B dhoit. **48b.** CD corbmaic, F chormuic. **48c.** B dheighrecht, CDF dheighrecht; BCDF thuill. **48d.** B eighrecht, C eidhrecht; DF fhuinn; F úghnusa.

46. Since the command of Niall of the Nine Hostages, the kin of Conall, heroes who once ruled Conn's Tara, are entitled to Art's dwelling place of the sunny territory.

47. [These] fierce heroes to whom a wood bends down, battle pillars of the Gaels, usually control the kingship of Ireland one after another, by consent or by force.

48. [Even] were it the case that the land of Ireland, Cormac's land, was not legally due to you, by your good rule you have earned the heirship of Ireland.

49. Do chuiris *criocha* banbha
a nathruigibh *eaxamhla*
aisling a *neagar* anois
a *dreagain* bháislim bhéarnois
49. Do chuiris críocha Banbha
i n-athraighthibh éagsamhla,
aisling a n-eagar a-nois,
a dhreagan baisslim Bearnais.
50. Na bíodhbaidh do bhí anuraidh
ré cogthaibh re conghalaibh
na *ttreabhthachaibh* atáid sin
fa *seanchlachaib* fháid oiligh
50. Na biodhbhaidh do bhí a-nuraidh
re cogthaibh, re conghalaibh,
'na dtreabhthachaibh a-táid sin
fa sheanchlachaibh fháid Oiligh.
51. Gan *eimhghe* gan fhaire cruidh
ó sruibh bruin go beinn *eadair*
gan fhear bfóghla *ar fheadh bfeagha*
gan cómhla *ar theagh ttaisgeadha*
51. Gan éimhdheadh, gan fhaire cruidh,
ó Shruíbh Bhroin go Beinn Éadair,
gan fhear bhfoghla ar feadh bhfeadha,
gan chomhla ar theagh dtaisgeadha.

49a. D chímis. **49b.** B nathruighthibh, C naithraighthibh; BF eagsamhla, C éccsamhla, D eccsamla. **49c.** F *neagair*. **49d.** B *dreagan*, C dhreaghan, DF *dhreagain*; B baisslim, C baisslim, D barrshlim; C bearnais, D beárnois, F *bearnois*.

50a. F anuraigh. **50b.** B cothaiph. **50c.** D *treabhthachaibh*. **50d.** B fóid, D fhóidh, F fhóid; C oilidh.

51a. B eaigneamh, C eigheamh, D éigheamh, F éigean. **51b.** F shruith; C brain, D bróin, F broin; B nédair, C gulbain, D ghulbain. **51c.** CD foghla, BCDE feadh. **51d.** B comhladh; F *tteagh taisgeadha*.

49. You have brought many changes to the territories of Ireland; the way they are now organised is [like] a dream (?), o smooth-palmed dragon of Barnesmore.

50. The enemies who were engaged in wars and conflict last year are now farmers around the old stones of the land of Aileach.

51. Without complaint, without [the need] to guard cattle, without a bandit throughout the length of a wood, without [the need for] a door [to be put] onto a storehouse from Inishowen Head to Howth.

<p>52. <i>Acht sniomh earla feadh sgothach</i>

 <i>no cailgead bheach mbinngothach</i>

 <i>no learcc muighe ag céucht da creim</i>

 <i>gan éucht oile fa eirinn</i></p> | <p>52. Acht sníomh earla fheadh sgothach,

 nó cailge bheach mbionngothach,

 nó learg mhoighe ag céacht dá creim

 gan éacht oile fa Éireinn.</p> |
| <p>53. <i>Grís a naichthibh ó ól fleadh</i>

 <i>grúadha donna ag dáil mháoineadh</i>

 <i>as e a bfuil don ádhmadh ann</i>

 <i>nó goil ag ádhmadh abhann</i></p> | <p>53. Grís i n-aighthibh ó ól fhleadh,

 gruadha donna ag dáil mhaoineadh,

 is é a bhfoil don adhnadh ann,

 nó goil ag adhnadh abhann.</p> |
| <p>54. <i>Ní thig le hurchoid eile</i>

 <i>na le hiomláoid aimseire</i>

 <i>fáuibh a rí barrglan bearta</i>

 <i>acht ní as ádhbur aigeanta</i></p> | <p>54. Ní thig le hurchóid eile

 ná le hiomlaoid aimseire

 faoibh, a rí barrghlan Bearta,

 acht ní is adhbhar aigeanta.</p> |

52a. F *fheadh*. **52b.** B *cailge*, F *cailgeadh*; B *mbhionngothach*, F *mbionngothach*. **52c.** B *lear*; B *moighe*, F *mhoighe*. **52d.** B *airinn*.

53a. BCDF *naighthibh*. **53b.** BCDF *gruaidhe*; BD *maoineadh*, C *máoineadh*. **53c.** BC *bhfoil*.

54a. B *thic hurchoid*; C *urchóid*; F *ré in áit le*; **54b.** CD *no*; F *re*. **54c.** BCD *fúd*, F *fút*. **54d.** D *aigeanta*.

52. Except for long bushy hair becoming knotted, or the stings of sweet-sounding bees, or the slope of a field being harrowed by a plough, there are no other injuries throughout Ireland.
53. The only burning is the heat in faces flushed from drinking, cheeks rosy from sharing out wealth, or rivers evaporating [from the heat of good weather].
54. You do not encounter any other malefaction or change of weather, o bright-haired king of Burt, only things that raise spirits.

<p>55. Do chuiris dhíot do dhocra
tug an toice domhanta
ort a mháoir <i>tabaigh teamra</i>
a thaghaidh sháoir shoidhealbha</p>	<p>55. Do chuiris dhíot do dhocra,
tug an toice dhomhanta
ort, a mhaoir tabhaigh Theamhra,
a haghaidh saoir soidhealbha.</p>
<p>56. O chrúachain meadhbha an mhuir gloin
ní muirfidhe an agh eallaigh
go <i>teamraigh</i> gan toil do mhaoir
s ó breaghmuigh soir go <i>seandhaoil</i></p>	<p>56. Ó Chruachain Meadhbha an mhúir ghloin
ní muirbhfidhe an agh alloidh
go Teamhraigh gan toil do mhaoir
's ó Bhreaghmuigh soir go seanDaoil.</p>
<p>57. Súan na hoighe <i>ar</i> inis bfloinn
bith uaibhsi a áodh í domhnaill
gan chuimhne <i>ar</i> gach nolc aice
<i>dar</i> ngort cuinne as coruide</p>	<p>57. Suan na hoighe ar inis bhFloinn,
bídh uaibh-se, a Aodh Í Dhomhnoill;
gan chuimhne ar gach n-olc aige,
dar ngort Chuinn-ne is córai-di.</p>

55a. C chuiris do. **55b.** B domanda, CF dhomhanta, D dhomhonta. **55c.** C tobhaidh, F tabhuidh. **55d.** BCD haghaidh; F aghuidh a *in áit* a thaghaidh; D saoir; B soidhealbha, D soidhealbhda, F shoidhealbhda.

56a. CD meidhbhe, F mheadhbha; BCDF mhúir ghloin; **56b.** D muirbhfidhi; B adh; BCDF alloidh. **56d.** C bhreaghmuigh, D bhreamhoigh, F bhreadhmhuigh.

57a. F hóige; CD floinn. **57b.** B biedh, CD bidh, F bíodh; BCD ui. **57c.** BCDF aige. **57d.** BCD cuinne, F ccuinne.

55. You have gotten through your troubles, worldly fortune has turned her noble, beautiful face towards you, o steward of Tara.
56. From Meadhbh's Cruacha of the noble rampart to Tara, and from the plain of Breagha over to the old river Deel, not [even] a wild deer would be killed without the permission of your steward.
57. Thanks to you, o Aodh Ó Domhnaill, the deer of Ireland may sleep; our field of Conn should have no memory of all its [past] evils.

58. Rann as gach ndán da *dreich* muill

ata ag áodh *dfhíachaibh* oruinn

ar *ccéidcheile* ar *ccridhe* dil

bile *eichtfréimhe* huidhir

58. Rann as gach dán dá *dhreich* mhoill

a-tá ag Aodh d'*fhiachaibh* oroinn,

ar *gcéidchéile*, ar *gcrídhe* dil,

bile *éichtfhréimhe* hUidhir.

58a. BCDF dán; B *deirc*, CDF *dheirc*; BCDF mhoill. **58c.** B *cédchéile*; CD *ccroidhe*. **58d.** C *hudhir*.

58. A quatrain from every poem for his noble face is due from me to Aodh, my first patron, my dear love, the tree of the accomplished root of Odhar.

NÓTAÍ

1a. Is é seo aistriúchán Minahane (2011).

1c. Ba litriúla ‘serpent-like’ mar aistriúchán ar *nathardha*. Tá sé aistrithe ag O’Grady ina aistriúchánsan mar ‘invidious’ (féach Aguisín 2).

2b. Tá *ra-* agus *ro-* inghlactha mar leaganacha na réimíre, agus tá an litriú *ratharbha* (in áit *rotharbha* mar atá i LSí B, C agus F) ag teastáil anseo don chuibheas inmheánach anseo (*ratharbha* : *hathardha*).

2c. Bheadh léamh B, C, D, E agus F (*níor dhíol dó* in áit *ní díol dó*) go breá anseo freisin.

3a. Bheifí ag súil le ginideach iolra tar éis *Mór* anseo (*BST* 206.9) agus tá *Mór rígh* na LSí athraithe agam go *Mór ríogh* san eagrán. Tá an t-aon sampla eile, cé nach bhfuil deimhniú meadarachta ann, de *mór ríogh* a bhfuil teacht agam air sa chorpas in McLaughlin (2005, 50–51), 14ab: ***Mór ríogh dá rug a n-anáir / córaide é d’iongabháil*** ‘Many are the kings whose honour it has destroyed; it is better, then, to avoid it’.

Tá an dara *-n-* in *innsi* (*IGT* ii §3) ann chun an síneadh meánach a léiriú, glacaim leis, agus tá sé bainte agam san eagrán de réir an pholasaí eagarthóireachta. Tá sé ag glacadh páirte i gcuibheas deiridh an rainn seo (*inse* : *timchill-se*). Glacaim leis gur leagan inghlactha eile (ainmneach uatha) é *innse* den ainmfhocal *inis* (*IGT* ii §150), cé go ndéanann Armstrong idirdhealú idir *inis* agus *innse* ina ghluais (Armstrong 1985, 352–3). Tá sampla eile den fhoirm seo agus nóta fúithi in McManus (2008, 140, 151): *teacht tar iongnadh inse Cuinn / an inse fhionnghlan áluinn*.

4a. Maidir le *muigheadh* (LS A) agus *maoidheadh* (LS F; níl an rann áirithe seo in aon cheann de sna LSí eile), glacaim le léamh A san eagrán, á athrú ó *muighheadh* go *muidheadh* (*DIL* s.v. *maidid* I) de réir an pholasaí eagarthóireachta. D’fhéadfaí glacadh

le léamh F freisin, agus an t-aistriúchán a athrú go ‘battles were boasted / declared’ (féach *DIL* s.v. *moídem* (a), (b)).

4c. Déanann Herbert (2012, 456–62) plé ar an iomháineachas a bhaineann le doirse i gcomhthéacs na cogadóchta san fhilíocht mar shiombail mheafarach do chumas ceannairí a dtíortha a chosaint.

5d. Bainim an chiall ‘insult’ as an bhfocal *guth* sa chomhthéacs seo (féach *DIL* s.v. *guth* II) agus bainim an chiall litriúil ‘a non-insult to whomever would understand’ as an líne.

6a. I bhfianaise an bhriathair san aimsir fháistineach sa chéad líne eile (.i. *caithfidh sé*), cloím le léamh A (.i. *t[h]airgfeas*, 3 uatha aimsir fháistineach coibhneasta den bhriathar *tairgidh*) seachas le léamh F (.i. *thairgfeadh*, 3 uatha modh coinníollach).

6c. Maidir le *críoch linnte* ‘land with warm lakes’, féach *DMU* 2.1c: *críoch na n-iath linnte leabhar* ‘the country of the wide **territories with warm lakes**’.

8a. Is mar *cionn* (tabharthach uatha *IGT* ii §65) leis an mbarr caol *-se* (féach *IGT* i §14. agus *ABP* nóta 217) a thuigim *cinn-se* anseo.

8c. Is díol suntais é nach bhfuil *fir* séimhithe anseo ar lorg *gach*, agus go bhfuil an easpa séimhithe seo deimhnithe ag an meadaracht (*s is gnáth °foltanas gach °fir*). Tá dornán samplaí eile sa chorpas a bhfuil an easpa séimhithe seo ann, mar shampla: *LCIAB* 39.10ab: *Dob í freagra gach fir dhíobh / re faicsin aighthe an airdríogh*.

Féach freisin go bhfuil séimhiú thúsleitir *fir* (ginideach uatha) ar lorg *gach* deimhnithe ag uaim i ndán eile de chuid Eochaidh Uí Eódhasa: *ABM* 183.2cd: *do f(h)illedh ālg[h]as gach f[h]ir / rángas grinniol an ghaisgidh*.

8d. Tá sampla eile den chomhfocal *ochtsholas* (.i. *ucht* + *solas*) in *DG* 60.5cd: *mór fá a cheann d’fholtanas ort / a sheang ochtsholas éadrocht*; agus in *TD* 8.10cd: *niamh a corn*

n-ochtsholus n-óir / boltonus a corm gcomhóil. ‘the brilliance of its bright-surfaced goblets, and the fragrant odour of its banquet ales’.

9b. Ar mhaithe le ciall an rainn, tá síneadh fada curtha ar fáil agam ar *rátha* le tacaíocht ó léamha C, D agus F.

9cd. Cloím le léamh A anseo maidir le *cogadh* agus *pobal* (*IGT* ii §17). Dá nglacfaí le léamha C agus D (*cogaidh : pobail*), bheadh *cogadh* sa ghinideach uatha, agus *pobal* san ainmneach iolra agus ba dheacair brí shásúil a bhaint as sin.

10cd. Tagann na LSí salach ar a chéile sna línte seo: 10c A *inleanta*, CDEF *imdheargtha* (*DIL* s.v. *imdergad*). Cloím le léamh A san eagrán, ach dá nglacfaí le léamh na LSí eile, d’athróinn an líne mar seo: *is é, a rí, is imdheargtha inn* ‘...that (.i. every trouble), o king, is what is reproachful...’

Maidir le líne 10d, *inbheanta* atá i ngach LS seachas LS D, áit a bhfuil *inleanta*. Arís, d’fhéadfaí glacadh leis an léamh seo agus an t-aistriúchán a athrú go ‘...a reason why one should not pursue Ireland...’

Tá an dá fhocal *imdheargtha* agus *inleanta* in úsáid le chéile i ndán eile le hEochaidh Ó hEódhasa, is é sin *AiD* 34.16cd: *ní fhuil lí mh’imdheargtha ort / ní ní as inleanta a n-éabhort* ‘the mark of my scorching is not on thee; my words are not a thing to be punished.’

Is mar shamplaí den aidiacht bhriathartha leis an réimír *in-* (a thugann an bhrí ‘should or must be done’) a thuigim *inleanta* (‘should or must be pursued’) agus *inbheanta* (‘should or must be taken’) (féach Greene 1966, 85).

11cd. Tá *iathghlan* athraithe agam go *fhiadhghlan* le tacaíocht ó léamha C, D agus E, athrú a chuireann comhardadh slán ar fáil sa leathrann (*fhiadhghlan : riaghladh*).

12a. Tá séimhiú curtha ar fáil agam ar *chéad* sa líne seo ar lorg na huimhreach *Ceithre* (féach *IGT* i §20, agus *ABP* nóta 299–311).

Bheifí ag súil leis go mbeadh an t-ainmfhocal *bliadhain* (*IGT* ii §10) sa ghinideach iolra anseo (.i. *bliadhan*) ar lorg *Ceithre chéad*, ach faightear ainmneach uatha freisin i gcásanna mar seo (féach McManus 1994, 426–7).

Le tacaíocht léamha C, D, E, agus F, tá 's curtha ar fáil agam sa líne seo ar mhaithe le brí an rainn.

12ab. Tá *lais* : *flathais* na LSe athraithe agam go *leis* : *flaithis*. Glactar leis an dá litriú *leis* agus *lais* in *BST* 194.15, ach ní ghlactar leis an litriú *flathas* in áit *flaitheas* in *IGT* ii §38 ná *DIL* s.v. *flaithius*. An t-aon sampla sa chorpas den litriú seo a bhfuil deimhniú meadarachta ann ná *SVBDL* 26.22cd: *gan chathas san slighe a bhos / acht flathas nimhe is parrthas*.

13a. Ní bháitear *ó* san iarméarla *ón* tar éis *a-tá* sa líne seo, le dhá ghuta fhada ag teacht le chéile. D'fhéadfaí glacadh le léamha C agus D anseo chomh maith (.i. *A-tá uimpe ón ló-sa a-le*) agus is beag difríocht a dhéanfadh an léamh sin ó thaobh brí de: 'There is a cause for danger **about her** from **this** day onward...'

13b. Fágann smál beag i LS A doiléire sa léamh, ach táim beagnach cinnte de gurb é *mbé* atá i gceist. Is é *mbia* atá in C, D, agus F, agus *mbiaidh* in E. De réir *IGT* iii §7, is é *-bé* foirm spléach (3 uatha foshuiteach láithreach) an bhriathair *bheith* agus is é *-bia* an fhoirm spléach (3 uatha aimsir fháistineach). Glacaim le léamha C, D agus F sa chás seo, mar go mbraithim gur fearr a thagann *mbia* leis an gcomhthéacs ná *mbé* ach d'fhéadfaí glacadh freisin le *mbé*, agus an t-aistriúchán a athrú ó '...that Gaels **will** forever...' go '...that Gaels **might** forever...?'

13c. Le tacaíocht léamha C, D agus E, tá *cion* athraithe agam go *coir* chun cuibheas inmheánach a chur ar fáil le *ghoin*.

14a. Ar mhaithe le ciall an rainn, agus le tacaíocht léamha C, D, E agus F, tá *fluinn* athraithe agam go *Fhloinn*.

14c. Tá *bfuair* na LSe athraithe agam go *uair* chun uaim a chur ar fáil sa líne (*°uair fa °éineing*) (féach *IGT* iii §22).

14cd. Is mar *éan-* (*DIL* s.v. *óen*) leis an ainmfhocal *eang* (*DIL* s.v. 2 *eng* (b), ‘land/territory’) sa tabharthach uatha a thuigim *éineing* anseo. Cloím leis an litriú seo, atá in C, D agus E, in áit *éining*, atá in A agus F. Tá litriú *Éirinn* athraithe go *Éireinn* dá bharr seo de réir an pholasáí eagarthóireachta.

17a. *faghail* (= ‘plunder, ruin’) atá i ngach finné seachas F, áit a bhfuil *fagháil* (‘getting, receiving’ srl.). Cloím le léamh F mar go mbraithim gur fearr a oireann sé sin don chomhthéacs, ach dá nglacfaí le léamh A, d’athróinn an t-aistriúchán ó ‘**getting** the leadership...’ go ‘**the ruin of** the leadership...’

Tá *chlár* athraithe agam go *chláir* anseo i bhfianaise D, E agus F. D’fhéadfaí *chlár* a léamh mar ghinideach iolra (*IGT* ii §96) ach sa chás sin bheadh gá le hurú a chur ar fáil ina dhiaidh.

18c. Glactar le *teinn* (atá in C, D agus E) agus le *tinn* (in A agus F) mar ghinideach uatha *teann* ‘strait’ in *IGT* ii §63. Dá nglacfaí le *teinn* san eagrán, bheadh *Éirinn* le hathrú go *Éireinn* de réir an pholasáí eagarthóireachta.

19a. Bheadh léamh A (*baoghal*) nó léamh C, D, E agus F (*baoghlach*) ceart go leor anseo.

20c. Tá dá *bhaoghlaighe* aistrithe agam mar ‘however formidable’ (féach *DIL* s.v. *báeglach*).

21ab. Tá léamh A agus C (*radhairc*, seachas *radharc* in D, E agus F) deimhnithe anseo ag an meadaracht (*radhairc* : *fhiormamhaint*).

21d. Tagann na finnétithe salach ar a chéile sa líne seo i leith athruithe tosaigh. Tá C, D, agus F gan athrú tosaigh ar bith, agus A agus B le hurú ar *dtromadhbhal* agus *dteinnigh* ar lorg áinsíoch uatha, *teas*. Is féidir glacadh le hurú nó le heaspa uraithe ar lorg áinsíoch uatha nach bhfuil infhillte (féach McManus 1994, 359; agus *ABP* nóta 781–4).

Tá *ttinntigh* athraithe agam go dtí *dteinntigh* (féach *IGT* ii §12; agus *DIL* s.v. 2 *tein(n)tech*, *tein(n)trech*).

22b. Níl séimhiú ar lorg an fhorainm shealbhaigh *a* in A, B ná E, ach is léir gurb é an 3 uatha firinscneach atá i gceist agus tagairt déanta don phátrún i líne 22a. Coinním an séimhiú ar *ina cheann* i líne 22c chomh maith, d’ainneoin séimhiú a bheith ar iarraidh i leaganacha B agus E.

22c. Tá siolla ar iarraidh i leagan A agus, le tacaíocht na bhfinnétithe ar fad eile, tá *fa a cheann* athraithe agam go *ina cheann*.

22d. *Raoireann* atá in C agus D in áit *Raoileann*. Is é *Raoileann* atá ag *IGT* ii §129, ach tá trí shampla eile agam de *Raoireann* i ndánta a cumadh déanach sa tréimhse chlasaiceach; féach *Lúireach Chríosaí fan gCalbhach Ruadh*, 3d: *an ghlainghrian ó ráith Raoireann* (Mac Cárthaigh 2003, 133); *Dia libh, a uaisle Éireann*, 11d: ‘*fa mhúr rathfhoirbhthe Raoireann*’ (Mac Cárthaigh 2002, 97); agus *Cion suirghe ag Éirinn ar Aodh*, 3d: *do fhoillsigh do Raith Raoireann* (*ABM* 104). Tugtar faoi deara go dtagann na samplaí thuas uile as LS D agus seans maith gur leagan scríobhaí é *Raoireann*.

23d. Bheadh léamh F *imneadh* ‘sorrows’ (*DIL* s.v. *imned*) in áit *airgneadh* ‘plunderings’ go breá anseo freisin.

Is sampla é *námhfhairche* (.i. *námha* + *fairche*) de *chomhfhocal canamhna*, ina mbáitear an guta ag deireadh na chéad mhíre. Féach *ABP* §94, agus nóta 77.

24ab. Tá an éagsúlacht i LS D pléite agam thuas (lgh 7–8)

25cd. Cé nach bhfuil na foirmeacha seo (.i. *léigeadh* / *léigean* ná *tréigeadh* / *tréigean*) de *léagadh* / *tréagadh* in *IGT* ii–iii, is iomaí sampla díobh i ndánta eile agus, mar sin, coinním leagan na LSe san eagrán. Féach go bhfuil sampla eile de *léigeadh* : *tréigeadh* i ndán eile le hEochaidh Ó hEódhasa; *LB* 61.7cd: *dí do tréigeadh a togha / do léigeadh í a n-aontomha*.

26a. Is i LS A amháin atá séimhiú ar an ainmfhocal *feitheamh* (anseo sa ghinideach uatha *feithmhe*; *IGT* ii §101, §150). Tagraíonn an forainm sealbhach *a* roimhe d’Éirinn féin, is cinnte, ach d’fhéadfadh sé a bheith ag tagairt don ainmfhocal firinscneach *clár* i líne 25d (agus sa chás sin choinneofaí an séimhiú ina dhiaidh), nó don ainmfhocal baininscneach *inis* i líne 25c. I bhfianaise an fhorainm shealbhaigh bhaininscneach eile sa rann (.i. 26b *a haimsighthe*), bainim an séimhiú san eagrán.

26b. Bheifí ag súil le *ná* (mar atá i LS F) in abairt dhiúltach mar seo seachas *nó* (mar atá sna LSí eile ar fad).

28a. Tagann na finnétithe salach ar a chéile anseo: AB *hiongnadh*; CDE *d(h)iongna*; F *diomdha*. Ní féidir glacadh le léamh A, a d’fhágfadh an líne gan uaim. Tá *iongnadh* agus *diongna* ar aon bhrí lena chéile (‘unusual’; féach *DIL* s.v *ingnad*, *ingnáth* II (a), agus *DIL* s.v. 2 *dingna*) agus as sin tugaim an t-aistriúchán ‘...will not be surprised’ ar *ní diongna dhó*. D’fhéadfaí glacadh le léamh F chomh maith, cé nach dtiocfadh sé go maith le brí an rainn: *Ó Domhnaill, ní diomdha dhó...* ‘Ó Domhnaill will not be dissatisfied (?)...’

28cd. Teastaíonn foirm an ghinidigh uatha ag deireadh an rainn seo; mar sin, tá *éirinn* na LSe athraithe agam go *Éirionn*. Tá *linn* (28c) athraithe agam go *lionn* freisin chun comhardadh slán a choinneáil (glactar leis an dá fhoirm in *IGT* ii §191).

Le tacaíocht léamha B, C, D, E agus F, tá séimhiú curtha ar fáil agam ar lorg an fhorainm shealbhaigh *a* sa líne seo, óir is fearr a thagann *a* *cheart* le ciall an rainn.

29b. *dá mbeith* atá sna finnétithe ar fad (ach amháin go bhféadfaí *mbeith* nó *mbeath* a léamh i gcás LS B), ach tá sé seo athraithe agam go dtí leagan cuí an 3 uatha modh foshuiteach caite (.i. *dá mbeath*; féach *IGT* iii §7, agus McManus 1994, 416). Féach freisin nóta 48a thíos.

Tá an briathar *a-tá* leis an réamhfhocal *re* sa líne seo (*nach biadh re hÉirinn*) agus tá sé aistrithe agam mar ‘involved with’ faoi anáil ghluais McKenna (1940, 268): *a-tú re* ‘I deal with’.

30a. Tá siolla ar iarraidh i leagan A, agus tá *Bí* athraithe agam go dtí an fhoirm neamhspleách *Bídh*, a thagann le léamha B, C, E agus F. Fágann an t-athrú seo an líon ceart siollaí sa líne.

30d. Tagann na finnétithe salach ar a chéile ag tús na líne seo (A *as*, BCE *sa*, DF *san*). Is fearr a thagann *'s an* (léamh D agus F) leis an rann seo agus glacaim leis sin san eagrán. Tá sé tugtha faoi deara ag McManus (2019, 162–7) go gcailleann an t-alt (*an*) an *-n* go minic tar éis an chónaisc *is* (*agus*) i LSí, agus déanann sé plé air le samplaí eile ó LSí éagsúla.

31a. Le tacaíocht B, C agus F, tá *a ghuidhe* athraithe agam go *a nguidhe*, a thagann níos fearr leis an gciall ar lorg *do-gheibhid*. Níl séimhiú ann ar lorg an fhorainm shealbhaigh *a* i líne 31c (*a síorghuidhe*) ach amháin i leagan F, agus tacaíonn an easpa séimhithe sin

sna LSí leis an gcinneadh *a nguidhe* a léamh anseo. D'fhéadfaí *an ghuidhe* ‘the prayer’ a léamh chomh maith, mar atá i LS D.

32cd. Féach an ginideach comhaisnéiseach *Nuadhadh* (: *uamhan*) anseo. Tá neart samplaí sa chorpas den fhocal *rí* agus ainm dílis i gcomhaisnéis agus sa tuiseal céanna. Féach, mar shampla, *DiD* 60.6ab: *Mac Dé Athar, an Airdríogh* (: *ríomh*) ‘Son of **God the Father, the Lord**’; *IF* 16.49ab: *le Corc Caisil ’s le na fhréimh / i bhfiadhnaise an ríogh ríghNéill* ‘with Corc of Caiseal and his tribesmen in the presence of **King Niall**’; *ABM* 123.16ab: *Té mhíolla muime an fhleadhóil / bean ríogh Éireann Éireamhóin* ‘Gentle Té, mistress of the drinking fest, wife of **Éireamhón, king** of Ireland.’¹²

33cd. Tá *síodh* athraithe agam go foirm an ghinidigh uatha, *sídh* (*IGT* ii §46), agus tá *ríogh* athraithe agam go dtí foirm an áinsígh uatha, *rígh* (*IGT* ii §21). Tacaíonn léamha B, C agus F leis an athrú seo.

34b. Tá *cruth éagcosmhail* aistrithe agam mar ‘a strange guise’. I scéal Chonaire, deirtear linn go raibh sé lomnacht nuair a shroich sé Teamhair: *Luidseom iarum in chruthsa & bádar trí rígh cacha sráite dina ceithri sráitib día tíagad do Themair oca urnaideseom, & étach acco dó, ar is lomnacht da-rairngiread a thaideachd.* (Knott 1936), “So in this wise Conaire fared forth; and on each of the four roads whereby men go to Tara there were three kings awaiting him, and they had raiment for him, since it had been foretold that he would come **stark-naked**.” (Stokes 1902).

36b. Bheadh léamh B, C, D, agus F (i. *óigrí* ‘young king’ in áit *oighre* ‘heir’) ceart go leor anseo freisin.

¹² Táim buíoch de Damian McManus as na samplaí seo, agus na haistriúcháin orthu.

37c. Cé gurb é *diongbháil* an litriú stairiúil (*DIL* s.v. *dingbáil*), tá an litriú *diongmháil* an-choitianta freisin agus is é atá in *IGT* ii féin (§148). Tá sé aistrithe agam mar ‘worthy’ (féach *DIL* s.v. *dingbháil* II (b)).

38b. Tá normalú déanta agam ar litriú an bhriathair (1 uatha aimsir fháistineach) anseo, *fiafróchat* > *fiafróchad* (féach McManus 1994, 400).

39a. Tá normalú déanta agam ar litriú an bhriathair (3 iolra aimsir chaite) anseo, *do mholsat* > *do mholsad* (féach McManus 1994, 408).

39c. D’fhéadfaí *síodh* (ginideach uatha: *sídh*) a thuiscint mar ‘peace’ nó mar ‘fairy mound’ (féach *DIL* s.vv. 1 *síd* , *síth* agus 2 *síd* , *síth*).

40cd. Tá an dá fhocal aiceanta ag deireadh líne 40c ag déanamh comhardadh le déanach líne 40d (.i. *mhuir go muir* : *aghaidh*). Tá dornán samplaí de seo sa chorpas, mar shampla *DiD* 121.11cd: *do bhí an cruinne ó mhuir go muir / ní rí duine gan dúthaigh*. Féach freisin *BST* 24–5. D’fhéadfaí glacadh le léamh na LSí eile freisin, agus *gan fhear* an leagain dhioplómaitiúil a athrú go *ní fhuil* (: *muir*).

Ba litriúla ‘without a man of a single utterance against you’ mar aistriúchán ar líne 40d.

41c. Tá an comhfhocal *boinnghéal* aistrithe agam mar ‘white-footed’ (féach *DIL* s.v. *bonn* I).

42c. Bheadh léamh F ceart go leor anseo freisin ó thaobh meadarachta de (*ó chathraibh Cuinn* ‘from the dwellings of Conn’), ach is fearr léamh A ó thaobh brí de (*ó chathair Chuinn* ‘from the dwelling of Conn’).

43c. Tá *seanchathaoir* aistrithe agam mar ‘old throne’ (féach *DIL* s.v. *cathair* (a)).

44a. Ar mhaithe le ciall an rainn, glacaim le léamh B, C, D agus F (.i. *A-tá*) in áit *A-táid*. Is dócha gur léigh scríobhaí *A-táid* (líne 43a) faoi dhó i gcás LS A.

D'fhéadfaí glacadh le léamh C agus D anseo freisin, *agaibh* in áit *agad*.

44b. Glactar le *éigin* agus *éigne* mar fhoirmeacha an ghinidigh uatha de *éigean* in *IGT* ii §53–4. Cloím le léamh A (.i. *éigin*) san eagrán, agus tá sé aistrithe agam mar ‘violence’ (féach *DIL* s.v. *éicen* (2)).

45b. Tá an mhír ghairmeach *a* ar iarraidh i leagan A, agus tá sé curtha ar fáil agam ar mhaithe le ciall, le tacaíocht na bhfinnéithe eile.

Tá *ua* aiceanta sa líne seo agus ag glacadh páirte san uaim (^o*n-umhla*, *a °ua*).

45d. Is díol suime é go leanann an tuiseal áinsíoch *do cháir ar* sa líne seo. Féach go bhfuil sampla eile de *cáir ar* + áinsíoch i nDán 1.11: *Rí Éirne, acht gidh aithnidh dhamh / troma a fhiach ar fhonn Cruachan / ar séan a bhiodhbhadh, báidh linn / a cháir ar fhionnmhagh Oilill*.

46b. Tá *ó thiomna Néill* aistrithe agam mar ‘since the command of Niall’ (féach *DIL* s.v. *timne* I), ach d'fhéadfaí é seo a thuiscint mar ‘from the inheritance of Niall’ chomh maith (féach *DIL* s.v. *timne* III (a)).

47ab. Féach an chosúlacht idir an leathrann seo agus an leathrann sa dán *Gabhla Fódla fuil Chonaill*, 13ab: *A-táid uile, deóigh i ndeóigh / síol gConaill d'áis is d'aimhdheóin* (Mac Cárthaigh 1994, dán 4). Féach freisin nóta 50b thíos.

47d. Tá *uaidhneadha* athraithe agam go *uaidhneadha* (*IGT* ii §2), atá ag teastáil don chuibheas inmheánach (*ruaighmheara* : *uaidhneadha*).

48a. Tagann na LSí go léir le léamh A ag tús na líne seo *dá mbeith* (ach amháin go bhféadfaí *mbeith* nó *mbeath* a léamh i gcás LSí B agus E), ach tá sé seo athraithe agam go dtí leagan cuí an 3 uatha modh foshuiteach caite (.i. *dá mbeath*; féach *IGT* iii §7, agus McManus 1994, 416). Féach freisin nóta 29b thuas.

49c. Tá *aisling a n-eagar a-nois* aistrithe agam mar ‘the way they (.i. the lands) are now organised is [like] a dream’, ach d’fhéadfaí *a* an leagain dhioplómaitiúil a léamh mar an réamhfhocail *iⁿ* agus an líne a aistriú mar ‘a dream now set forth’ (féach *DIL* s.v. *ecor*, *ecar* I).

49d. Bheifí ag súil le foirm an ainmnigh uatha seachas foirm an ghinidigh uatha i gcás an ainmfhocail fhirinsnigh *dreagan* agus é á úsáid go meafarach (féach McManus 1994, 369), agus dá réir seo ní fheicimid caolú ná athrú tosaigh ar na focail a thagann ina dhiaidh.

50. ‘The criminals who last year devoted themselves to war and conflict now farm the lands around the ancient castles of Oileach’ an t-aistriúchán a thugann McManus (2006) ar an rann seo bunaithe ar leagan an dáin i gcló in *ABM* 173.

50b. Tá an líne chéanna seo i ndánta níos deireanaí: *ABM*, 287.2b: *re cogthaibh ré coinghaluibh*; agus sa dán *Gabhla Fódla fuil Chonail*, 12b. *i gcathaibh, i gconghalaibh* (Mac Cárthaigh 1994, dán 4). Féach freisin nóta 47ab thuas.

Ní mar ‘cluster, branch’ (féach *DIL* s.v. 2 *congal*) atá *re conghalaibh* aistrithe agam ach mar ‘engaged in [...] conflict’ (féach *DIL* s.v. 1 *congal*).

51. ‘No cries [of fear], no watching over cattle from Srubh Brain to Beann Éadair; no plunderer anywhere in the woods; no lock [required] on storehouses’ an t-aistriúchán a thugann McManus (2006) ar an rann seo bunaithe ar leagan an dáin i gcló in *ABM* 173.

51a. Tá *Gan eimhge* athraithe agam go *Gan éimhdheadh* ‘Without complaint’ (*IGT* ii §102; *DIL* s.v. *éimded*, *féimded*). Ba litriúla an t-aistriúchán ‘Without refusal/rejection’ air seo. D’fhéadfaí glacadh le léamh BCD freisin agus *Gan éigheamh* a chur ar fáil san eagrán ‘Without crying out’ (*IGT* ii §101; *DIL* s.v. *éigem*), nó le léamh F *Gan éigean* ‘Without violence’ (*IGT* ii §53–4; *DIL* s.v. *éicen* (2)).

51b. Bheadh léamh C agus D go breá anseo freisin, go *Beinn Gulbain* in áit go *Beinn Éadair*. D’athródh an léamh seo an chiall sa mhéid is go mbeadh an file ag tagairt do Thír Chonaill (.i. an dúiche ó Inis Eoghain go tuaisceart Cho. Shligigh), seachas do Leath Cuinn, nó d’Éirinn b’fhéidir (.i. Tír Chonaill go hÁth Cliath; féach Léarscáil 2). Féach go bhfuil an líne ó *Shrúibh Broin go Beinn Gulboin* in *GB 3.7b*; agus go bhfuil an líne ó *shruibh Bruin go Beinn Éadoir* in *LCLAB 10.22b*.

51c. Tá séimhiú bainte agam de thúslior *f(h)eadh* ar lorg an réamhfhocail *ar*. Tá an t-athrú seo ag teastáil chun uaim a chur ar fáil sa líne (*°feadh °bhfeadha*).

51d. Tá an t-ainmfhocal *teagh* sa tuiséal áinsíoch anseo ar lorg an réamhfhocail *ar*, rud a thugann le fios go bhfuil gluaiseacht i gceist. Dá bharr seo, tá *gan chomhla ar theagh* aistrithe agam mar ‘without [the need for] a door [to be put] onto a storehouse’ seachas mar ‘without a door on a storehouse’.

52b. Tá *cailgead* (le haghaidh *cailgeadh*, ginideach iolra, *IGT ii §14*) athraithe agam go *cailge* (ainmneach iolra).

53a. Tá léamh A *aichthibh* athraithe agam go *aighthibh* (*IGT ii §4*) le tacaíocht ó na finnéithe eile.

Bheadh léamh F go breá anseo freisin, *Gríos* (*IGT ii §39*) in áit *Grís* (*IGT ii §14*).

53b. D’fhéadfaí glacadh le léamh B, C, D, E agus F anseo (.i. *gruaidhe*, *IGT ii §14*) in áit léamh A (.i. *gruadha*, *IGT ii §39*).

53cd. Tá *b[h]fuil* LS A athraithe agam go *bhfoil* (mar atá in LSí B agus C) chun cuibheas inmheánach a chur ar fáil (*bhfoil : goil*).

Tá an aidiacht *donn* (san ainmneach iolra anseo, *donna*) aistrithe agam mar ‘noble’ (féach *DIL s.v. 2 donn II*).

54ac. Ba litriúla ‘No other malefaction ... is possible under you (.i. during your reign)’ mar aistriúchán ar *Ní thig le hurchóid eile ... faoibh*.

55d. Ar mhaithe le ciall an rainn, tá *thaghaidh* athraithe agam go *haghaidh* san eagrán le tacaíocht na bhfinnéithe eile.

56abc. ‘From Meadhbh’s splendid Cruachain to Tara no one would dare kill a wild deer without the permission of your game-steward’ an t-aistriúchán a thugann McManus (2006) ar na línte seo bunaithe ar leagan an dáin i gcló in *ABM* 173.

56b. Mar a mholtar in *ABM* nóta 173, tá *eallaigh* athraithe agam go *alloidh* le tacaíocht léamha B, C, D agus F.

56d. Tá, ar a laghad, cúig abhainn in Éirinn ar a thugtar *an Daoil*; ceann acu i gCo. Dhún na nGall a ritheann trí Chonmhaigh agus trí Bhaile an Droichid sula ritheann sí isteach san Fheabhal gar do Leifear. Tá abhainn leis an ainm céanna i gCo. Mhaigh Eo, Co. Luimnigh, Co. na hIarmhí, agus Co. Chill Mhantáin.

Níl ciall leis an líne seo sa mhéid is go bhfuil an Daoil, más i gCo. Dhún na nGall atá sí, níos faide siar ná mar atá Co. na Mí, agus mar sin ní féidir dul *soir* ó Bhreaghmhagh go dtí an Daoil.

57a. D’fhéadfaí glacadh le léamh F anseo chomh maith, *Suan na hóige* in áit *Suan na hoighe*, agus é a aistriú mar ‘The slumber of youth (.i. care-free sleep).’ Cloím le léamh A anseo toisc go bhfuil an focal *agh* ‘deer’ (ginideach uatha: *oighe*; féach *IGT* ii §45) i líne 56b.

57c. Tá *aice* athraithe agam go *aige* le tacaíocht na bhfinnéithe eile. Tá an t-athrú seo ag teastáil chun cuibheas deiridh (comhardadh slán) a chur ar fáil (*aige* : *córai-di*). Bheadh *aice* ag déanamh tagartha don ainmfhocal baininscneach *inis* sa chéad líne (*ar inis*

bhFloinn, .i. Éire) agus is féidir an leagan firinsneach a léamh mar thagairt don ainmfhocal firinsneach *gort* sa chéad líne eile (*dar ngort Chuinn-ne*, .i. Éire).

57d. Tá an comhardadh slán anseo idir *chuimhne* agus *Chuinn-ne* inghlactha (tuilleadh plé in McManus 2014).

AGUISÍN 1

Tras-scríbhinn ar Dhán 6 as LS E

Léiríonn na huimhreacha ar clé uimhreacha na rann comhfhreagrach i leagan A.

Feicimid na héagsúlachtaí is suntasaí idir línte 29d agus 32a, agus idir líne 55a agus an deireadh.

1. Diol fuatha flaitios eirenn • críoch Neill na naoi **gh(?)** gheibhionn feidhm is **nathardha** fuair fear • bruaigh na **hathardha dfeachaint**
2. Gach rígh ríamh o re ceasrach • da ró an toilen **imresain** no rotharbha **nír** dhiol do • sniomh na hathardha a **hoileamhain**
3. Mor rígh ga raibhe an innsi • ríamh do thuit na timchiollsa righe as **neamhaoibhne** fa nímh • tíre **gealaidh (?) gáoidhal**
5. Iomdha cuis **fan** cóir **neamhthoil** • da **bhfaiceadh a hiomad** dinnis teamhrach na ttrí fear • **neamhghuth dá mor éd**
6. Ge be tairccfeas a **tobhach** • caithfidh se seal **aighacht** críoch linnte do chosain **conn** • ar **tocht** impe dfulang
7. Righe **cocthuch** clair logha • iomdha deis **úr ochtona** da snadhmadh **tolaigh** an trír • adhbhar omhuin dá hairdrigh
8. Mor mbaoghal **bis** na cínnsi • **iomdha** tnuth na timcillsi s as gnath foltanus gach fir • fa rath nochtsolus **nuisnigh**
10. Gach lot ar aird no **gach** fios • **gach** turbadh tig na flaitios as e a **rígh** as **imdeargtha** inn • ni as narbh innbeanta deirinn
9. Lor do dhochar na **deaghaidh** • **rioghachtus (?)** ratha muireadhaidh a faghla cogaidh do chosg • **popuil** nach tarbha a tteagascc
11. Iomdha a heccoir re **hataidh** • **iomdha** a huilc sa sa hanachain críoch **fiadhghlan** na **neatal tte** • **deacuir** riaghladh na righe
12. Ceithre. c **bliadnan (?)** s barr **leis** • atá sí ar seachran **flaithio<fai>thís** an críoch fermhin **toinneal te** • gan enrí doirneadh **innte**
13. Ata on losin **ale** • **fa** baoghail **co mbiaidh** choidhche fuil sa bhfuil **coir** sa cionid • guin sa **goín** ag gaoidhiolaibh

14. An measaid gaoidil guirt **floinn** • nach **aimhleisg** daodh ó dhomnaill sa bhfúair fa eineing **ccoigidh** • buain fa eirinn **nurchoidigh**
15. An measdais an measfadh féin • nach **connradh** doiligh doisein **búain fa** eing beandfhúair do bhi ag airt • **neamhbuan gach** ri na **righacht**
16. **Nir** ~~da~~ baoghlach da barr toigh • cosg **fhaghla** na ccoig ccoigeadh **a neirinn** glanaoibhne fan gnath olc • ní **fa romhaoidhimh** a riogacht
17. Faghail **ceannais clair** da thi • muna **dearna** i ndligh **ardrigh taire dot** gríosnaraigh ghil • beith ar **cioscain** cuigidh
18. **Maith** a ttus a ratha • nach iomcuir ainm **ardflaithe tire tuirnamh** a teinn • **turbadh** oile fa eirinn
19. **Fa** baoghlach da barr cas • as e an bile ard **fashas** os **ceann** barr **ngeagdoire** nglan • **crann dan céadghoire** claonadh
20. An bheann as airde air uairibh • os cionn gach tuir taobhnuaghil da bhaoghlaighe da mbí **an** tor • ní hi as saoghlaighe seasamh
21. Gach ard sleibhe as sia **radharc** • s as foiccsi don **fiormamint** gnath donnadhnadh a sleas sin • **re** teas **dromadbadh** (?) **tinntigh**
22. **Tuicthe** do domnaill duin breagh • fiu a cumacht **ar cloinn** mileadh duaman ar chach **ina ceann** • da **mbuaileadh** im rath raoileann
23. Buain imme as **adhbhadh** (?) gabaidh • **fechad ri** sil seandalaigh an diol **gradhaighthe** gort breagh • namhfairche olc is aircneadh
24. **Gidheadh** dob adhbar deargtha • da **gnuis** cruithghil **coinnellta crioichh** armdha na **neachra mear** • **seachna** banbha ar a buaidreadh
25. **Gidh be** mar ta teamhair cuinn • ní **he s deireadh**(?) daodh ó domhnaill a **leigean** i **llaimh** oile • **no tregean** clair conoire
26. Ni diulta ar doilghe a **feithme** • dfuath a huilc no **hairmeadh** inis neill ... **ngeigfheadh** nglas • **eigean** dreim ris an duthcas
27. An lacha sa lo seaca • teid si fan **sreaibh noighreachta** lor do **cor** doimheanma dhi • **toil** na hoileamna aice
28. O domhnaill ni **diongna** do • **bfaighhe** impe **danródh** ceart na lachan ar an linn • a **cheart** ar achadh **eirionn**
29. Ni heidir da **earla** slim • da mbeith nach **biaidh** re heirinn geg ó brugh bláthasnach breagh • dul do gnathaslach ...

30. **Bidh** an duine fa dhun **baoidh** • s fa sruth **banda deigmhín**
s uim ghealbuill ag guidhe lais • sa duine im **dhun durlas**
31. Maith do gheibhid a guidhe • **frith** roimhe a re ...
luagh a siorghuidhe mar sin • ~~fion~~ **re sluagh fionnaigh** ...
32. Do bhi teamhuir mar **ata niodh** • gan righ **da aithniodh**
tair eis an **righ** nuadhadh **neacht** • dar líon uamhan an **toireacht**
33. Tionoilít go **teamraigh** neill • **guidh** in naoinnfeacht ainnsin
gasraidh siodh fionntolcha fail • le riogh **niontoghtha** dfaghail
34. **Gearr** co ttainic an tansoin • **conaire** i **ccruthadh eccasmhoil**
i cceann ogbuidhe fear fail • na ogruire mear **macamh**
35. A mic ar maithe banbha • ní dleacht oirneadh **tionnamhla**
os tiorntulaigh na **trit** ffionn • **niodh** ri iomcubaigh eirionn
36. **Ffreagra** an mic maith a **toradh** • ga dulc oighre **easlabhra**
os crich ttairtigh **teamhrach breagh** • neamhghuth ar **naithghin** doirneadh
37. **Seinbean** cuinn ní cuis mhaoidhimh • do bhi ar se gar **seandaoinbh**
nach **diongmala** don mnáoi mé • ní hionradha ar aoí mhoige
38. **Gidh** óg me ní meisde **sin** • fiafrochat fios a ndlighim
a ndoigh follamhnaidh fhoid **breagh** • dollamhnaibh na ccoig ccoigeadh
39. Do molsat maithe banbha • i **naoinnfeacht** a urlabhra
os clar te na toinnsreabh sidh • do hoirneadh é na **airdrigh**
40. **Ata** cuis nach cosmail soin • riotsa a rí **fhreamhi** daloigh
feadh saorbhanbha o muir **co** muir • **ní fuil** aonlabhra it aghaidh
41. ... toigebha tnuth aoinfhir • ní deargfa dreach **fionngaidil**
do **sluagh** boinngeal tolcha an trir • **toireonadh** (?) ortha mair airdigh
42. Dar leó ní malairt meallta • ní isleocha a naígeanta
aithne an tsloighsi a **cathair** cuinn • foibhsi na fflathaibh **fearuinn**
43. Taid ag tiomna banbha • duit o righ go rioghdhamhna
suigh a **seanchathaoir breagh** • neamhthatháoir dóibh a **deinaimh**
44. Atait ... a aodh rúaidh • gan lá **eígne** gan anbuain
seachbanbha madh loinn libh • o cloinn mearcalma **milidh**
45. **Seinsliocht** gaoidil glais • moide a numhla a ua Maghnais
dot gnuis nair <niam>thar **minn** • do chóir ar iathmagh **erinn**

46. *Teagdhais airt an fuinn gránaigh • dleaghair ó thiomna neill naoighiallaigh
laoich ler tileadh teamhair cuinn • dleaghair do chineadh conuill*
47. *Flaithios eareann deóigh i ndeóidh • gnath aca dais is daimhdheoin
laoich rúaimheara fa bhfiar fiodh • uaithneadha glíadh na ngaoideal*
48. *Da mbeith nach dlighfidh duit • íath fodhla fearann corbhmuic
ar deighreacht do tuill tusa • eighreacht an fuinn unussa*
49. *Do cuiris críocha banbha • i nathruighibh ecosamhla
aisling a neagar anois • a dhreagain baisslim bearnois*
50. *Na biodbaidh do bhi anuraidh • re cogthaibh re conghuluibh
na treabhthacaibh ataid sin • fa seanchlochaibh foid oiligh*
51. *Gan eigein gan faire cruiddh • o srubh bruin co beinn eidir
gan fear foghla ar feadh bhfeadha • gan comhla ar teagh taisgeadh*
52. *Dus (?) sníomh earla fheadhh scottach • na cailge bheach mbinngotach
no learg mhoighe ag ceacht da creim • gan eacht oile fa eirinn*
53. *Gris i naightibh col fleadh • gruidhe donna ag dail maoinéadh
as e a bhfuil don adhnadh ann • no goil ag adhnadh abhann*
54. *Ni tig le húrchoid eile • no le hiomlaoid aimsire
fad a rí barrglan bearta • acht ni as adhbhar aigeanta*
55. *Do chuiris diot do dhochra • tucc an toice do muinntire
ort a mhaoir tobaigh teamra • a haghaidh saoir soidhealbhdha*
56. *O cruachain Mheidhbhe an mhuir gloin • ní muirfidhe fiadh no gearrfhiadh
cco teamhraigh gan toil do mháoir • s o bhreaghmoigh eoi sa deistaoibh*
57. *Suan na hoige ar inis floinn • bidh uaibhsi a aodh i dhomhnaill
gan cuimhne ar gach olc age • dar i gort ... conuill*
58. *Rann as gach dan da deirc moill • ata ag aodh u domnaill
ar ccedchele ar ccrídhe dil • bile an fuinn fheridh (?)*

Aistriúchán O’Grady ar chodanna de Dhán 6 (rann 1, rainn 32–9)

1. A mark of hatred is the sovereignty of Ireland—land of Niall of the nine royal fetters [i.e. regal hostages] ; task most invidious that man has ever had is the guarding of his patrimony’s borders.’

32–9. After king *Nuadha Necht* once Tara was (and so to-day she is) reft of a king of the Gaels’ royal line, whereby dismay filled all the populace. To Niall’s Tara they flock together then, where with one accord they intreat the gentles of that fair hill of Innisfail to find a king worthy of election. But a short time it was hereupon when to meet the warriors of the Men of Innisfail *Conaire* came in guise unlikely, for he was but an impetuous youthful chieftain and a stripling. The chiefs of Ireland said : Son, to inaugurate the like of thee over the dry [i.e. comfortable and pleasant] hill of the three Finns is not beseeming ; no fitting king of Ireland art thou. The youth’s answer—one that bore good fruit—was this : what manner of evil may a young king and a generous be ? to inaugurate just such a one as we over the fruitful land of Bregia’s Tara would be a course devoid of blame. Conn’s spouse of old, he said, and ’tis a matter for meeding not loud proclamation, belonged to our ‘old people’ [i.e. forebearers] ; that I am not a good match for the woman is not to be asserted by reason of my youth. If young we be, yet are we none the worse for that : the knowledge of all that which in order to the ruling of Bregia’s soil is incumbent on me I will enquire [and so learn] of the ollaves of the five provinces. As one man Ireland’s chiefs approved his eloquence ; and therefore he was ordained king supreme over the temperate region of peaceful rippling streams [i.e. Ireland]. But yet, a cause there is why his case is not identical with thine, O king of *Dálach’s* stock : from sea to sea

throughout all Ireland no single utterance is heard to oppose thee. It will not raise envy of any man—will not flush the cheek of a single Gael—that the white-footed host of *Tulach in trír* should inaugurate thee as archking over them.

(O'Grady 1926, 470–1)

GIORRÚCHÁIN

- ABM* Damian McManus and Eoghan Ó Raghallaigh (eds.), *A bardic miscellany: Five hundred bardic poems from manuscripts in Irish and British libraries* (Dublin: Trinity College Dublin, 2010).
- ABP* Eoin Mac Cárthaigh, *The Art of Bardic Poetry: A New Edition of Irish Grammatical Tracts I* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 2014).
- AFM* John O'Donovan (ed.), *Annála Ríoghachta Éireann: Annals of the kingdom of Ireland by the Four Masters, from the earliest period to the year 1616* (Dublin 1854; ceadaíodh ar líne: <https://archive.org/details/annalsofkingdomo05ocleuoft>).
- AiD* Lambert McKenna (ed.), *Aithdioghluim Dána* (Dublin: Irish Texts Society, 1939 and 1940).
- AÓD* Lambert McKenna (ed.), *Dánta do chum Aonghus Fionn Ó Dálaigh* (Dublin and London: Maunsel and Co., 1919).
- AU* *The Annals of Ulster* (Cork: Corpus of Electronic Texts; ceadaíodh ar líne: <https://celt.ucc.ie//published/T100001A/>).
- BST* Lambert McKenna (ed.), *Bardic Syntactical Tracts* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1944).
- Butler* James Carney (ed.), *Poems on the Butlers of Ormond, Cahir and Dunboyne (A.D. 1400–1650)* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1945).

- Dán Dé* Lambert McKenna (ed.), *Dán Dé: the poems of Donnchadh Mór Ó Dálaigh, and the religious poems in the Duanaire of the Yellow Book of Lecan* (Dublin: Educational Company of Ireland, 1922).
- DG* Thomas F. O’Rahilly, *Dánta Grádha: an anthology of Irish love poetry (1350–1750)* (Dublin and Cork: Cork University Press, 1926).
- DiD* Láimhbheartach Mac Cionnaith (eag.), *Dioghluim dána* (Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair, 1938).
- DIL* Gregory Toner, Máire Ní Mhaonaigh, Sharon Arbuthnot, Marie-Luise Theuerkauf and Dagmar Wodtke (eds.) *Electronic Dictionary of the Irish Language* (accessed online: www.dil.ie).
- DMU* David Greene (ed.) *Duanaire Mhéig Uidhir: the Poembook of Cú Chonnacht Mág Uidhir, lord of Fermanagh 1566–1589, edited from the Copenhagen manuscript* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1972).
- GB* Nicholas J.A. Williams (ed.), *The poems of Giolla Brighde Mac Con Midhe* (London: Irish Texts Society, 1980).
- IF* Lambert McKenna (ed.), *Iomarbhágh na bhfileadh: The contention of the bards* (London: Irish Texts Society, 1918).
- IBP* Osborn Bergin (ed.), *Irish Bardic Poetry: Texts and translations, together with an introductory lecture by Osborn Bergin with a foreword by D.A. Binchy compiled and edited by David Greene & Fergus Kelly* (Dublin: Dublin Insitute for Advanced Studies, 1970).
- LB* Seán Mac Airt (ed.), *Leabhar Branach: The Book of the O’Byrnes* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1944).

- LCIAB* Tadhg Ó Donnchadha (eag.), *Leabhar Cloinne Aodha Buidhe* (Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair, 1931).
- Magauran* Lambert McKenna (ed.), *The Book of Magauran: Leabhar Méig Shamhradháin* (Dublin: 1947).
- O'Hara* Lambert McKenna (ed.), *The Book of O'Hara: Leabhar Í Eadhra* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1951).
- O'Reilly* James Carney (ed.), *Poems on the O'Reillys* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1950).
- PB* Lambert McKenna (eag.), *Philip Bocht Ó hUiginn* (Baile Átha Cliath: Talbot Press, 1931).
- POD* J.Fraser and J.G. O'Keefe (eds.), *Poems on the O'Donnells: 1200 to 1600* (London: Sheed and Ward, 1931).
- RGH* Parthalán Mac Aogáin (ed.), 'Rudimenta Grammaticae Hibernicae', *Graiméir Ghaeilge na mBráthar Mionúir* (Baile Átha Cliath, 1931).
- State Papers* *Calendar of the State Papers relating to Ireland, of the Reigns of Henry VIII., Edward VI., Mary, and Elizabeth, 1509–1573* (London: Longman. H.M.S.O. 1860–1912).
- SVBDL* William J. Watson (ed.), *Scottish Verse from the Book of the Dean of Lismore* (Edinburgh: Scottish Gaelic Texts Society, 1937).
- TD* Eleanor Knott (ed.), *A bhfuil aguinn dár chum Tadhg Dall Ó hUiginn (1550–1591): The bardic poems of Tadhg Dall Ó hUiginn (1550–1591), Vols I and II* (London: Irish Texts Society, 1922, 1926).

LEABHARLIOSTA

- Abbot, T. K. and E. J Gwynn, *Catalogue of the Irish Manuscripts in the Library of Trinity College, Dublin* (Dublin: 1921).
- Armstrong, John, ‘A glossarial index of nouns and adjectives in Irish grammatical tracts II–IV’, *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium* 5 (1985) 187–410.
- Black, Ronald, ‘A manuscript of Cathal Mac Muireadhaigh’, *Celtica* 10 (1973) 193–209.
- Brackett, Virginia, *The Facts on File Companion to British Poetry: 17th and 18th Centuries* (New York: Facts on File Publishing, 2008).
- Bradshaw, Brendan, ‘Manus “The Magnificent”: O’Donnell as Renaissance prince’, *Studies in Irish history presented to R. Dudley Edwards*, Art Cosgrove and Donal McCartney (eds.) (Dublin: University College Dublin, 1979), 15–36.
- Breathnach, Diarmuid, agus Máire Ní Mhurchú, ‘Ó hEODHASA, Eochaidh (c.1568–1612)’ (ceadaíodh ar líne Meitheamh 2020: <https://www.ainm.ie/Bio.aspx?ID=1446>).
- Breatnach, Pádraig A., ‘A covenant between Eochaidh Ó hEódhusa and Aodh Mág Uidhir’, *Éigse* 27 (1993), 59–66.
- Breatnach, Pádraig A., ‘Ornamentation in *Rannraigheacht*’, *Dá dTrián Feasa Fiafraighidh: Essays on the Irish Grammatical and Metrical Tradition*, Gordon Ó Riain (ed.) (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 2017), 293–337.
- Cameron, Alexander, *Reliquiæ Celticæ: Texts, papers and studies in Gaelic literature and philology*, Alexander Macbain and John Kennedy (eds.), Vol. 2: *Poetry, history and philology*, Inverness, 1894.
- Carney, James (ed.), *Poems on the O’Reillys* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1950).
- Carney, James, *The Irish Bardic Poet* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1967).

- Carney, Maura, ‘III. Agreement between Ó Domhnaill and Tadhg Ó Conchobhair concerning Sligo Castle (23 June 1539)’ *Irish Historical Studies* 3, No. 11 (1943) 282–296.
- Dinneen, Patrick, *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dublin: Irish Texts Society, 1927).
- FitzPatrick, Elizabeth, *Royal Inauguration in Gaelic Ireland c.1100–1600: a Cultural Landscape Study* (Woodbridge: Boydell and Brewer, 2004).
- Greene, David (ed.), *Duanaire Mhéig Uidhir: the Poembook of Cú Chonnacht Mág Uidhir, lord of Fermanagh 1566–1589, edited from the Copenhagen manuscript* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1972).
- Greene, David, ‘The prefix *in-*’, *Ériu* 20 (1966) 82–6.
- Greene, David, ‘Middle quantity in Irish’, *Ériu* 16, (1952) 212–8.
- Hayes-McCoy, Gerard Anthony, *Irish Battles: A Military History of Ireland* (Belfast: Appletree Press, 1990).
- Herbert, Trevor, ‘Móitífeanna agus íomháineachas míleata sa dán díreach’ (tráchtas dochtúireachta neamhfhoilsithe; Baile Átha Cliath: Roinn na Gaeilge, Coláiste na Tríonóide, 2012).
- Hill, George, *An historical account of the Macdonnells of Antrim : including notices of some other septs, Irish and Scottish* (Belfast: Archer, 1873).
- Hoyne, Mícheál, ‘On stressed monosyllables ending in a short vowel in Classical Modern Irish’, *Celtica* 28 (2016) 186–200.
- Knott, Eleanor, *An introduction to Irish syllabic poetry of the period 1200–1600*, 2nd ed. (Cork: Cork University Press, 1934).
- Knott, Eleanor, *Togail Bruidne Da Derga* (Dublin Institute for Advanced Studies, 1936), ceadaíodh ar líne Bealtaine 2020: <https://celt.ucc.ie/published/G301017/>.
- Mac Cárthaigh, Eoin, *Poems on the Uí Dhomhnaill (circa 1641)*, unpublished PhD thesis (Trinity College Dublin, 2008).
- Mac Cárthaigh, Eoin, ‘Three Poems by Maol Muire Ó hUiginn to An Calbhach Ruadh Ó Domhnaill’, *Ériu* 48, (1997) 59–82.

- Mac Cárthaigh, Eoin, ‘Dia libh, a uaisle Éireann (1641), *Ériu* 52 (2002) 89–121.
- Mac Cárthaigh, Eoin, ‘Lúireach Chríosaí fan gCalbhach Ruadh’, *Celtica* 24 (2003) 130–9.
- Mac Cárthaigh, Eoin, *The Art of Bardic Poetry: A New Edition of Irish Grammatical Tracts I* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 2004).
- Mac Cárthaigh, Eoin, “‘Mo mhallacht ort, a shaoghail’ (c.1655): Dán is a sheachadadh’, *Ériu* 63 (2013) 41–77.
- Mac Cárthaigh, Eoin, ‘Gofraidh Óg Mac an Bhaird cecinit: 1. “Deireadh flaithis ag féin Gall”’, *Ériu* 65 (2015) 57–86.
- Mac Cárthaigh, Eoin, ‘Gofraidh Óg Mac an Bhaird cecinit: 3. “As truagh cor chríche Banbha”’, *Ériu* 67 (2017) 99–139.
- McKenna, Lambert (ed.), *Aithdiogluim Dána*, Vols I and II (Dublin: Irish Texts Society, 1939, 1940).
- McKenna, Lambert, ‘Geall in Irish Poetry’, *Féil-sgríbhinn Eóin Mhic Néill: Essays and studies presented to professor Eoin MacNeill on the occasion of his seventieth birthday, May 15th 1938*, John Ryan (ed.) (Dublin: Three Candles, 1940), 62–71.
- McKenna, Lambert (ed.), ‘Some Irish Bardic Poems: LXXX. Christ Our Saviour’, *Studies: An Irish Quarterly Review* 38 (1949), 183–8.
- McKernan, Owen, “‘Treóin an cheannais’ by Gofraidh Óg Mac an Bhaird’, *Éigse* 5 (1945–1947) 8–24.
- McLaughlin, Róisín, ‘A Threat of Satire by Tadhg (mac Dáire) Mac Bruaideadha’, *Ériu* 55 (2005) 37–57.
- McManus, Damian, ‘An Nua-Ghaeilge Chlasaiceach’, *Stair na Gaeilge: in ómós do Pádraig Ó Fiannachta*, Kim McCone, Damian McManus, Cathal Ó Háinle, Nicholas Williams, agus Liam Breatnach (eag.) (Maigh Nuad: Roinn na Sean-Ghaeilge, Coláiste Phádraig, 1994), 335–445.
- McManus, Damian, ‘An Elegy on the Death of Aodh Ó Conchobhair († 1309)’, *Ériu* 51 (2000) 69–91.

McManus, Damian, “‘The smallest man in Ireland can reach the tops of her trees’”: images of the king's peace and bounty in bardic poetry’, *Memory and the modern in Celtic literatures* (2006), 61–117.

McManus, Damian, ‘Niall Frosach's ‘act of truth’: a bardic apologue in a poem for Sir Nicholas Walsh, Chief Justice of the common pleas († 1615)’, *Ériu* 58 (2008) 133–68.

McManus, Damian, ‘Varia II. Classical Irish miscellanea’, *Ériu* 64 (2014) 213–27.

McManus, Damian, ‘Cormac mac Airt in Classical Irish Poetry: Young in Age but Old in Wisdom, and not Entirely Flawless’, *Ollam: Studies in Gaelic and Related Traditions in Honor of Tomás Ó Cathasaigh*, Matthieu Boyd (ed.) (Maryland: Fairleigh Dickinson University Press, 2016), 117–140.

McManus, Damian, ‘On the use of the *urlann* in *deibhidhe* and *séadnadh* metres in Classical Irish verse’, *North American Journal of Celtic Studies* I (2017) 61–81.

McManus, Damian, ‘Early Modern Irish miscellanea’, *Ériu* 69 (2019) 155–70.

Minahane, J., ‘Documents of a spiritual resistance’, *Dublin Review of Books* (Winter 2011), ceadaíodh ar líne Bealtaine 2020: <http://www.drbr.ie/essays/documents-of-a-spiritual-resistance>.

Moody, Theodore William, Francis Xavier Martin, and Francis John Byrne (eds.), *A new History of Ireland, Vol. III: Early modern Ireland, 1534–1691* (New York: Oxford University Press, 1976).

Ní Dhomhnaill, Cáit, *Duanaireacht* (Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair, 1975).

Ní Shéaghdha, Nessa, *Catalogue of Irish Manuscripts in the National Library of Ireland: Fasciculus V, Mss. G 161 – G 207* (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1979).

Ó Baoill, Colm, ‘Person-shifting in Gaelic Verse’, *Celtica* 21 (1990) 377–92.

Ó Caithnia, Liam, *Apalóga na bhfilí 1200–1650* (Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta, 1984).

Ó Cléirigh, Tomás, ‘A poem book of the O’Donnells’ [parts 1 and 2], *Éigse* 1/1–4, (1939–40) 51–61, 130–142.

- Ó Concheanainn, Tomás, ‘Dán molta ó Fhearghal Óg Mac an Bhaird’, *Celtica* 16 (1984) 73–85.
- Ó Cuív, Brian, ‘Ionmhain an triúr théid san luing’, *Celtica* 9 (1971) 191–9.
- Ó Cuív, Brian, ‘The Earl of Thomond and the poets, A.D. 1572,’ *Celtica* 12 (1977) 125–45.
- Ó Donnchadha, Tadhg (eag.), *Leabhar Cloinne Aodha Buidhe* (Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair, 1931).
- Ó Donnchadha, Tadhg (eag.), *Leabhar Muimhneach maraon le suim aguisíní* (Baile Átha Cliath: Foillseacháin Rialtais, 1940).
- Ó Fiannachta, Pádraig, *Lámhscríbhinní Gaeilge Choláiste Phádraig, Má Nuad*, Fascúl II (Má Nuad: Cuallacht Choilm Cille, 1965).
- O’Grady, Standish Hayes, *Catalogue of Irish Manuscripts in the British Library*, Vol. 1 (London: British Museum, 1926).
- Ó Háinle, Cathal G., ‘Teora dréachta adhmholta do chuinghidh shíodha’, *Saoi na hÉigse: Aistí in ómós do Sheán Ó Tuama*, Pádraigín Riggs, Breandán Ó Conchúir, agus Seán Ó Coileáin (eag.) (Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta, 2000), 1–22.
- Ó Maolalaigh, Roibeard, ‘The mutational effects of the preposition *ós*: *Bile ós Chrannaibh* and Related Matters’, *Scottish Gaelic Studies* 30 (2016) 73–111.
- Ó Raghallaigh, Eoghan (ed.), *Poems from the Nugent Manuscript* (unpublished PhD thesis, Trinity College Dublin, 2008).
- O’Rahilly, Thomas, *A Miscellany of Irish Proverbs* (Dublin: The Talbot Press, 1922).
- O’Rahilly, Thomas, *Dánta Grádha: An Anthology of Irish Love Poetry (A.D. 1350-1750)*, (Dublin and Cork, Cork University Press, 1926).
- O’Rahilly, Thomas, *Catalogue of Irish Manuscripts in the Royal Irish Academy*, Fasc. I (Dublin: Royal Irish Academy, 1926).
- Plummer, Charles, *Betha Náem nÉrenn: Lives of the Irish Saints*, Vol. I (Oxford: Clarendon Press, 1922).

Quiggin, E.C., 'A poem by Gilbride MacNamee in praise of Cathal O'Conor', *Miscellany presented to Kuno Meyer*, Osborn Bergin and Carl Marstrander (eds.) (Halle: Max Niemeyer Verlag, 1912), 167–77.

Sims-Williams, Patrick, 'Person-switching in Celtic panegyric: Figure or fault?', *Heroic poets and poetic heroes in Celtic tradition*, J.F Nagy and L.E. Jones (eds.) (Dublin: Four Courts Press, 2005).

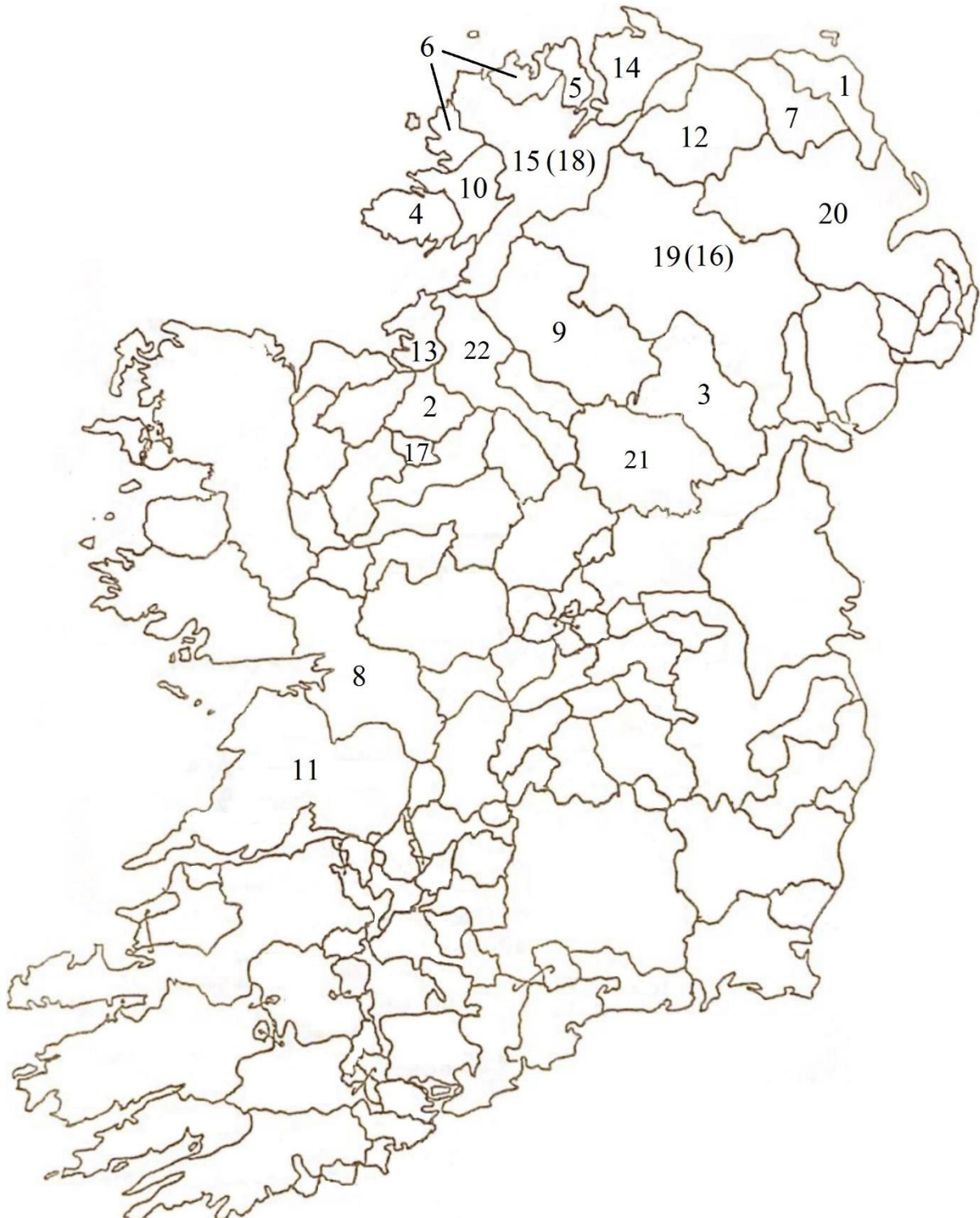
Stokes, Whitley (trans.), *The Destruction of Da Derga's Hostel*, (LU, Paris 1902), ceadáíodh ar líne Bealtaine 2020:
<https://sourcebooks.fordham.edu/source/1100derga.asp>.

Walsh, Paul (ed.) *Beatha Aodha Ruaidh Uí Dhomhnaill*, electronic edition compiled by Benjamin Hazard (Cork: University College Cork, 2012), ceadáíodh ar líne Bealtaine 2020: <https://celt.ucc.ie/published/T100080.html>.

Williams, Nicholas J. A (ed.), 'A Poem by Seán Ó Neachtain', *Éigse* 16 (1975–6) 29–49.

LÉARSCÁIL 1

Tiarnais agus teaghlaigh na hÉireann c. 1534

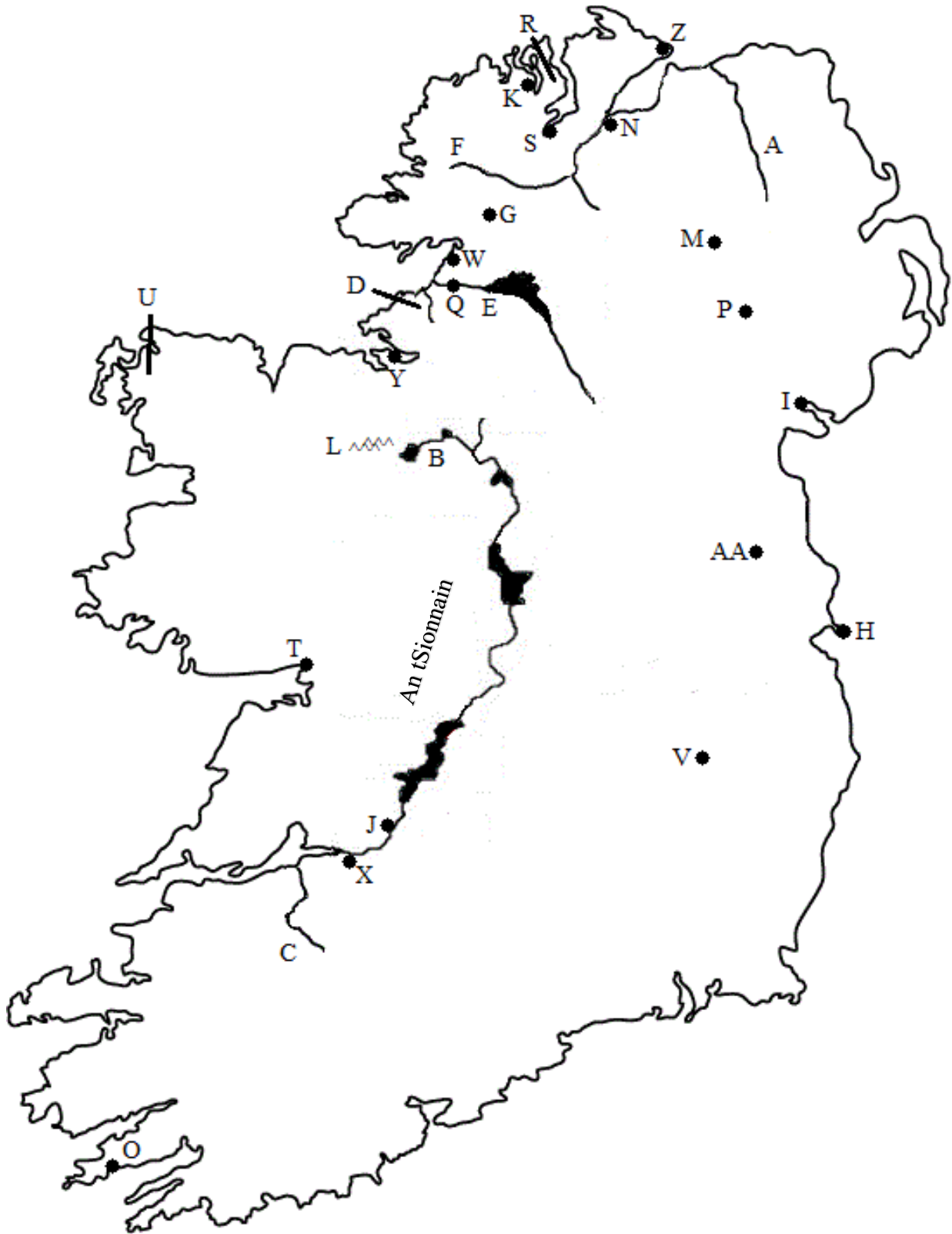
Tá an léarscáil thuas bunaithe ar “Map 1, LORDSHIPS, c. 1534”
le K.W. Nicholls (Moody 1976, 2–3)

Eochair Learscaíl 1

1. **Mac Domhnaill**, Dán 1.43b; Dán 5.26b, 41a, 49b
2. **Mac Donnchadha**, Dán 1.50a
3. **Mac Mathghamhna**, Dán 5.8b
4. **Mac Suibhne Boghaineach**, Dán 1.44c; Dán 5.11a, 14d, 37a
5. **Mac Suibhne Fánad**, Dán 1.44c; Dán 5.11a, 16d, 37a
6. **Mac Suibhne na dTuath**, Dán 1.44c; Dán 5.11a, 15a, 37a
7. **Mac Uibhilín**, Dán 1.42b
8. **Mac Uilliam Uachtarach**, Dán 1.13d
9. **Mág Uidhir**, Dán 1.8c, 47b; Dán 6.58d
10. **Ó Baoighill**, Dán 1.45b; Dán 5.18a, 38a
11. **Ó Briain (.i. Tuamhain, Clann Chéin, Clann Táil)**, Dán 2.9a; Dán 5.48
12. **Ó Catháin**, Dán 1.42b
13. **Ó Conchobhair**, Dán 1.49b
14. **Ó Dochartaigh**, Dán 1.45a; Dán 5.39a
15. **Ó Domhnaill**, *passim*
16. **Ó Donnghaile**, Dán 5.27b
17. **Ó Fiachra**, Dán 1.50b
18. **Ó Gallchobhair**, Dán 1.46b; Dán 4.13c; Dán 5.19a, 40a
19. **Ó Néill**, Dán 1.7a, 40c; Dán 5.2a, 7c, 18b, 32a
20. **Ó Néill (Clann Aodha Buidhe)**
21. **Ó Raghallaigh**, Dán 1.48a
22. **Ó Ruairc**, Dán 1.10d, 48a

LÉARSCÁIL 2

Logainmneacha a luaitear sna dánta

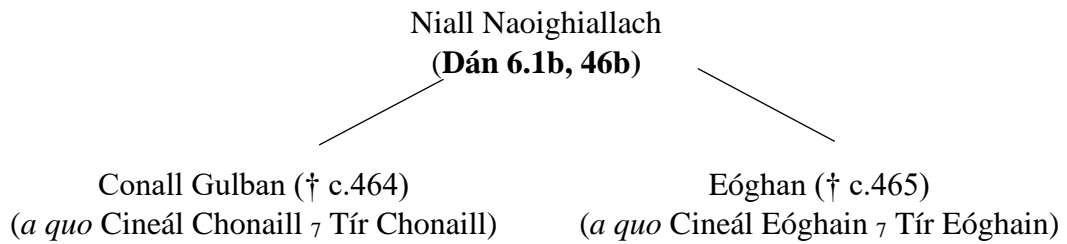
Eochair Léarscáil 2

- A. **An Bhanna (abhainn)**, Dán 6.30b
- B. **An Bhúill (abhainn)**, Dán 6.30a
- C. **An Daoil (abhainn)**, Dán 6.56a
- D. **An Duibh (abhainn)**, Dán 1.9d
- E. **An Éirne (abhainn) / Loch Éirne**, Dán 1.11a; Dán 4.6a, 28b
- F. **An Fhinn (abhainn)**, Dán 5.2c, 29a, 47a
- G. **Bearnas**, Dán 3.5a, 7a, 15a; Dán 6.49d
- H. **Beann Éadair**, Dán 6.51b
- I. **Cáirlinn**, Dán 5.29b
- J. **Ceann Coradh**, Dán 1.12b
- K. **Ceann Maghair**, Dán 1.17b
- L. **Coirrshliabh**, Dán 1.9d
- M. **Díseart Dá Chríoch**, Dán 5.31a
- N. **Doire**, Dán 1.12d; Dán 4.19c; Dán 5.25d, 30a
- O. **Dún Baoi**, Dán 6.30a
- P. **Eamhain Mhacha**, Dán 4.9c; Dán 5.12d, 24a, 35d
- Q. **Eas Ruaidh**, Dán 3.9b
- R. **Fánaid**, Dán 1.22d; Dán 5.16d
- S. **Fearsaid Mhór (Leitir Ceanainn, Ard an Gháire)**, Dán 5.1a, 2c, (3b), 21a, 23d, 30d, 35b, 36d, 44c
- T. **Gaillimh**, Dán 1.13a
- U. **Iorras**, Dán 6.30d
- V. **Mullach Maisdean**, Dán 5.46a
- W. **Murbhach**, Dán 3.8b; Dán 4.11b
- X. **Saingéal**, Dán 5.46c
- Y. **Sligeach**, Dán 1.49b; Dán 4.20b; Dán 5.46b
- Z. **Srúibh Brain**, Dán 6.51b
- AA. **Teamhair**, Dán 1.32d, 52a; Dán 2.15a; Dán 5.3c; Dán 6.5c, 25a, 32a, 33a, 36c, 46c, 55c, 56c

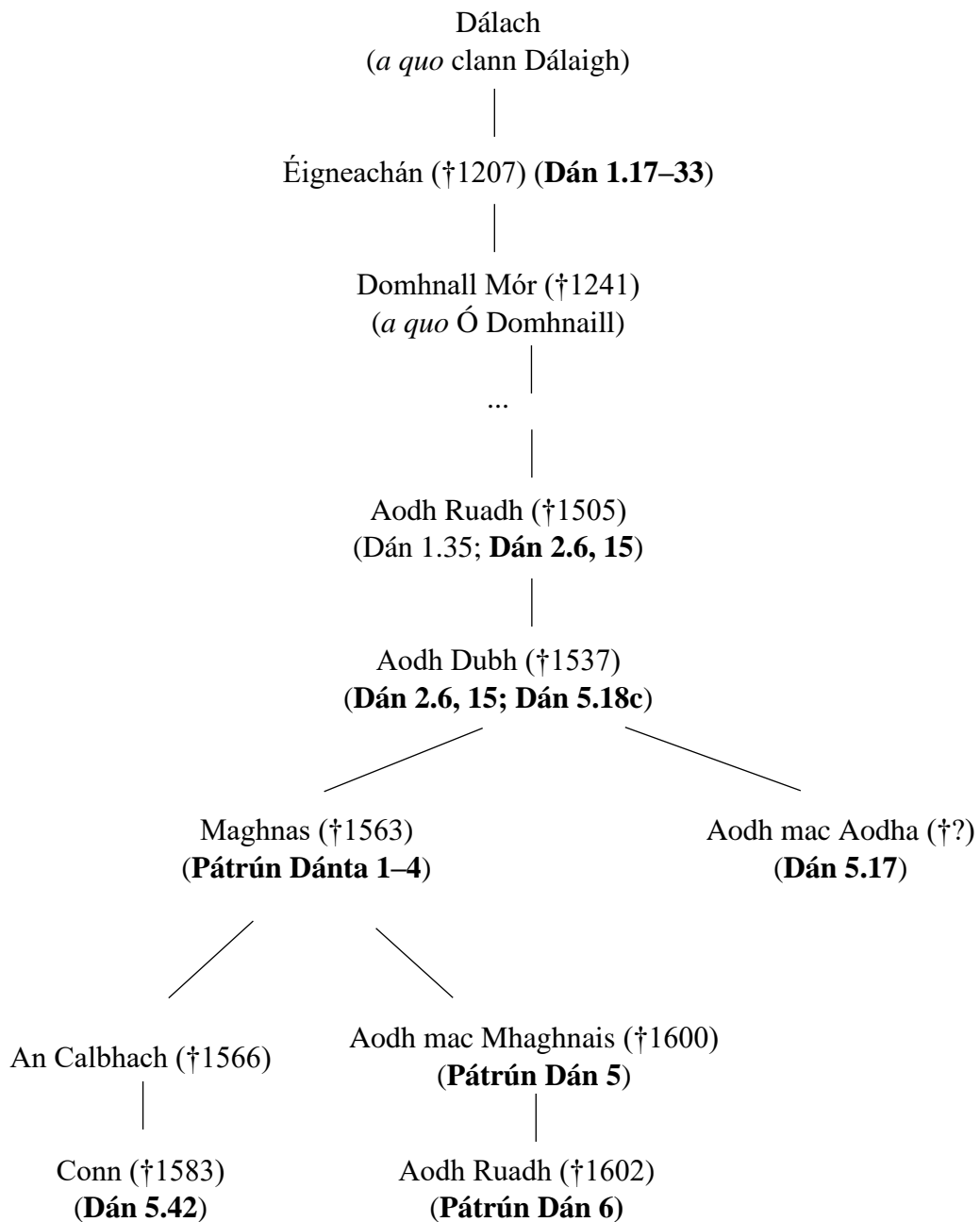
- Dún Breagh**, Dán 6.22a
- Seanchathaoir Bhreagh**, Dán 6.43c
- Té**, Dán 6.39c
- Teagh Oilill**, Dán 4.33d
- Tiormthulach na dTrí bhFionn**, Dán 6.35c
- Tolach an Trír**, Dán 6.7c, 41c
- Tolach Dá Thí**, Dán 2.3b

CRAOBH GHINEALAIGH CHLANN DÁLAIGH

Scaradh Chineál Chonaill agus Chineál Eóghain

Clann Dálaigh – Clann Domhnaill

CÉADLÍNTE NA NDÁNTA

<i>Díol fuatha flaitheas Éireann</i>	150
<i>Dlighthidh file fagháil aisig</i>	63
<i>Fada a gcairt ó chloinn Dálaigh</i>	39
<i>Gréas dearbhtha Duan na Feirsde</i>	113
<i>Tréan ríogh uaisligheas ollamh</i>	68
<i>Truagh gan Mhaghnas 'na mhac ríogh</i>	58